

कृषिकै प्राप्ति प्रतिवेदन

(आद.क्र. १०७०/७९)

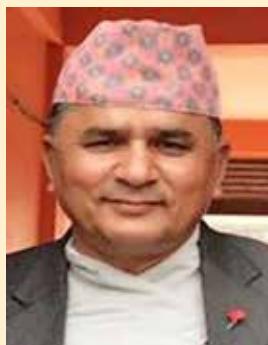
नेपाल सरकार
कृषि विकास मन्त्रालय
कृषि विभाग
हरिहरभवन, ललितपुर

डा. युवकच्छ जी.सी
महानिर्देशक

श्री बीरेन्द्र बहादुर हमाल
उपमहानिर्देशक
(योजना तथा जनशक्ति)

श्री बेनी बहादुर बस्नेत
उपमहानिर्देशक
(अनुगमन, मूल्यांकन तथा व्यवस्थापन)

श्री तेज बहादुर सुवेदी
उपमहानिर्देशक
(प्रविधि विस्तार तथा समन्वय)

वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन

(आ.व. २०७०/७१)

नेपाल सरकार
कृषि विकास मन्त्रालय
कृषि विभाग
हरिहरभवन, ललितपुर

मन्त्रिय

कृषि क्षेत्र नेपालको समग्र आर्थिक विकासको आधारशिलाको रूपमा रहेकोले कृषिको व्यवसायिकरण तथा विविधिकरणको माध्यमबाट मात्र दिगो एवं सन्तुलित विकासको परिकल्पना गर्न सकिन्छ। कृषिलाई विविधिकरण गरेर व्यवसायिकरणमा रूपान्तरण गर्दै खाद्य सुरक्षाको सुनिश्चितता र गरिबी निवारणमा योगदान गर्नु कृषि विभागको मुख्य उद्देश्य रहेको छ। यस उद्देश्य प्राप्तीका लागि कृषि विभागले आफ्नो स्थापना कालदेखिनै विविध कार्यक्रमहरु कृषक समक्ष ल्याई कार्यान्वयन गर्दै आएको छ। दीर्घकालिन कृषि योजना, राष्ट्रिय कृषि नीति २०६१ र त्रिवर्षीय योजना २०७०/७१-२०७२/७३ ले निर्देशित गरे अनुरूप आ.व. २०७०/७१ मा पनि कृषि विकासका लागि विविध कार्यक्रमहरु संचालन गरिएको थियो। कृषि क्षेत्रमा गरिएका प्रयासहरु र तिनका उपलब्धीहरुलाई औल्याउदै तिनको सकारात्मक असरको अनुकरण गरी दर्जनौ संभावनाहरुलाई प्राथमिकीकरण गरी उचित रणनीति र कार्यक्रम मार्फत प्रभावकारी कृषि कार्यक्रम संचालन गर्नु आजको आवश्यकता हो।

वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन सिकाईहरु आदान प्रदान गर्ने र विगतमा भएका कमी कमजोरीहरु सुधार गर्ने एक सशक्त माध्यम हो। आ.व. २०७०/७१ मा कृषि विकासका लागि गरिएका प्रयासहरुको लेखाजोखा गर्ने उद्देश्यले तयार गरिएको यस वार्षिक प्रगति पुस्तिकामा आर्थिक वर्षमा भएका प्रगतिको सारांश प्रस्तुत गर्नुका साथै विभिन्न निकायहरुबाट उपलब्ध तथ्यांक एवं विवरणहरुलाई समष्टीगत रूपमा विश्लेषण गर्ने जमको गरिएको छ। आवधिक एवं तुलनात्मक आँकडाहरु प्रस्तुत गरी विश्लेषणात्मक रूपमा तयार पारिएको यो पुस्तिकाले कृषि विभाग र मातहतमा भएका आवधिक विकास कार्यक्रमको विश्लेषण गर्नमा थप मद्दत पुऱ्याउनुको साथै आगामी योजना तर्जुमाका लागि समेत मार्गनिर्देश गर्नेछ, भन्ने विश्वास लिएको छु।

अन्त्यमा यस पुस्तिकाको पाण्डुलिपी तयार गर्न अथक प्रयास गर्नुहुने कृषि विभाग अनुगमन तथा मूल्यांकन शाखाका व.वु.अ.वि. डालप्रसाद पुडासैनी, कृ.अ.वि. सुजना तिमिल्सीना, कृ.अ.वि. पवनसिंह भण्डारी, प्रा.स. देवेन्द्रबहादुर थापा लगाएत सम्पूर्ण कर्मचारीहरुलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु। यस्तै यस पुस्तिकाका लागि आवश्यक विवरण तथा तथ्यांक उपलब्ध गराउनुहुने कृषि विभाग मातहतका सम्पूर्ण कार्यालयहरु तथा संघ/संस्था प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु। यस पुस्तिकालाई थप परिस्कृत एवं उपयोगी बनाउन पाठकवर्गहरुको र चनात्मक सुझावको अपेक्षा समेत राखेको छु।

.....
डा. युवकर्ष जी सी
महानिर्देशक

परिच्छेद १

सांगठनिक परिचय	१
१.१ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि	१
१.२ उद्देश्य	१
१.३ रणनीतिहरु	२
१.४ कार्यनीतिहरु	२
१.५ कृषि विभागको संगठनात्मक स्वरूप	४

परिच्छेद २

आयोजनागत प्रगति	६
२.१ बाली विकास कार्यक्रम	६
२.२ अभियानमुखी मकै तथा भटमास उत्पादन कार्यक्रम	८
२.३ मध्यपहाडी वृहतर मकै उत्पादन कार्यक्रम	१०
२.४ अभियानमुखी कोदो उत्पादन कार्यक्रम	१२
२.५ अभियानमुखी मुसुरो उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	१२
२.६ अभियानमुखी तेलबाली उत्पादन आयोजना	१३
२.७ श्रोत बीउ उत्पादन आयोजना	१५
२.८ जुट बीउ उत्पादन आयोजना	१५
२.९ उखुबाली विस्तार तथा प्रवर्द्धन आयोजना	१५
२.१० बागवानी विकास कार्यक्रम	१७
२.११ अभियानमुखी कागती उत्पादन कार्यक्रम	१८
२.१२ व्यवसायिक किवी प्रवर्द्धन कार्यक्रम	१८
२.१३ पुष्प व्यवसाय प्रवर्द्धन कार्यक्रम	२०
२.१४ सुन्तला बगैचा सुदृढिकरण कार्यक्रम	२०

२.१५	कफि क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम	२१
२.१६	स्याउ आत्मनिर्भर कार्यक्रम	२४
२.१७	अनार प्रवर्द्धन कार्यक्रम	२५
२.१८	व्यवसायिक फलफूल उत्पादन पकेट क्षेत्र विकास कार्यक्रम	२६
२.१९	आलु, तरकारी तथा मसलाबाली बिकास कार्यक्रम	२७
२.२०	युवा लक्षित व्यवसायिक तरकारी उत्पादन कार्यक्रम	२८
२.२१	व्यवसायिक बेमौसमी तरकारी उत्पादन पकेट कार्यक्रम	३०
२.२२	प्याज भण्डारणको लागि शीत भण्डार निर्माण कार्यक्रम	३१
२.२३	अलैंचीको रोग व्यवस्थापन तथा नर्सरी स्थापना कार्यक्रम	३१
२.२४	अदुवा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	३२
२.२५	बीउआलु आत्मनिर्भर कार्यक्रम	३४
२.२६	घरबारी बगैंचा स्थापना कार्यक्रम	३४
२.२७	जौबारी फार्म सञ्चालन कार्यक्रम	३५
२.२८	मत्स्य विकास कार्यक्रम	३६
२.२९	व्यवसायिक कृषि (मत्स्य) कार्यक्रम	३७
२.३०	रेशम खेती विकास कार्यक्रम	३८
२.३१	व्यवसायिक कीट विकास कार्यक्रम	४०
२.३२	बाली संरक्षण कार्यक्रम	४१
२.३३	कृषि प्रसार तथा तालिम कार्यक्रम	४४
२.३४	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन तथा बजार विकास कार्यक्रम	४६
२.३५	माटो परिक्षण तथा सेवा सुधार आयोजना	४७
२.३६	अभियानमुखी भकारो सुधार कार्यक्रम	४८
२.३७	दिगो भू-व्यवस्थापन आयोजना	४८
२.३८	समुदाय व्यवस्थित सिंचित कृषि क्षेत्र कार्यक्रम	४८
२.३९	सहकारी खेती, साना सिंचाई, मल वीउ ढुवानी कार्यक्रम तथा सहकारी खेती स्कीम	५०
२.४०	एकिकृत बाली तथा जल व्यवस्थापन कार्यक्रम	५५
२.४१	खाद्य संकट सम्बोधन कार्यक्रम	५६

२.४२	साना तथा मम्हौला कृषक आयस्तर वृद्धि आयोजना	५७
२.४३	कृषि विकास योजना, जनकपुर	५८
२.४४	रानीजमरा कुलसिया सिंचाई आयोजना	६१
२.४५	नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति कार्यक्रम	६२
२.४६	राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रम	६४
२.४७	कर्णाली अञ्चल कृषि विकास आयोजना	६५
२.४८	जिल्लास्तर कृषि प्रसार कार्यक्रम	६५

परिच्छेद ३

विविध विवरणहरू	६८	
३.१	कृषि बीमा विवरण	६८
३.२	अनुदान विवरण	६९
३.३	आ.व. २०७०/७१ मा कृषि विभाग र मातहतका निकायहरूबाट भएका प्रकाशनहरूको विवरण	७२
	आ.व. २०७०/७१ मा सञ्चालित राष्ट्रियस्तरका कार्यक्रमहरूको भलकहरू	७४

परिच्छेद ४

अनुसूचीहरू	८४
अनुसूची ४.१ : कृषि विभागको आन्तरिक सांगठनिक ढांचा	८४
अनुसूची ४.२ : कृषि विभाग र मातहतका निकायहरू समेतको सांगठनिक ढांचा	८५
अनुसूची ४.३ : बजेट शीर्षक र प्राथमिकता ऋमको आधारमा वार्षिक प्रगति स्थिति	८६
अनुसूची ४.४ : आ.व. २०७०/७१ मा सञ्चालित केन्द्रियस्तर मुख्य-मुख्य कार्यक्रमको वार्षिक प्रगति स्थिति	८८
अनुसूची ४.५ : आ.व. २०७१/७१ मा सञ्चालित जिल्लास्तर मुख्य मुख्य कार्यक्रमको वार्षिक प्रगति स्थिति	९०९
अनुसूची ४.६ : आ.व. २०७०/७१ को विस्तृत आर्थिक विवरण	९०३

परिच्छेद ५

तथ्यांक विवरणहरू	१०८
५.१ National Retail Price of Selected Agricultural Commodities, २०७०	१०८
५.२ National Wholesale Price of Selected Agricultural Commodities, २०७०	१०५
५.३ आ.व. २०७०/७१ मा भएका कृषि उपजहरूको आयात निर्यात तथ्यांक	१०७
५.४ राष्ट्रिय कृषिगणना २०६८ को संक्षिप्त नतिजा	१२८
५.५ आ.व. २०७१/७२ मा कृषि विभाग मातहतका निकायहरूबाट संचालन हुने आयोजना तथा कार्यक्रमको विवरण :	१३२
६.७ कृषि विभागमा शुरू देखि हालसम्म महानिर्देशकहरूको नामावली	१४७
५.८ कृषि विभाग मातहतका विभिन्न कार्यक्रम निर्देशनालय, क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालय, राष्ट्रिय कार्यक्रम, तालिम केन्द्र तथा आयोजनाहरूका कार्यालय प्रमुखको नामावली	१४८

आ.व. २०७०/७१ को कृषि विभागको प्रगति सारांश

आ.व. २०७०/७१ मा कृषि विभाग अन्तर्गत २३ वटा बजेट उपशीर्षक अन्तर्गत कुल ४९ वटा आयोजनाहरु सञ्चालन भएका थिए । जसमध्ये केन्द्रीयस्तर पहिलो प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरु ४१, केन्द्रीयस्तर दोश्रो प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरु ६ र जिल्लास्तर पहिलो प्राथमिकता प्राप्त आयोजना २ वटा रहेका थिए । सञ्चालित आयोजनाहरुको एकमुष्ट भारित प्रगती ९०.५८ प्रतिशत रहेको थियो । जसमध्ये केन्द्रीयस्तर पहिलो प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरुको भारित प्रगति ८८.११ प्रतिशत, केन्द्रीयस्तर दोश्रो प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरुको भारित प्रगति ९९.३२ प्रतिशत रहेको थियो ।

आयोजनाहरु सञ्चालनको लागि उक्त अवधिमा कूल विनियोजित बजेट रु. ५ अरब ३३ करोड ४ लाख ३४ हजार मध्ये कार्यक्रम बजेट रु ३ अरब ७१ करोड ७७ लाख ८३ हजार (७०%) रहेको थियो । जसमध्ये चालु बजेट तार्फ खर्च ३ अरब ५१ करोड ८६ लाख ३३ हजार तथा पूँजीगत तार्फ खर्च रु. ९८ करोड ६८ लाख ८४ हजार गरी कृषि विभागको कूल ४ अरब ५० करोड ५५ लाख १७ हजार खर्च (८४%) भएको छ । उल्लेखित बजेटको लगानी स्थितिलाई विश्लेषण गर्दा कूल बजेट मध्ये बजेट शीर्षक अनुसार केन्द्रीयस्तरबाट खर्च गरीने बजेट ७२ प्रतिशत र जिल्लास्तरबाट खर्च गरीने बजेट २८ प्रतिशत थियो । तर बजेट वितरण अनुसार भने कुल बजेटको ५१ प्रतिशत जिल्लास्तर कार्यालयहरुमा गएको थियो भने बाँकी ४९ प्रतिशत केन्द्रीयस्तरका कार्यालयहरुमा रहेको थियो । आ.व. २०७०/७१ मा कृषि विभाग र मातहतका निकायहरुबाट रु. १० करोड ३३ लाख २१ हजार गैरकर राजश्व संकलन भएको थियो ।

सांगठनिक परिचय

१.१ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

कृषि विकासका लागि संस्थागत प्रयास वि.सं. १९७८ कृषि अड्डाको स्थापना भए पछि शुरु भएको मानिन्छ । यस क्रममा कृषि विकासको संस्थागत प्रयासलाई गति दिन वि.सं. २००८ सालमा कृषि विभागको स्थापना भए पश्चात कृषि विकासको योजनावद्वा विकासको थालनी भएको पाईन्छ । कृषि विकास कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने उद्देश्यले विषयगत संगठनको आवश्यकता महशुस गरी वि.सं. २०२३ सालमा कृषि विभागलाई पाँच वटा विभागहरू (कृषि प्रसार, मत्त्य, बागवानी, पशु स्वास्थ्य र कृषि शिक्षा तथा अनुसन्धान विभाग) मा पुनर्गठन गरी वि.सं. २०२८ सम्म यथावत कायम राखियो । यस बीचमा कृषिको विकासमा उल्लेखनीय प्रगति भएता पनि विभागहरू बीच आपसी समन्वयको कमी महसुस भई वि.सं. २०२९ मा पाँचै विभागहरूको एकीकरण गरी पुनः कृषि विभाग कायम गरीयो । यसै सिलसिलमा २०२९ सालमा कृषि बजारको सबेदनशिलता एवम् आवश्यकतालाई दृष्टिगत गरी खाद्य तथा कृषि बजार सेवा विभागको पनि स्थापना भयो । देशमा कृषि विकास कार्यक्रमको प्रभावकारीता एवम् आवश्यकताको आधारमा समयानुकूल परिवर्तन गर्ने हेतुले वि.सं. २०३६ सालमा पुनः कृषि विभाग र पशु सेवा विभागको स्थापना भयो ।

वि.सं. २०४५ सालमा कृषि विभागबाट छुट्टे बागवानी विभाग गठन गरीयो तर वि.सं. २०४९ मा कृषिका निकायहरूलाई एउटै छानो मुनी राख्ने नीति अनुरूप बागवानी विभाग, बाली तथा मत्त्य विभाग, खाद्य तथा कृषि बजार सेवा विभाग, पशु स्वास्थ्य तथा पशु विकास विभाग र केन्द्रीय खाद्य अनुसन्धान प्रयोगशालालाई गाभी एउटै कृषि विकास विभागको स्थापना गरी कृषि विभागको संगठनमा ठूलो परिवर्तन गरीयो । वि.सं. २०५२ सालमा कृषि विकास विभागको संगठनमा पुनः हेरफेर गरी तत्कालिन कृषि विकास विभागबाट कृषि विभाग, पशु सेवा विभाग र केन्द्रीय खाद्य अनुसन्धान प्रयोगशाला गरी तीन विभाग खडा गरीयो । तदनुरूप खडा भएको कृषि विभागबाट प्रदान गरिदै आएको सेवालाई प्रभावकारी एवम् समय सापेक्ष बनाउन यसको संगठन स्वरूपमा वि.सं. २०५७ मा पुनः केही हेरफेर गरिएको थियो । जसअनुसार कृषि विभाग अन्तर्गतका ११ वटा प्राविधिक महाशाखाहरूलाई १२ वटा कार्यक्रम निर्देशनालयमा परिवर्तन गरिएको थियो । वि.सं. २०६१ सालमा कृषि विभागको पुनर्संरचना गरी कृषि विभागमा एक महानिर्देशक अन्तर्गत भईरहेका दुई उप-महानिर्देशकमा एक उप-महानिर्देशक (प्रविधि विस्तार) थपी तीन उप-महानिर्देशक र प्रविधि विस्तार तथा समन्वय शाखा पनि थपियो । हाल यसै संरचना अनुसार कृषि विभागबाट कृषि विकासको दीर्घकालीन योजना, राष्ट्रिय कृषि नीति र चालु त्रिवर्षीय योजनाले परिलक्षित गरेका लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न कृषि प्रसारका कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएको छ ।

१.२ उद्देश्य

देशमा उपलब्ध कृषि योग्य भूमि, सिंचाई सुविधा, अन्य कृषिसँग सम्बन्धित प्राकृतिक श्रोतहरू, भौगोलिक तथा जैविक विविधता आदिको संरक्षण तथा दिगो उपयोग र परम्परागत खेती पद्धतीलाई आधुनिकीकरण र

व्यवसायिकरण गरी समग्र कृषि क्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्व बढाई राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा टेवा पुऱ्याउने र खाद्य पोषण सुरक्षाको प्रत्याभुतिका लागि खाद्य वस्तुको आपूर्ति बढाउन कृषि प्रसार सेवाको पहुँच कृषकस्तरमा पुऱ्याउने वृहत उद्देश्य कृषि विभागले लिएको छ ।

१.३ रणनीतिहरू

- कृषिजन्य उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गरी खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने तर्फ कार्यक्रम केन्द्रीत गर्ने ।
- स्थान विशेषको सम्भाव्यता, तुलनात्मक लाभ एवं प्राथमिकताको आधारमा बाली, वस्तु विशेषका पकेट क्षेत्रहरूको विकास गरी व्यवसायिक एवं प्रतिस्पर्धात्मक कृषि प्रणालीको विकास गर्ने ।
- विकसित पकेट क्षेत्रहरूलाई क्रमिक रूपमा ऐग्रीकल्चरल ग्रोथ सेन्टरमा रूपान्तरण गर्ने र यसको लागि आवश्यक श्रोत केन्द्रहरूको विकास गर्ने ।
- समावेशीकरण र सामाजिक न्यायको आधारमा, सामाजिक, भौगोलिक तथा आर्थिकरूपमा पिछडिएको समुदायलाई कृषि विकासको मूल प्रवाहमा समावेश गर्ने प्राथमिकता दिने र उत्पादनशील रोजगारीको अवसरहरू बढाई गरीबी न्यूनीकरणमा टेवा पुऱ्याउने ।
- कृषि विकास कार्यक्रमहरूलाई विश्व व्यापार संगठन एवं क्षेत्रीयस्तरका व्यापार सम्झौताहरूबाट प्राप्त अवसरहरूको अधिकतम लाभ लिने तर्फ उन्मुख गराउने ।
- सार्वजनिक-निजी साभेदारी अवधारणा अनुरूप निजी, सहकारी, सरकारी, गैङ्गसरकारी तथा सामुदायिक संघ/संस्थाहरूलाई साभेदार निकायको रूपमा अङ्गिकार गरी प्रभावकारी सेवा प्रवाहमा व्यापकता ल्याउने ।
- कृषि शिक्षा, कृषि अनुसन्धान र कृषि प्रसार बीच समन्वयत्मक रूपमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- निक्षेपित कृषि प्रसार कार्यक्रम कार्यान्वयनमा आवश्यक नीतिगत एवम् कार्यगत टेवा पुऱ्याउने ।
- गुणस्तरीय कृषि उत्पादन श्रोत सामाग्रीहरूको उपलब्धता सर्वसूलभ तुल्याउने र उपलब्ध श्रोत साधनहरूको उच्चतम सदुपयोग गरी उत्पादनशीलता बढाउने ।
- कृषिजन्य उद्योग विस्तारको लागि आवश्यक कच्चा पदार्थ उत्पादनमा जोड दिई गैङ्गफार्म रोजगारीमा वृद्धि गर्ने ।
- कृषिलाई सम्मानीत पेशा बनाउनुको साथै कृषि व्यवसायमा युवा वर्गलाई आकर्षित गर्ने ।
- कृषि विकास र वातावरण संरक्षण बीच सन्तुलन कायम राख्ने ।

१.४ कार्यनीतिहरू

- कृषक समूहलाई कृषि प्रसार कार्यक्रमको सम्वाहकको रूपमा अङ्गिकार गरी कृषि विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने र क्रमिक रूपमा सहकारीमा परिणत गर्ने ।
- रोजगारमूलक व्यवसायिक कृषि तालिमको माध्यमबाट कृषि जनशक्तिको क्षमता एवम् कार्यदक्षता र रोजगारीका अवसर अभिवृद्धिका लागि रोजगारमूलक व्यवसायिक कृषि तालिम सञ्चालन गरी प्रविधी हस्तान्तरण गर्ने ।
- स्थानीय सम्भाव्यता र तुलनात्मक लाभको आधारमा बाली र वस्तु विशेषका पकेट क्षेत्रहरूको पहिचान गरी सम्भाव्य बाली र वस्तुको उत्पादन विशिष्टिकरणमा सहयोग पुऱ्याउने ।

- खाद्य तथा पोषण सुरक्षाका दृष्टिकोणबाट संवेदनशील र खाद्यान्न उत्पादन न्यून हुने क्षेत्रहरूमा स्थानीयस्तरमा उत्पादन हुन सक्ने कृषि उपजको उत्पादन तथा उपयोग गर्न विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- यातायात सुविधा पुगेका सिंचित क्षेत्रमा बाली विशेषका पकेट प्याकेज कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिने र सिंचाइ, यातायात र अन्य सुविधा नभएका दुर्गम जिल्लाहरूमा स्थानीय सभाव्यताको आधारमा बढी मोल जाने र कम आयतन भएका बाली र वस्तुहरूको उत्पादन तथा प्रवर्द्धनमा जोड दिने ।
- उद्यमी कृषक एवं निजी क्षेत्रको सहभागीतामा कृषि प्रविधिको विकास एवम् प्रसार, श्रोत तथा वितरण केन्द्रहरूको विकास एवं विस्तार गरी उत्पादन श्रोत सामग्रीहरूको आपूर्तीमा स्थायित्व ल्याउने ।
- मुल्य शृंखला अवधारणाको आधारमा कृषि विकासका कार्यक्रमहरूको छनौट तथा कार्यान्वयन गरी कृषि व्यवसायीकरण तथा व्यापारीकरणमा जोड दिने ।
- सार्वजनिक-निजी साभेदारी अवधारणा अनुरूप बजार सूचना प्रवाह एवं पूर्वाधारहरूको विकास गरी उत्पादित कृषि जन्य उपजहरूको बजारीकरणमा जोड दिने ।
- सहुलियत पूर्ण कृषि ऋण एवम् कृषि विमाको व्यवस्था र कृषिजन्य उद्योग तथा व्यापारमा कर सुविधा समेतको व्यवस्था गर्न जोड दिने ।
- सरकारीस्तरबाट समन्वय, सहजीकरण र नियमनकारी भूमिकामा जोड दिने ।
- कृषि अनुसन्धानबाट प्राप्त प्रविधिहरूको प्रमाणीकरण गर्ने ।
- श्रम बचतमुखी एवम् व्यावसायीक कृषि प्रणालीको विकास गर्न कृषि यान्त्रीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- स्थानीय बालीवस्तु, मौलीक ज्ञानको संरक्षण, सम्वर्धन एवम् सदुपयोग गरी कृषि विविधिकरणमा जोड दिने र जैविक विविधता संरक्षणमा स्थानीय समुदायको अग्रसरतालाई प्रोत्साहन गर्ने ।
- कृषि जैविक विविधतामा आधारीत उत्पादन वृद्धि, रोजगारी एवम् आयमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न प्रोत्साहन गर्दै तत्सम्बन्धी बजार तथा उद्योग व्यवसाय सञ्चालन गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।
- ग्रामीण क्षेत्रमा कृषि उत्पादनका सामाग्री, उपकरण, सूचना, र सञ्चार जस्ता साधनहरू उपलब्ध गराउन सामुदायीक व्यवस्थापनमा आधारीत कृषि स्रोतकेन्द्रहरूको स्थापना र सञ्चालन गर्ने ।
- वैज्ञानिक भू-उपयोगको माध्यमबाट बाली विविधिकरण एवं व्यवसायीकरणमूखी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।
- कृषि विकाससँग सम्बन्धित सरकारी, गैर सरकारी र निजी क्षेत्रका निकायहरूको समन्वय सुदृढ गरी लक्षितवर्गको सामाजिक परिचालनमा प्रभावकारीता ल्याउने ।
- करार खेती र सहकारी खेतीलाई प्रोत्साहन गर्दै, कृषि वस्तु विषयगत सहकारी संस्था र केन्द्रदेखि ग्रामीणस्तरसम्मका कृषि सहकारीको संरचना सुदृढीकरण गर्दै जाने ।
- महिला तथा सीमान्तकृत समुदायको उत्थानमा प्राथमिकता दिई कृषि कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।
- कृषि उत्पादन र कृषिजन्य उद्योग बीच तादम्यता हुने गरी कार्यक्रम सञ्चालनमा ध्यान दिने ।
- कृषि उत्पादन सामग्रीहरूको प्रयोग र प्राकृतिक श्रोतको उपयोग बीच तादम्यता राख्दै जलवायु अनुकूलका वातावरण-मैत्री कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा जोड दिने ।
- अन्तर्राष्ट्रिय ऐन, नियम, सन्धि, महासन्धिसँग सामञ्जस्यता कायम गरेर कृषि बाली-वस्तु एवम् सेवा सुविधा नियमनमा समसामयिक परिमार्जन गरी मापदण्ड तथा गुणस्तरमा सुधार ल्याउने ।
- राष्ट्रिय एवम् स्थानीय आवधिक योजनाको लक्ष्य अनुसार कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्न राष्ट्रिय

नीति अनुरूप जिल्लास्थित कार्यालयहरूलाई सुदृढ़ गर्दै जाने ।

- कृषि विकास कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा अनुगमनको लागि सार्वजनिक सुनुवाई प्रणालीको व्यवस्था गरी केन्द्रीय, क्षेत्रीय र कार्यान्वयन तहको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको संस्थागत व्यवस्थालाई सशक्त बनाउने ।

१.५ कृषि विभागको संगठनात्मक स्वरूप

कृषि विभाग अन्तर्गत हाल अनुगमन तथा मूल्याङ्कन शाखा, योजना शाखा, जनशक्ति शाखा, तथ्याङ्क व्यवस्थापन शाखा, वैदेशिक सहयोग समन्वय शाखा, प्रविधि विस्तार शाखा, प्रविधि समन्वय शाखा, दैवि प्रकोप तथा राहत व्यवस्थापन शाखा, कृषि वन समन्वय शाखा, जैविक विविधता तथा कृषि सामाग्री व्यवस्थापन शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा र कर्मचारी प्रशासन शाखा रहेका छन् । यसका अलावा विभाग मातहतमा १२ वटा विषयगत कार्यक्रम निर्देशनालयहरु, ५ वटा क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालयहरु, ९ वटा राष्ट्रिय कार्यक्रम तथा अन्य कार्यक्रम, एक वटा कृषि विकास योजना, ५ वटा क्षेत्रीय कृषि तालिम केन्द्रहरु, एक वटा मत्स्य विकास तथा तालिम केन्द्र, बीउ परिक्षण, माटो परिक्षण, बाली संरक्षण र मत्स्य प्रयोगशाला गरी १७ प्रयोगशालाहरु, फलफूल, तरकारी, रेशम तथा मौरी, मत्स्य विकास फार्मकेन्द्रहरु तथा शाखा गरी ४३ कार्यालयहरु, ७५ वटै जिल्लामा जिल्ला कृषि विकास कार्यालयहरु, विभिन्न नाकाहरुमा १५ वटा क्वारेण्टिन चेकपोस्टहरु गरी जम्मा १८४ वटा कार्यालयहरु रहेका छन् । कृषि विकास कार्यक्रमलाई थप प्रभावकारी बनाउन जिल्ला कृषि विकास कार्यालय अन्तर्गत देशभर ३७८ सेवाकेन्द्रहरूको व्यवस्था गरिएको छ । कृषि विभाग अन्तर्गतका उल्लेखित केन्द्रीय, क्षेत्रीय तथा जिल्लास्तरका कार्यालयहरुमा प्राविधिक तथा प्रशासनिक समूहका विभिन्न तहमा कूल ५०६२ दरबन्दीको व्यवस्था रहेको छ ।

आयोजनागत प्रगति

२.१ बाली विकास कार्यक्रम

जिल्ला तथा कृषकस्तरमा सञ्चालित खाद्यान्न, दलहन तथा नगदे/औद्योगिक बाली कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा प्राविधिक सेवाटेवा पुऱ्याउने एवं केन्द्रीयस्तरमा सम्बन्धित निकाय बीच समन्वय गरी बाली विकास कार्यक्रमको नीति तथा रणनिती तय गर्ने तथा देशको आवश्यकता अनुसार उपलब्ध श्रोत साधनको अधिकतम उपयोग गरी खाद्यान्न, दलहन, तेलहन तथा औद्योगिक बालीको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने उद्देश्यले बाली विकास कार्यक्रम सञ्चालन हुँदै आइरहेको छ । बाली विकास कार्यक्रमले खाद्यान्न तथा औद्योगिक बालीहरूको उत्पादन वृद्धि गरी खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा टेवा पुऱ्याउनुका साथै रोजगारीको अवसर अभिवृद्धि गरी गरीबी निवारणमा समेत योगदान पुऱ्याईरहेको छ ।

यस कार्यक्रम अन्तर्गत आ.व. २०७०/७१ मा देशका विभिन्न जिल्लाहरूमा सञ्चालित व्यवसायिक बीजवृद्धि कार्यक्रमलाई सहयोग पुऱ्याउन १० वटा बीउ भण्डारण घर निर्माण तथा सुधार, १० वटा बीउ उत्पादक सहकारीहरूलाई बीउ प्रशोधन उपकरण खरिदमा सहयोग, २० वटा बीउ बीजन आत्मनिर्भर कोष स्थापना तथा बीउ उत्पादनमा संलग्न निजि बीउबीजन कम्पनीहरूलाई १८०० हेक्टरमा बीउ उत्पादन गर्ने मूल बीउमा अनुदान प्रदान गरिएको थियो । जसबाट कृषकस्तरमा ३५०० मे.टन उन्नत बीउ उत्पादन भएको अनुमान गरिएको छ । सामुदायिक बीउ बैंक कार्यक्रम सञ्चालित ७ जिल्लाहरूमा धान १०० हे., मकै १०० हे., गहूँ १०० हे. गरी जम्मा ३०० हेक्टर क्षेत्रफलमा बीउ उत्पादनका लागि ५० प्रतिशत अनुदानमा श्रोत बीउ वितरण तथा ३ वटा बीउ भण्डारण घर निर्माण र ४ वटा बीउ घुम्ती कोष स्थापना गरिएको थियो । जसबाट करिब ४५० मे.टन गुणस्त्रीय खाद्यान्न बीउ उत्पादन भएको अनुमान गरिएको छ । यस अवधिमा क्षेत्रीय बीउ परिक्षण प्रयोगशालाहरूबाट ७४३९ वटा विभिन्न बालीका बीउहरूको नमुना परिक्षण तथा २५०१ मे.टन बीउको प्रमाणीकरण गरिएको थियो । आ.व. २०७०/७१ मा बाली विकास कार्यक्रमको कुल रु. १२३१९१ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. ९३७४७ हजार (७६%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (८१.९९%) १०००१३.७२ हजार खर्च भई ८५.९३% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

२.२ अभियानमुखी मकै तथा भटमास उत्पादन कार्यक्रम

मकैको व्यवसायिक उत्पादन मार्फत मकै आयात प्रतिस्थापन गर्दै कृषिजन्य उद्योगहरूलाई स्वदेशमै उत्पादित गुणस्तरीय कच्चा पदार्थ आपूर्ति गर्ने प्रमुख उद्देश्यका साथ आ.व. २०६४/६५ देखि अभियानमुखी मकै तथा भटमास उत्पादन कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेको छ। यो कार्यक्रम हाल सुनसरी, सर्लाही, रौतहट, बारा, चितवन, नवलपरासी, काभ्रे, रुपन्देही, दाङ, मोरङ्ग, भक्तपुर, तनहुँ, बाँके, बर्दिया र कैलाली गरी १६ जिल्लाहरूमा सञ्चालित छ। यस कार्यक्रमका मूल्य मूल्य क्रियाकलापहरू अनुदानमा उन्नत तथा हाइब्रिड मकै, भटमास बीउ वितरण, अनुदानमा मकै छोडाउने मेसिन वितरण, स्प्रेयर वितरण, त्रिपाल वितरण, तालिम, गोष्ठी, भ्रमण कार्यक्रम, मोइस्चर मिटर वितरण आदि रहेका छन्। आ.व. २०७०/७१ मा अभियानमुखी मकै भटमास उत्पादन कार्यक्रममा कुल रु. १७१६५ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. १६९७३ हजार (९८.८८%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो। जस मध्ये कुल बजेटको (८८.४०%) १५१७४.१८ हजार खर्च भई ९९.२७% भारित प्रगति हासिल भएको थियो।

आ.व. २०७०/७१ मा कार्यक्रम सञ्चालित जिल्लाहरूमा ३३ प्रतिशत अनुदानमा १९५ मे.टन उन्नत तथा हाइब्रीड बीउ, ५० प्रतिशत अनुदानमा ३६ वटा मकै छोडाउने मेसिन, २४० वटा स्प्रेयर वितरण र जिल्ला कृषि विकास कार्यालयबाट आयोजनामा संलग्न कृषकहरूलाई ६४ पटक उन्नत खेती प्रविधि सम्बन्धी तालिम प्रदान गरिएको छ, जसबाट थप १० हजार हेक्टर क्षेत्रफलमा मकैको खेती विस्तार भएको थियो। बजारको कुरा गर्दा उत्पादित मकै मध्ये ८० प्रतिशत दाना उद्योगहरूमा खपत भएको छ भने बाँकी खाद्यान्नमा प्रयोग भएको देखिन्छ। यस कार्यक्रम मार्फत मकैको आयात प्रतिस्थापनमा २० प्रतिशत सम्मले टेवा पुगेको देखिन्छ। कार्यक्रमको शुरुवात देखि हालसम्म कार्यक्रम सञ्चालित जिल्लाहरूमा मकैको खेती क्षेत्रफल विस्तार, उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि निम्नानुसार भएको देखिन्छ।

आ.व.	२०६४/६५	२०६५/६६	२०६६/६७	२०६७/६८	२०६८/६९	२०६९/७०	२०७०/७१
क्षेत्रफल विस्तार (हे.)	२,०५०	६,०००	७,०००	७,९००	८,९००	८,०००	९०,०००
उत्पादन (मे.ट.)	१०,२५०	२६,२५०	५५,०००	५६,८८०	६०,०००	३०,०००	७५,०००
उत्पादकत्व (मे.ट./हे.)	५	४.३	७.८	७.२	७.४	७.५	७.५

२.३ मध्यपहाडी वृहत्तर मकै उत्पादन कार्यक्रम

मकैको अनुसन्धान र विकासमा संलग्न राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्था, निजी क्षेत्र तथा सामुदायिक समूह/सहकारीको समन्वयमा उन्नत मकै उत्पादन प्रविधि विस्तार मार्फत् दीर्घकालिन रूपमा मकै बालीको उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्ने उद्देश्यका साथ आ.व. २०७०/७१ देखि यस कार्यक्रम सञ्चालनमा आएको छ। यो कार्यक्रम हाल इलाम, पाँचथर, तेह्रथुम, धनकुटा, भोजपुर, खोटाङ्ग, ओखलढुंगा, उदयपुर, दोलखा, सिन्धुपाल्चोक, रामेछाप, सिन्धुली, काभ्रे, भक्तपुर, ललितपुर, नुवाकोट, धादिङ, मकवानपुर, गोरखा, लमजुङ्ग, कास्की, पर्वत, स्याङ्गजा, पाल्पा, म्यागदी, बागलुङ्ग, गुल्मी, अर्घाखाँची, रुकुम, रोल्पा, प्युठान, सल्यान, जाजरकोट, दैलेख, सुखेत, दार्चुला, अछाम, डोटी, बैतडी र डडेल्धुरा गरी ४० जिल्लाहरूमा सञ्चालित छ। यस आयोजनाको मूल्य मूल्य क्रियाकलापहरूमा अनुदानमा कृषि औजार उपकरण तथा यन्त्र वितरण, अनुदानमा उन्नत बीउ वितरण, कृषक तालिम आदि रहेका छन्। आ.व. २०७०/७१ मा मध्यपहाडी वृहत्तर मकै उत्पादन कार्यक्रममा कुल रु. ३५८४५ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. ३५३४० हजार (९८.५९%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो। जस मध्ये कुल बजेटको (९५.७७%) ३४३२८.७१ हजार खर्च भई ९४.९४% भारित प्रगति हासिल भएको थियो।

आ.व. २०७०/७१ मा मध्यपहाडी वृहत्तर मकै उत्पादन कार्यक्रम अन्तर्गत कार्यक्रम सञ्चालित जिल्लाहरूमा ७५ प्रतिशत अनुदानमा मकैको ५५१.८३ मे.टन उन्नत बीउ तथा ४.८ मे.टन श्रोत बीउ, ५० प्रतिशत अनुदानमा १९६ वटा पावर टिलर, १००० वटा हाते कर्न सेलर मेशिन र ४००० वटा त्रिपाल वितरण गरिएको थियो। कार्यक्रममा संलग्न कृषकहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि ४० पटक जिल्लास्तरीय अगुवा कृषक तालिम सञ्चालन गरिएको थियो। यस अवधिमा सञ्चालित कार्यक्रमबाट जिल्लास्तरमा २४२७७ हेक्टर क्षेत्रफलमा मकै खेतीको विस्तार तथा ५९२५१ मे.टन मकै उत्पादन भएको अनुमान छ। जसमध्ये बीउ उत्पादन तर्फ ३१५ हेक्टर क्षेत्रफलबाट ५९३ मे.टन उत्पादन तथा खाद्यान्त उत्पादन तर्फ २३९६१ हेक्टर क्षेत्रफलबाट ५८६५९ मे.टन उत्पादन भएको देखिन्छ।

२.४ अभियानमुखी कोदो उत्पादन कार्यक्रम

कार्यक्रम सञ्चालित जिल्लाहरुमा कोदो बालीको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाई खाद्य सुरक्षा तथा गरीबी निवारणमा टेवा पुऱ्याउने उद्देश्यका साथ सञ्चालित यस आयोजनाको मूल्य मूल्य क्रियाकलापहरूमा उन्नत बीउ प्रशारण किट वितरण, कृषक तालिम, अनुदानमा कृषि औजार उपकरण वितरण आदि रहेका छन्। आ.व. २०७०/७१ मा अभियानमुखी कोदो उत्पादन कार्यक्रममा कुल रु. ६४३७ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. ६०८४ हजार (९४.५१%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो। जस मध्ये कुल बजेटको (८५.४३%) ५४९९.२३ हजार खर्च भई ९५% भारित प्रगति हासिल भएको थियो।

आ.व. २०७०/७१ मा दैलेख, प्युठान, सुर्खेत, रोल्पा, रुकुम, गोरखा, लम्जुङ्ग, तनहुँ, स्याङ्गजा, पर्वत, कास्की, म्यागदी, बागलुङ्ग, गुल्मी, अर्घाखाँची, पाल्पा, धादिङ्ग, सिन्धुपाल्चोक, काभ्रे, दोलखा, रामेछाप, ओखलदुंगा, खोटाङ्ग, भोजपुर गरी २४ जिल्लामा सञ्चालित यस कार्यक्रम अन्तर्गत कृषकस्तरमा १२ मे.टन बराबरको कुल १२ हजार वटा कोदोको उन्नत बीउ किट वितरण, कोदो चुटानीका लागि ७५ प्रतिशत अनुदानमा २९ वटा उपकरण वितरण, २४ वटा जातीय छानौट कृषक पाठशाला सञ्चालन तथा १२० हेक्टर क्षेत्रफलमा कोदोको बीउ उत्पादनका लागि ७५ प्रतिशत अनुदानमा कोदोको श्रोत बीउ उपलब्ध गराइएको थियो। यसका अलावा कार्यक्रममा संलग्न कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि कोदो उत्पादन तथा प्रशोधन प्रविधि सम्बन्धी ७२ पटक सेवा केन्द्रस्तर तालिम सञ्चालन गरिएको थियो। यस अवधिमा सञ्चालित कार्यक्रमबाट जिल्लास्तरमा १३२० हेक्टर क्षेत्रफलमा कोदो खेतीको विस्तार तथा १६८० मे.टन कोदो उत्पादन भएको अनुमान छ। जसमध्ये बीउ उत्पादन तर्फ १२० हेक्टर क्षेत्रफलबाट १२० मे.टन उत्पादन तथा खाद्यान्न उत्पादन तर्फ १२०० हेक्टर क्षेत्रफलबाट १५६० मे.टन उत्पादन भएको देखिन्छ।

२.५ अभियानमुखी मुसुरो उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रम

मुसुरो नेपालको एक प्रमुख निर्यातजन्य कृषि उपज हो। देशमा मुसुरो बालीको व्यवसायिक खेती विस्तार एवं मुसुरोको उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि गरी आयात प्रतिस्थापन तथा निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले सञ्चालित यस कार्यक्रमको मूल्य मूल्य क्रियाकलापहरूमा अनुदानमा मुसुरोको उन्नत बीउ, कृषि औजार उपकरण, त्रिपाल, सुपर ग्रेन व्याग वितरण, आकस्मिक बाली संरक्षण सहयोग, कृषक तालिम आदि रहेका छन्। आ.व. २०७०/७१ मा अभियानमुखी मुसुरो उत्पादन कार्यक्रममा कुल रु. १२३७२ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. १२१८० हजार (९८.४४%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो। जस मध्ये कुल बजेटको (८९.४५%) ११०६७.९० हजार खर्च भई ८९.९९% भारित प्रगति हासिल भएको थियो।

आ.व. २०७०/७१ मा सप्तरी, सिरहा, धनुषा, महोत्तरी, बारा, पर्सा, नवलपरासी, कपिलवस्तु, रुपन्देही, सुर्खेत, सञ्चान, दाङ्ग, बाँके, बर्दिया, कैलाली र कञ्चनपुर गरी १६ जिल्लाहरुमा सञ्चालित यस कार्यक्रम अन्तर्गत कार्यक्रम सञ्चालित जिल्लाहरुमा १८८० हेक्टरमा मुसुरो उत्पादनका लागि ५० प्रतिशत अनुदानमा ५९.१३ मे.टन मुसुरोको उन्नत बीउ, ८४ वटा स्प्रेयर, ३२० वटा त्रिपाल १५४७ हेक्टरका लागि आवश्यक राइजोवियम वितरण गरिएको थियो। यसैगरी ८० हेक्टर क्षेत्रफलमा मुसुरो बीउ उत्पादनका लागि ५० प्रतिशत अनुदानमा २.२५ मे.टन मुसुरोको श्रोत बीउ, ५० प्रतिशत अनुदानमा २५६ वटा स्प्रेयर, १६० वटा त्रिपाल, ११ वटा बीउ उपचार मेशीन, २४ वटा मुसुरो ग्रेडर मेशीन, ९१० वटा सुपर ग्रेन व्याग तथा ७० हेक्टरका लागि आवश्यक

राइजोवियम कृषकहरुलाई वितरण गरिएको थियो । यसका अलावा कार्यक्रममा संलग्न कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि जिल्ला कृषि विकास कार्यालयहरुबाट ६८ पटक कृषकस्तर तालिम सञ्चालन गरिएको थियो ।

२.६ अभियानमुखी तेलबाली उत्पादन आयोजना

आ.व. २०६५/६६ मा तेलबाली विकास तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रमको नामबाट शुरु गरिएको यस कार्यक्रम आ.व. २०६७/६८ देखि अभियानमुखी तेलहन बाली उत्पादन आयोजनाको रूपमा सञ्चालित छ । यस आयोजनाको मुख्य उद्देश्य स्थान विशेषको लागि उपयुक्त तेलहन बालीको जातीय छनौट गरी कार्यक्रम सञ्चालित जिल्लाहरूमा तेलहन बालीको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउनु रहेको छ । यस आयोजनाको मूख्य मूख्य क्रियाकलापहरूमा तेलहन बालीको बीउ उत्पादन, क्षेत्र विस्तार, सहभागीतामुलक जातीय छनौट, एकीकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन कृषक पाठशाला सञ्चालन आदि रहेका छन् । आ.व. २०७०/७१ मा अभियानमुखी तेलबाली उत्पादन कार्यक्रममा कुल रु. ९७३५ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. ९५९३ हजार (९५.५४%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (९५.५४%) ९३०१ हजार खर्च भई ९९.९६ % भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

आ. व. २०७०/७१ मा सर्लाही, चितवन, नवलपरासी, दाङ, सुखेत, बर्दिया, कपिलवस्तु, प्युठान, बाँके, मकवानपुर, ललितपुर, लमजुङ, मोरङ, सिन्धुली, पर्वत, गोरखा, डोटी र कञ्चनपुर गरी १८ जिल्लाहरूमा यो आयोजना सञ्चालन भएको थियो ।

आ. व. २०७०/७१ मा यस कार्यक्रम अन्तर्गत २४०० हेक्टरमा तेलहन बालीको क्षेत्रफल विस्तार तथा ३६०० हेक्टरमा बीउ प्रतिस्थापनको कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । तेलहन बालीको क्षेत्र विस्तारका लागि जिल्लास्तरमा कृषकहरुलाई कुल ६० मे.टन तेलहन बालीको बीउ वितरण गरिएको थियो भने २०० हेक्टरमा बीउ उत्पादनका लागि ५० प्रतिशत अनुदानमा २० मे.टन श्रोत बीउ, २०० थान त्रिपाल, १३३३ वटा सुपर ग्रेन व्याग, २५ वटा स्प्रेयर, ३४ वटा उन्नत भकारी वितरण तथा रु ५०० प्रति हेक्टरका दरले २०० हेक्टरका लागि बाली संरक्षण अनुदान प्रदान गरिएको थियो । साथै कार्यक्रममा संलग्न कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि ३६ पटक एकीकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन कृषक पाठशाला, ६ पटक जिल्लास्तर अगुवा कृषक तालिम, ६० पटक सेवा केन्द्रस्तरीय तालिम तथा १८ पटक स्थलगत घुम्ती तालिम सञ्चालन गरिएको थियो । कार्यक्रम अन्तर्गत नै २ वटा तोरी मिल सञ्चालन गरेका सहकारीहरुलाई तोरी पेल्ने मेशिन खरिदमा ५० प्रतिशत अनुदान दिइएको थियो ।

२.७ श्रोत बीउ उत्पादन आयोजना

उन्नत तथा गुणस्तरीय बीउ उत्पादनका लागि कञ्चनपुर जिल्लाको सुन्दरपुरमा सरकारीस्तरबाट स्थापना गरिएको यस श्रोत बीउ उत्पादन फार्मले सालवसाली रूपमा धान र गहुँको उन्नत तथा गुणस्तरीय बीउ उत्पादन गरीरहेको छ । यस आयोजनाको मूल्य क्रियाकलापहरूमा धान र गहुँ बालीको श्रोत बीउ उत्पादन, उत्पादित बीउको गुणस्तर परिक्षण, बीउ प्रशोधन तथा विक्रि वितरण आदि रहेका छन् । आ.व. २०७०/७१ मा श्रोत बीउ उत्पादन कार्यक्रममा कुल रु. २४९४ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. २४७९ हजार (९९.३९%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (९५.५४%) २३८२.६६ हजार खर्च भई शतप्रतिसत भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

क्षेत्रीय बीउ बीजन प्रयोगशाखा, कञ्चनपुरबाट सञ्चालित यस आयोजना अन्तर्गत आ.व. २०७०/७१ मा कञ्चनपुर जिल्लामा करिब २४ हेक्टर क्षेत्रफलमा विजवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो जसमध्ये ११.५१ हेक्टरमा लगाइएको धानबाट २५ मे.टन र १२ हेक्टरमा लगाइएको गहुँबाट २५ मे.टन मुल बीउ उत्पादन भएको थियो । उत्पादित बीउको गुणस्तर परिक्षण तथा प्रमाणीकरण पश्चात जिल्लास्तरमा सञ्चालित बीजवृद्धि कार्यक्रममा संलग्न कृषक समूह, सहकारीहरूलाई विक्रि गरिएको थियो ।

२.८ जुट बीउ उत्पादन आयोजना

नेपालमा औद्योगिक बालीको रूपमा रहेको जुटको खेती विस्तार गर्न आवश्यक उन्नत जुट बीउको उत्पादन गर्ने उद्देश्यले सञ्चालित यस आयोजनाको मूल्य क्रियाकलापहरूमा अनुदानमा जुटको मुल बीउ वितरण, कृषकस्तर तालिम, अनुदानमा बाली संरक्षण सामाग्री वितरण आदि रहेका छन् । आ.व. २०७०/७१ मा जुट बीउ उत्पादन आयोजनामा कुल रु. ११३ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. ११० हजार (९७.३४%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (४८.६८%) ५५ हजार खर्च भई ५०% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

आ.व. २०७०/७१ मा क्षेत्रीय बीउ बीजन प्रयोगशाखा, सिराहाबाट सञ्चालित यस आयोजना अन्तर्गत सिराहा जिल्लामा जुटको बीउ उत्पादनमा संलग्न कृषकहरूलाई ५० प्रतिशत अनुदानमा कुल १८० के.जी. जुटको मुल बीउ वितरण गरिएको थियो कृषकहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि १ पटक जिल्लास्तरीय तालिम र नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् अन्तर्गतको जुट अनुसन्धान कार्यक्रमलाई २ हेक्टर क्षेत्रफलमा जुटको बीउ उत्पादनको लागि सहयोग प्रदान गरिएको थियो ।

२.९ उखुबाली विस्तार तथा प्रवर्द्धन आयोजना

नेपालमा औद्योगिक तथा नगदे बालीको रूपमा रहेको उखु खेतीको विस्तार एवं उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्न आधुनिक खेती प्रविधिको विकास तथा विस्तार गर्ने उद्देश्यका साथ सञ्चालित यस आयोजनाको मूल्य मूल्य क्रियाकलापहरूमा उन्नत उखु खेती प्रविधि प्रदर्शन, कृषि यन्त्र वितरण, खाँडसारी स्थापनामा सहयोग, प्राविधिक तालिम, गोष्ठी आदि रहेका छन् । आ.व. २०७०/७१ मा उखु बाली विस्तार तथा प्रवर्द्धन आयोजनामा कुल रु. १४१२ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. १४०० हजार (९९.९५%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (८९.९६%) १२५८.९ हजार खर्च भई ९४.६५% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

आ.व. २०७०/७१ मा सुनसरी, सर्लाही, नवलपरासी र कञ्चनपुर गरी ४ जिल्लाहरुमा सञ्चालित यस आयोजना अन्तर्गत जिल्लास्तरमा कृषकहरुलाई उखु खेतीमा उन्नत प्रविधिको प्रयोगमा जानकारी गराउनका लागि उखु खेतीमा एक आँख्ला भएको बीउ सेट खेती प्रदर्शन, खुट्टिवाली सुधार प्रदर्शन, कम्पोष्टमल प्रयोग प्रदर्शन, उखुमा अन्तरबाली प्रदर्शन, उखु कटानी गर्ने यन्त्रको प्रयोग प्रदर्शन आदि प्रदर्शनका कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । यसका अलावा कार्यक्रममा चिनी मील र कृषकहरुसंग साझेदारीमा सहभागीतामूलक जातीय छनौट, २ वटा खाँडसरी स्थापनाका लागि अनुदान, तथा सरोकारवालाहरुबीच सचेतनाका कार्यक्रमहरु समेत सञ्चालन गरिएको थियो ।

१२.१० बागवानी विकास कार्यक्रम

देशमा विभिन्न स्थानहरूमा रहेका बागवानी फार्महरू तथा तिनका प्रभाव क्षेत्रहरूमा बागवानीजन्य जर्मप्लाज्म संकलन, संरक्षण तथा अनुसन्धानबाट सिफारिस भएका उन्नत श्रोत सामग्रीहरूको सम्बर्द्धन गरी स्थानीय बीजवृद्धिकर्ताहरू/उद्यमीहरू तथा कृषकहरूको लागि श्रोत सामग्री एवम् प्राविधिक सेवा पुऱ्याई बागवानी क्षेत्रको विकास गराउने दृष्टिबाट बागवानी विकास कार्यक्रम सञ्चालन हुँदै आएको छ । यस कार्यक्रमका मूख्य क्रियाकलापहरूमा फलफूल, तरकारी तथा आलंकारीक विरुवा/बीउ/वेर्ना उत्पादन तथा विक्रि वितरण, फलफूल बगैँचा व्यवस्थापन तथा स्याहार सम्भार, फलफूल, तरकारी तथा आलंकारीक विरुवाका जातीय जर्मप्लाज्म संकलन तथा सम्बर्द्धन, उन्नत खेती प्रविधि अध्ययन, परिक्षण तथा प्रदर्शन, प्रयोगशाला/प्रशोधनशाला सञ्चालन तथा व्यवस्थापन, प्राविधिक अनुगमन, निरीक्षण, स्थलगत तालिम, प्राविधिक सामग्री प्रकाशन तथा वितरण आदि रहेका छन् । आ.व. २०७०/७१ मा बागवानी विकास कार्यक्रममा कुल रु. २२०५८९ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. १४४४९८ हजार (६५.५%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (९९.९७%) २०२८६६.६५ हजार खर्च भई ९९.९६% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

आ.व. २०७०/७१ मा यस कार्यक्रम अन्तर्गत बागवानी विकास फार्मकेन्द्रहरूबाट २४०९९६ गोटा फलफूल विरुवा तथा ९२० हजार गोटा तरकारी वेर्ना कृषकस्तरमा विक्रि वितरण भएको थियो । त्यसैगरी २३२३ के.जी. विभिन्न तरकारी बालीका श्रोत बीउ, ३६.३ मे.टन बीउ आलु, ५ के.जी.आलु बीयाँ, ४९९४२ गोटा आलंकारिक विरुवा तथा ५ मे.टन ताजा तरकारी उत्पादन तथा विक्रि वितरण भएको थियो । कार्यक्रम अन्तर्गत नै बागवानी

फार्मकेन्द्रहरूबाट प्रभावक्षेत्रका कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धि तथा प्राविधिक सेवा अन्तर्गत ४९ पटक स्कूल हर्टिकल्चर तालिम, ३६ पटक स्थलगत घुम्ती तालिम, २२ पटक घुम्ती शिविर सञ्चालन, २२ पटक विभिन्न विषयमा अगुवा कृषक तालिम तथा ८ पटक कृषक प्रविधिक अन्तक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन भएको थियो । यसरी प्रभाव क्षेत्रका कृषकहरु तथा सम्बन्धित कार्यालयहरूको माग अनुसार फार्म केन्द्रहरूले गुणस्तरीय बीउ विरुवाहरू आपूर्ति तथा कृषकहरुको सीप र दक्षता अभिवृद्धि गर्ने प्रभावकारी भूमिका खेलेका छन् ।

२.११ अभियानमुखी कागती उत्पादन कार्यक्रम

देशको कुल कागतीको आन्तरिक मागको करिब ९० प्रतिशत भारतबाट आयात भईरहेको तथा हाल कागती खेती भईरहेका जिल्लाहरूमा क्याडकर रोग, ट्रिस्टेजा भाइरस रोग, फ्रुट फ्लाई कीराको प्रकोपले गर्दा अपेक्षाकृत रूपमा व्यवसायिक तवरले कागती खेतीको क्षेत्र विस्तार हुन नसकिरहेको परिप्रेक्षमा आ.व. २०६४/६५ देखि अभियानमुखी कागती उत्पादन कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको हो । यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य व्यवसायिक कागतीको खेतीको विस्तार गरी उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गरी आयात प्रतिस्थापन गर्ने रहेको छ । यो उद्देश्य प्राप्तीका लागि निजी तथा सरकारी श्रोत केन्द्रहरुको क्षमता अभिवृद्धि गरी गुणस्तरीय कागती विरुवाको उत्पादनमा विशेष जोड दिइएको छ । आ.व. २०७०/७१ मा अभियानमुखी कागती उत्पादन कार्यक्रममा कुल रु. १४२२० हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. १३७८८ हजार (९६.९६%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (९०.९७%) १२८१०.२७ हजार खर्च भई ८८.३५% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

आ.व. २०७०/७१ मा तेहथुम, धनकुटा, भोजपुर, मकवानपुर, नुवाकोट, नवलपरासी, सुर्खेत, पाल्पा, गुल्मी गरी ९ जिल्लाहरू तथा पाल्पा, किर्तीपुर र सर्लाहीमा रहेका बागवानी फार्महरूमा सञ्चालित कागती मिशन कार्यक्रम अन्तर्गत जिल्लास्तरमा कुल १३५.३ हेक्टर क्षेत्रफलमा कागती बगैंचा क्षेत्र विस्तार भएको छ भने बागवानी फार्महरूमा कुल ४८५००० गोटा गुणस्तरीय कागती विरुवा उत्पादन गरी कृषकस्तरमा वितरण गरिएको थियो । कार्यक्रम अन्तर्गत सर्लाही फार्ममा १० रोपनी क्षेत्रफलमा कागती नर्सरी स्थापना, सर्लाही र पाल्पा फार्ममा १,१ वटा माउ बोट ब्लक स्थापना, जिल्लाहरूमा कागती बगैंचामा सिंचाईको लागि ६० वटा प्लाष्टिक पोखरी निर्माण, १० वटा थोपा सिंचाई प्रविधि प्रदर्शन तथा बेर्ना उत्पादनको लागि २० वटा निजी नर्सरीलाई सहयोगका गरिएको थियो । यसैरी कागती खेती गर्ने कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि १० पटक जिल्लास्तरीय अगुवा कृषक तालिम सञ्चालन गरिएको थियो ।

२.१२ व्यवसायिक किवी प्रवर्द्धन कार्यक्रम

नेपालको पहाडी भेगमा किवी खेतीको सम्भावना बोकेका क्षेत्रहरूमा किवी फल उत्पादनको उपयुक्त प्रविधि विकास तथा विस्तार गरी व्यवसायिक किवी बगैंचाहरुको स्थापना गर्ने तथा ग्रामीण क्षेत्रमा युवा स्वरोजगारको

अवसरहरु सिर्जना गर्ने तथा आ.व. २०७०/७१ मा नेपालमा किवीको आयातलाई पूर्णरूपमा प्रतिस्थापन गरी निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले आ.व. २०७०/७१ देखि व्यवसायिक किवी प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालनमा आएको छ। कार्यक्रम अन्तर्गत सञ्चालित मुख्य कियाकलापहरुमा कृषकहरुको स्थलगत तालिम, अनुदानमा किवी विरुवा तथा अन्य कृषि सामाग्री ढुवानी तथा वितरण, फर्म केन्द्रहरुमा नयाँ नर्सरी, पुर्वाधार विकास तथा गुणस्तरीय किवी विरुवा उत्पादन, कृषकस्तरमा नयाँ किवी नर्सरी स्थापना तथा सुदृढिकरण, प्राविधिक तथा किवि नर्सरी धनी कृषकहरुको भ्रमण तथा तालिम कार्यक्रम आदि रहेका छन्। आ.व. २०७०/७१ मा व्यवसायिक किवी प्रवर्द्धन कार्यक्रममा कुल रु. ७५७५ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. ७४३५ हजार (९८.१५%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो। जस मध्ये कुल बजेटको (९७.६४%) ७३९६.५५ हजार खर्च भई ९९.३९% भारित प्रगति हासिल भएको थियो।

आ.व. २०७०/७१ मा इलाम, लमजुङ, दोलखा, पर्वत, डडेल्धुरा गरी ५ जिल्लाहरू तथा दोलखा, किर्तीपुर र दामनमा रहेका बागवानी फार्महरूमा सञ्चालित व्यवसायिक किवी प्रवर्द्धन कार्यक्रम अन्तर्गत जिल्लास्तरमा कुल २२.६ हेक्टर क्षेत्रफलमा किवीको व्यवसायिक बगैंचा स्थापना गरिएको छ। बागवानी फार्महरूबाट ३ लाख गुणस्तरीय किवी विरुवा उत्पादन गरी कार्यक्रममा संलग्न कृषकहरुलाई वितरण गरिएको थियो। यसका अतिरिक्त कार्यक्रम सञ्चालित जिल्लाहरूमा किवी बगैंचामा सिंचाईको लागि २५ वटा प्लाष्टिक पोखरी निर्माण, २०० वटा विभिन्न बागवानी सम्बन्धी औजार उपकरणहरू तथा २३० किलो बाली संरक्षणका सामाग्रीहरु वितरण गरिएको थियो। कार्यक्रमको दिगोपना तथा गुणस्तरीय किवी विरुवा उत्पादको लागि ९ वटा किवीको पुराना नर्सरी सुदृढिकरण तथा माउ बोट व्यवस्थापन, किवी नर्सरी स्थापनाको लागि कृषि औजार उपकरणहरू तथा

बाली संरक्षण सामग्रीहरु वितरण गरिएको थियो । कार्यक्रम अन्तर्गत नै किरी खेती तथा नर्सरी धनी कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि ७ पटक कृषक प्राविधिक अन्तर्क्रिया कार्यक्रम, ५ पटक जिल्लास्तरीय अगुवा कृषक तालिम, २० पटक सेवा केन्द्रस्तरीय तालिम सञ्चालन गरिएको थियो ।

२.१३ पुष्प व्यवसाय प्रवर्द्धन कार्यक्रम

व्यवसायिक पुष्प उत्पादन पकेट क्षेत्रको विकास तथा विस्तार गरी आ.व. २०७५/७६ सम्म नेपालमा फूलको आयात प्रतिस्थापन गर्नुका साथै निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यका साथ पुष्प व्यवसाय प्रवर्द्धन कार्यक्रम आ.व. २०७०/७१ बाट सञ्चालन गरिएको छ । कार्यक्रम अन्तर्गत सञ्चालित मुख्य क्रियाकलापहरुमा विभिन्न मौसमी तथा सदाबहार फूलका बीउ, बेर्ना उत्पादन, अनुदानमा फूलको बीउ, बेर्ना तथा अन्य कृषि सामग्री वितरण, पुष्प व्यवसायमा संलग्न कृषक तथा नर्सरी धनीहरुको तालिम कार्यक्रम आदि रहेका छन् । आ.व. २०७०/७१ मा पुष्प व्यवसाय प्रवर्द्धन कार्यक्रममा कुल रु. ६८११ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. ६७३१ हजार (९८.८२%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (९३.६९%) ६३८१ हजार खर्च भई ९७.५६% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

आ.व. २०७०/७१ मा काठमाण्डौ, भक्तपुर, कास्की र चितवन गरी ४ जिल्लाहरु तथा गोदावरीमा रहेको पुष्प विकास फार्ममा सञ्चालित यस कार्यक्रम अन्तर्गत जिल्लास्तरमा कुल ४ हेक्टर क्षेत्रफलमा व्यवसायिक पुष्प खेती क्षेत्र विस्तार भएको छ भने बागवानी फार्महरु र कृषकस्तरमा गरी कुल ५३,५०० गोटा सदाबहार र मौसमी फूलका बेर्ना उत्पादन, स्थानीय स्तरमा उपलब्ध मौसमी र सदाबहार फूलको ५००० गोटा बेर्ना संकलन, १००० वटा माउ बोट संकलन तथा २ के.जी. सिजनल फूलको बीउ उत्पादन भएको छ । कार्यक्रममा संलग्न कृषकहरु तथा नर्सरी धनीहरुलाई ९१ वटा विभिन्न बागवानी औजाहरु, बाली संरक्षण सामग्रीहरु वितरण गरीनुका साथै ८ वटा पुष्प नर्सरी सेड स्थापनालाई लागि अनुदान वितरण गरिएको थियो । यसैगरी पुष्प खेती तथा नर्सरी धनी कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि ५ पटक जिल्लास्तरीय अगुवा कृषक तालिम, १६ पटक सेवा केन्द्रस्तरीय तालिम सञ्चालन गरिएको थियो ।

२.१४ सुन्तला बगैँचा सुदृढिकरण कार्यक्रम

नेपालको मध्यपहाडी क्षेत्रमा सुन्तलाजात फलफूल उत्पादन तथा व्यवसायिक खेती विस्तारको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । तथापी हालका वर्षहरुमा धादिङ, गोरखा, लमजुङ, तनहुँ, कास्की, स्याङ्जा, पर्वत, म्यागदी लगायतका जिल्लाहरुमा वर्षेनी विभिन्न रोग किराको प्रकोपका कारण सुन्तला बगैँचाहरुको ह्लास हुँदै गएको अवस्थालाई मध्यनजर गरी सुन्तला बगैँचाको ह्लास हुने क्रमलाई न्युनीकरण गर्दै गुणस्तरीय सुन्तलाको उत्पादन तथा बजारीकरणलाई टेवा पुऱ्याउन आ.व. २०७०/७१ बाट सुन्तला बगैँचा सुदृढिकरण कार्यक्रम सञ्चालनमा आएको छ । यस कार्यक्रम अन्तर्गत देशको मध्यपहाडी क्षेत्रमा रहेका सुन्तला बगैँचाको उन्नत व्यवस्थापन मार्फत ह्लास

हुन लागेका बगैँचाहरुको क्रमिक सुधार गरी उत्पादनशील सुन्तला बगैँचाहरुको पुनरुत्थान गर्न सघाउ पुऱ्याउने क्रियाकलापहरु सञ्चालन गरिएको छ ।

आ.व. २०७०/७१ मा गोरखा, धादिङ, कास्की, लमजुङ, म्यागदी, पर्वत, स्याङ्जा र तनहुँ गरी ८ जिल्लाहरु तथा किर्तीपूरमा रहेको बागवानी फार्म केन्द्रमा सञ्चालित सुन्तला बगैँचा सुदृढिकरण कार्यक्रम अन्तर्गत जिल्लास्तरमा कुल ४०० हेक्टर क्षेत्रफलमा रहेका पुराना बगैँचाको व्यवस्थापनको लागि अनुदानमा सुक्ष्म तत्व तथा कम्प्लट मल वितरण गरिएको थियो । यसैगरी कृषकस्तरमा माउबोट संबर्द्धनको लागि पाँचै विकास क्षेत्रमा १,१ वटाको दरले ५ वटा जालीघर निर्माण (धनकुटा, धादिङ, स्याङ्जा, डोटी, देलेख जिल्लाहरुमा), रोगग्रस्त बगानको ३०० वटा नमुना परिक्षण गरिएको थियो । कार्यक्रममा संलग्न प्राविधिकहरु तथा कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि अधिकृतस्तर अभिमुखीकरण तथा प्रयोगशाला परिक्षणको विधि सम्बन्धी तालिम १,१ पटक, पकेट क्षेत्रमा श्रोत व्यक्ति विकास सम्बन्धी केन्द्रीयस्तर तालिम ५ पटक तथा ८ पटक जिल्लास्तरीय सुन्तला बगैँचा व्यवस्थापन सम्बन्धी अगुवा कृषक तालिम सञ्चालन गरिएको थियो । आ.व. २०७०/७१ मा सुन्तला बगैँचा सुदृढिकरण कार्यक्रममा कुल रु. ४०५६० हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. ४०३५० हजार (९९.४८%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (९५.५८%) ३८७६.१४ हजार खर्च भई शतप्रतिसत भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

२.१५ कफि क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम

नेपालमा भौगोलिक विकटता, यातायातको कठिनाई एवं सिमित श्रोत साधनका बाबजुत पनि देशका विभिन्न स्थानहरुमा व्यवसायिक रूपमा कफिको खेती भई रहेको छ । हाल विभिन्न कफि उत्पादन हुने जिल्लाहरुमा भईरहेको कफिको पकेट विकास र विस्तारको कार्यलाई अझै व्यवस्थित बनाउने उद्देश्यले आ.व. २०७०/७१ देखि कफि क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम सञ्चालनमा आएको छ । यस कार्यक्रमको प्रमुख प्राथमिकतामा कफि खेतीको सम्भावना बोकेका क्षेत्रहरुको पहिचान गरी कफि बगैँचाहरुको स्थापना गर्ने र अर्गानिक कफिको उत्पादन

बढाई कफिको आयात प्रतिस्थापन तथा निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु रहेको छ । कार्यक्रम अन्तर्गत सञ्चालित मुख्य क्रियाकलापहरूमा कृषकहरूको स्थलगत तालिम, अनुदानमा कफि विरुवा तथा अन्य कृषि सामग्री दुवानी तथा वितरण, फर्म केन्द्रहरूमा नयाँ नर्सरी, पुर्वाधार विकास तथा गुणस्तरीय कफि विरुवा उत्पादन, कृषकस्तरमा नयाँ कफि नर्सरी स्थापना तथा सुदृढिकरण, प्राविधिक तथा कफि नर्सरी धनी कृषकहरूको भ्रमण तथा तालिम कार्यक्रम आदि रहेका छन् ।

आ.व. २०७०/७१ मा सिन्धुपाल्चोक, गुल्मी, पाल्पा, काभ्रे, पर्वत, बागलुङ्ग, म्यागदी र सुर्खेत गरी ८ जिल्लाहरू तथा गुल्मीमा रहेको कफि विकास केन्द्रमा सञ्चालित यस कार्यक्रम अन्तर्गत जिल्लास्तरमा कुल १६० हेक्टर क्षेत्रफलमा नयाँ कफि बगैंचा स्थापना भएको छ । कार्यक्रम अन्तर्गत कफि विकास फार्म, गुल्मीबाट १५००० गोटा गुणस्तरीय कफि विरुवा उत्पादन गरी कृषकस्तरमा वितरण गरिएको तथा गुल्मीको आँपचौरमा कफि बगैंचामा ५ वटा स्प्रीड्डलर सिंचाई प्रदर्शन तथा ३ वटा ड्रिप सिंचाई प्रदर्शन सञ्चालन गरिएको थियो । स्थापना गरिएको नयाँ कफि बगैंचामा सिंचाईको लागि ८० वटा प्लाष्टिक पोखरी तथा ५६० वटा विभिन्न बागवानी औजार उपकरणहरू र अन्य बाली संरक्षणका सामग्री वितरण गरिएको थियो । कार्यक्रम अन्तर्गत नै कफि नर्सरी स्थापनाको लागि जिल्लाहरूमा विभिन्न कृषि औजार उपकरणहरू, सिंचाई उपकरणहरू तथा बाली संरक्षण सामग्री वितरण गरिएको थियो । कफि खेती तथा नर्सरी धनी कृषकहरूको धमता अभिवृद्धिका लागि ८ पटक जिल्लास्तरीय अगुवा कृषक तालिम, १६ पटक स्थलगत घुम्ती कृषक तालिम, ३२ पटक सेवा केन्द्रस्तरीय तालिम सञ्चालन गरिएको थियो । आ.व. २०७०/७१ मा कफि क्षेत्र विस्तार कार्यक्रममा कुल रु. ६११५ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. ५९९५ हजार (९८%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (९०.०८%) ५५०८.६४ हजार खर्च भई ८४.९१% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

२.१६ स्याउ आत्मनिर्भर कार्यक्रम

नेपालमा बढो जनसंख्या संगसंगै स्याउको खपत र आयातमा समेत क्रमिक रूपमा वृद्धि हुदै गईरहेको छ । स्याउको बढो मागलाई धान्न हालको स्वदेशी उत्पादनबाट आपूर्ति हुन नसकेकोले वर्षेनि धैरै परिमाणमा स्याउ आयात भईरहेको छ । यसरी स्याउ खेतीको लागि उपयुक्त हावापानी र उत्पादित स्याउको स्वदेशमै यथेष्ट बजारको उपलब्धताका बावजुत वर्षेनि करौडौ रूपैया स्याउको आयातको लागि विदेशिएकोले नेपालमा व्यवसायिक स्याउ खेतीको क्षेत्रफल विस्तार गरी गुणस्तरीय स्याउको उत्पादन गरी १० वर्ष भित्र नेपालमा हुने स्याउ आयातलाई प्रतिस्थापन गरी स्याउ उत्पादनमा आत्मनिर्भर हुने तथा ग्रामीणस्तरमा कृषिमा आधारित रोजगारीमा वृद्धि गर्ने उद्देश्यले आ.व. २०६८/६९ देखि स्याउ आत्मनिर्भर कार्यक्रम सञ्चालनमा आएको छ । यस कार्यक्रम अन्तर्गतका मुख्य क्रियाकलापहरूमा गुणस्तरीय स्याउ विरुवा उत्पादन तथा वितरण, स्याउ उत्पादनमा संलग्न कृषक समूह/सहकारीको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने, स्याउको उत्पादन, बजारीकरण तथा पोष्ट हार्भेष्ट क्रियाकलापहरूलाई व्यवस्थित तथा सुदृढिकरण गर्ने आदि रहेका छन् ।

आ.व. २०७०/७१ मा कालिकोट, डोल्पा, जुम्ला, मुगु, मुस्ताङ र मनाङ गरी ६ जिल्लाहरु तथा मार्फा र सतबाँभमा रहेका बागवानी फार्महरूमा सञ्चालित यस कार्यक्रम अन्तर्गत जिल्लास्तरमा कुल ४९२.५ हेक्टर क्षेत्रफलमा स्याउको व्यवसायिक खेती विस्तार भएको छ । बागवानी फार्म मार्फा र सतबाँभबाट ६५००० हजार गुणस्तरीय स्याउ विरुवा उत्पादन तथा वितरण, १५३ हेक्टर क्षेत्रफलमा स्याउ बर्गेचा व्यवस्थापन तथा स्याउ ढुवानीको लागि २१००० वटा प्याकेजीङ्ग कार्टुन वितरण गरिएको थियो । यसका अतिरिक्त कार्यक्रम सञ्चालित जिल्लाहरूमा प्रति विरुवा रु १०० का दरले कुल रकम रु. १, ४७,७५,००० स्याउ विरुवा व्यवस्थापन अनुदान वितरण, स्याउ नर्सरी स्थापना, नर्सरीमा सिंचाई तथा नर्सरीमा रहेका विरुवाको बाली संरक्षणका लागि १९५ वटा विभिन्न कृषि औजार उपकरण वितरण गरिएको थियो । कार्यक्रम अन्तर्गत नै स्याउ खेती तथा नर्सरी धनी कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि ७ पटक जिल्लास्तरीय अगुवा कृषक तालिम, ३१ पटक समस्या निदान अभियान घुम्ती कृषक तालिम, ७० पटक सेवा केन्द्रस्तरीय तालिम सञ्चालन गरिएको थियो । आ.व. २०७०/७१ मा स्याउ आत्मनिर्भर कार्यक्रममा कुल रु. ३०७९२ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. ३०७९२ हजार (९९.७४%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (दद.९५%) २७३दद.७६ हजार खर्च भई ९९.५२% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

२.१७ अनार प्रवर्द्धन कार्यक्रम

आ.व. २०८०/८१ सम्म नेपालमा भई रहेको अनारको आयातलाई प्रतिस्थापन गरी अनार उत्पादनमा आत्मनिर्भर गराउने उद्देश्यका साथ आ.व. २०७०/७१ देखि अनार प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालनमा आएको छ। कार्यक्रम अन्तर्गत सञ्चालित मुख्य क्रियाकलापहरुमा अनुदानमा अनार विरुवा तथा अन्य कृषि सामग्री दुवानी तथा वितरण, फर्म केन्द्रहरुमा गुणस्तरीय अनार विरुवा उत्पादन, व्यवसायिक अनार बर्गैचा तथा नर्सरी स्थापना, अनार खेतीमा संलग्न कृषक तथा नर्सरी धनीहरुको तालिम कार्यक्रम आदि रहेका छन्। आ.व. २०७०/७१ मा अनार प्रवर्द्धन कार्यक्रममा कुल रु. ६७३३ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. ६६४३ हजार (९८.६६%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो। जस मध्ये कुल बजेटको (९५.२३%) ६४११.६९ हजार खर्च भई शतप्रतिशत भारित प्रगति हासिल भएको थियो।

आ.व. २०७०/७१ मा नुवाकोट, सिन्धुपाल्चोक, रामेछाप र दोलखा गरी ४ जिल्लाहरु र बागवानी फार्महरु त्रिशुली र जनकपुरमा सञ्चालित अनार प्रवर्द्धन कार्यक्रम अन्तर्गत बागवानी केन्द्रहरुबाट ३००० गोटा अनार विरुवा उत्पादन तथा वितरण गरिएको थियो। भौतिक संरचना निर्माण तर्फ सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा माउबोट व्यवस्थापन तथा नर्सरी सुदृढिकरणका लागि १,१ वटा जाली घर र प्लाष्टिक घर निर्माण, त्रिशुली र जनकपुरमा श्रोत केन्द्र विकास कार्यक्रम अन्तर्गत १,१ वटा जालीघर र प्लाष्टिक घर निर्माण तथा कार्यक्रम सञ्चालित चार वटै जिल्लाहरुमा १,१ वटा अनार नर्सरी स्थापनाको लागि विभिन्न कृषि औजार, उपकरण, सिंचाई तथा बाली संरक्षण सामग्री वितरण गरिएको थियो। कार्यक्रम अन्तर्गत नै अनार कृषक तथा नर्सरी संचालकहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि ४ पटक जिल्लास्तरीय अगुवा कृषक तालिम तथा १६ पटक सेवा केन्द्रस्तरीय तालिम सञ्चालन गरिएको थियो। आ.व. २०७०/७१ मा कार्यक्रम सञ्चालित जिल्लाहरुमा कुल ४ हेक्टर क्षेत्रफलमा अनार बर्गैचा स्थापना भएको छ।

२.१८ व्यवसायिक फलफूल उत्पादन पकेट क्षेत्र विकास कार्यक्रम

देशको भौगोलिक विविधता र हावापानीको विशिष्टतालाई उपयोग गर्दै व्यवसायिक फलफूल खेतीको सम्भावना बोकेका क्षेत्रहरुको पहिचान गरी विभिन्न हिउँदै तथा वर्षे फलफूलहरुको नयाँ बगैँचाहरु स्थापना तथा फलफूल नर्सरी व्यवसायलाई व्यवसायिकरण तर्फ उन्मुख गराउदै कृषि क्षेत्रमा रोजगारीको सिर्जना गरी फलफूलको आयात प्रतिस्थापन तथा निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले आ.व. २०७०/७१ देखि व्यवसायिक फलफूल उत्पादन पकेट क्षेत्र विकास कार्यक्रम सञ्चालनमा आएको छ। यस कार्यक्रम अन्तर्गत सिराहा, सप्तरी, उदयपुर, धनुषा, सर्लाही र महोत्तरीमा आँप, धादिङ, गोरखा, तनहुँ, स्याङ्जा र पाल्यामा लिची, नवलपरासी, रुपन्देही, बाँके, बर्दिया र कैलाली जिल्लाहरुमा केरा तथा पर्वत र स्याङ्जा जिल्लामा लप्सीको व्यवसायिक पकेट विकास कार्यक्रमहरु सञ्चालित छन्। यस कार्यक्रमका मूल्य क्रियाकलापहरुमा कृषकहरुको स्थलगत तालिम, अनुदानमा विरुवा तथा अन्य कृषि सामाग्री ढुवानी तथा वितरण, फर्म केन्द्रहरुमा नयाँ नर्सरी, पुर्वाधार विकास तथा गुणस्तरीय विरुवा उत्पादन, कृषकस्तरमा नयाँ नर्सरी स्थापना तथा सुदृढिकरण, प्राविधिक तथा नर्सरी धनी कृषकहरुको भ्रमण तथा तालिम कार्यक्रम आदि रहेका छन्।

आ.व. २०७०/७१ मा नवलपरासी, रुपन्देही, बाँके, बर्दिया, कैलालीमा केरा, सप्तरी, सिराहा, उदयपुर, सर्लाही, धनुषा र महोत्तरीमा आँप, धादिङ, तनहुँ, गोरखा, स्याङ्जा, र पाल्यामा लिची, स्याङ्जा, र पर्वतमा लप्सी गरी जम्मा १८ जिल्लाहरु तथा गोदावरी, जनकपुर र सर्लाहीमा रहेका बागवानी फार्महरुमा यस व्यवसायिक फलफूल उत्पादन पकेट क्षेत्र विकास कार्यक्रम संचालन भएको थियो। कार्यक्रम अन्तर्गत जिल्लास्तरमा ९०० हेक्टरमा आँप, ५०० हेक्टरमा लिची, १९१ हेक्टरमा लप्सी, ३०१ हेक्टरमा केराको व्यवसायिक पकेट क्षेत्र विस्तार भएको थियो भने उक्त क्षेत्र विस्तारका लागि कृषकस्तरमा ५० प्रतिशत अनुदानमा आँपको ९० हजार विरुवा, लिचिको ७५ हजार विरुवा, लप्सीको २२९२० हजार विरुवा, केराको ३०१ हजार विरुवा वितरण गरिएको थियो। कार्यक्रममा संलग्न कृषकहरुलाई यस अवधिमा गटर स्प्रेयर, प्लाष्टिक बाल्टिन, सिकेचर, पुनिङ स लगायतका १२६० वटा बागवानी सम्बन्धी औजार उपकरणहरु तथा २३३४ के.जी. विभिन्न विषादी, चुन, निलोतुथो लगायतका बाली संरक्षण सामाग्रीहरु वितरण गरिएको थियो। कार्यक्रम अन्तर्गत नै फलफूल खेती गर्ने कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि २० पटक जिल्लास्तरीय अगुवा कृषक तालिम, ३६ पटक स्थलगत घुस्ती तालिम, १०३ पटक सेवा केन्द्रस्तरीय तालिम तथा ७ पटक अन्तर्किया गोष्ठी सञ्चालन गरिएको थियो। बागवानी केन्द्रहरुबाट यस कार्यक्रम अन्तर्गत कुल ३५२८५ गोटा विभिन्न फलफूल विरुवा उत्पादन तथा वितरण गरिएको थियो। आ.व. २०७०/७१ मा व्यवसायिक फलफूल उत्पादन पकेट क्षेत्र विकास कार्यक्रममा कुल रु. १५७९२ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. १५५५२ हजार (९८.४८%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो। जस मध्ये कुल बजेटको (९०.५१%) १४२९३.२८ हजार खर्च भई ८९.९२% भारित प्रगति हासिल भएको थियो।

२.१५ आलु, तरकारी तथा मसलाबाली विकास कार्यक्रम

ताजा तरकारी, तरकारी बीउ, आलु, मसला तथा कन्दमुल बालीहरूको उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गरी आन्तरिक माग पुरा गर्ने, निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने, तरकारी बालीहरूको खपत बढाई जनताको पोषण स्थितिमा सुधार ल्याउने तथा न्यून आय भएका कृषक समुदायको आयवृद्धि गरी गरीबी निवारणमा महत पुऱ्याउने उद्देश्यले यो कार्यक्रम सञ्चालन भएको छ । यस कार्यक्रमका मुख्य क्रियाकलापहरूमा आलु, तरकारी तथा मसला बालीको बीउ/बेर्ना उत्पादन तथा विक्रि वितरण, फार्म केन्द्र/बगैँचाको स्थाहार सम्भार तथा व्यवस्थापन, आलु, तरकारी तथा मसला बालीको जातीय जर्मप्लाज्म संकलन तथा सम्बर्द्धन, उन्नत खेती प्रविधि अध्ययन, परिक्षण तथा प्रदर्शन, प्राविधिक अनुगमन, निरीक्षण, स्थलगत तालिम, प्रविधि सम्बन्धी शैक्षिक सामग्री प्रकाशन तथा वितरण आदि रहेका छन् । आ.व. २०७०/७१ मा आलु, तरकारी तथा मसला बाली विकास कार्यक्रममा कुल रु.१६०७९६ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. १०३८८२ हजार (६४.६%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (९१.३४%) ९२५३४.७९ हजार खर्च भई ९६५५% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

आ.व. २०७०/७१ मा यस कार्यक्रम अन्तर्गत विभिन्न फार्म/केन्द्रहरूबाट २३७६.८ के.जी. विभिन्न तरकारी बालीको मुल बीउ, ५११ के.जी. उन्नत बीउ, २५७८४४० गोटा विभिन्न तरकारीका बेर्ना, १०० के.जी. प्याज सेट, २४.५ मे.टन बेसिक बीउ आलु, ०.५ मे.टन सिडलिङ्ग ट्युवर, २ लाख अलैची विरुवा, १०० के.जी विभिन्न मसलाबालीको बीउ, एक मे.टन कन्दमुल प्रसारण सामग्री, ८८०० गोटा विभिन्न फलफूल विरुवा, १९००० गोटा आलंकारिक फूल बेर्ना तथा १० मे.टन ताजा तरकारी तथा कन्दमुल उत्पादन गरी कृषकहरूलाई अनुदानमा वितरण गरिएको थियो । कृषकहरूको सीप तथा क्षमता अभिवृद्धि गर्न देशमा विभिन्न स्थानमा व्यवसायिक तरकारी खेती प्रविधि सम्बन्धी ७ पटक अगुवा कृषक तालिम, ६० पटक घुस्ती स्थलगत तालिम सञ्चालन गरी करिब १५०० जना कृषकहरूलाई तालिम प्रदान गरिएको थियो भने माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूलाई बागवानी सम्बन्धी सैद्धान्तिक तथा व्यवहारिक ज्ञान दिने उद्देश्यले ३६ पटक स्कुल हार्टिकल्चर तालिम गरी १०८० जना विद्यार्थीहरू लाभान्वित भएका थिए । तरकारी, आलु तथा मसला बालीका पकेट क्षेत्रहरूमा निर्देशनालय तथा समेत गरीएको थियो ।

२.२० युवा लक्षित व्यवसायिक तरकारी उत्पादन कार्यक्रम

देशका उत्पादनशील युवा जनशक्तिहरु रोजगारीको खोजीको सिलसिलामा विदेशमा पलायन हुने कम बढ्दै गईरहेको परिप्रेक्षमा देश भित्रै युवाहरुलाई ताजा तरकारीको उत्पादन तथा विक्रि वितरणमा संलग्न गराई स्वरोजगारको अवसर प्रदान गर्ने उद्देश्यका साथ आ.व. २०७०/७१ देखि युवा लक्षित व्यवसायिक तरकारी उत्पादन कार्यक्रम सञ्चालनमा आएको छ। यस कार्यक्रमका मुख्य क्रियाकलापहरूमा विभिन्न तरकारी बालीका उन्नत बीउ वितरण, कृषि तथा सिंचाई सम्बन्धी औजार उपकरण वितरण, तरकारी खेती सम्बन्धी कृषकस्तर तालिम आदि रहेका छन्। आ.व. २०७०/७१ मा युवा लक्षित व्यवसायिक तरकारी उत्पादन कार्यक्रममा कुल रु. ९७९७७ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. ९७४९७ हजार (९९.५१%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो। जस मध्ये कुल बजेटको (९४.४५%) ९२५३४.७९ हजार खर्च भई ९६.५५% भारित प्रगति हासिल भएको थियो।

आ.व. २०७०/७१ मा दार्चुला, रोल्पा, स्याङ्गजा, लमजुङ्ग, कास्की, रुकुम, पात्पा, गुल्मी, भक्तपुर, भाषा, मोरङ्ग, सुनसरी, पर्सा, महोत्तरी, नवलपरासी, कपिलवस्तु, रुपन्देही, सिराहा, बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुर, उदयपुर, चितवन र धनुषा गरी २५ जिल्लाहरुमा सञ्चालित यस कार्यक्रम अन्तर्गत पहाडी जिल्लाहरुमा प्रति जिल्ला ४० युवा कृषक र प्रति युवा कृषक कम्तिमा ५ रोपनीका दरले करिब ९० हेक्टरमा र तराईका जिल्लाहरुमा प्रति जिल्ला ४० युवा कृषक र प्रति युवा कृषक कम्तिमा १ बिघाका दरले करिब ४३० हेक्टरमा क्षेत्र विस्तार हुने गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो। जसअनुसार पहाडी जिल्लाहरुमा प्रति कृषक रु ४० हजार र तराईका जिल्लाहरुमा प्रति कृषक रु ६० हजारका दरले तरकारी उत्पादनका लागि आवश्यक औजार, उपकरण, तालिम, मल, बीउ, विषादी आदि कृषि सामाग्रीहरु उपलब्ध गराइएको थियो। कार्यक्रममा संलग्न कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि यस अवधिमा ७८ पटक तरकारी खेती उन्नत प्रविधि सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरी २५ जिल्लाहरुका जम्मा १७५४ जना युवा कृषकहरुलाई व्यवसायिक तरकारी उत्पादनमा प्रत्यक्ष संलग्न गराइएको थियो। जसबाट करिब ७४२ हेक्टर थप व्यवसायिक तरकारी उत्पादन क्षेत्रफल विस्तार भएको अनुमान गरिएको छ।

२.२१ व्यवसायिक बेमौसमी तरकारी उत्पादन पकेट कार्यक्रम

बेमौसमी तरकारी उत्पादन पकेट कार्यक्रम मध्य पहाडी जिल्लाहरू (धनकुटा, काभ्रेपलाञ्चोक, सिन्धुपाल्चोक, संखुवासभा, दोलखा, लमजुङ्ग, पर्वत, गोरखा, दैलेख, सल्यान, सुर्खेत, डेल्थुरा, नुवाकोट, प्युठान, म्यागदी, ओखलढुङ्गा र बैतडी) गरी १७ जिल्लाहरूमा सञ्चालन भएको थियो । यो कार्यक्रम बेमौसमी तरकारी खेतीको क्षेत्रफल विस्तार गरी बेमौसमी तरकारीको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धिबाट कृषकहरूको आयस्तरमा सुधार ल्याउने उद्देश्यले सञ्चालन गरीएको छ । यस कार्यक्रमका मूल्य क्रियाकलापहरू तरकारी बीउ वितरण, प्लाष्टिक घर निर्माण, स्थलगत तालिम तथा प्राविधिक सेवा/टेवा रहेका छन् । आ.व. २०७०/७१ मा बेमौसमी तरकारी उत्पादन पकेट कार्यक्रममा कुल रु. २२४६७ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. २२१४७ हजार (९८.५७%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (९६.९५%) २१७८९.५४ हजार खर्च भई ९९.९५% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

आ.व. २०७०/७१ मा सञ्चालित यस कार्यक्रम अन्तर्गत कार्यक्रम सञ्चालित जिल्लाहरूमा कुल ६८० हेक्टर क्षेत्रफलमा बेमौसमी तरकारी खेती क्षेत्र विस्तार भएको छ । साथै कार्यक्रममा संलग्न कृषकहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि १५४ पटक तरकारी खेती उन्नत प्रविधि सम्बन्धी घुम्ती स्थलगत तालिम सञ्चालन गरिएको थियो । कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गरी गुणस्तरीय तरकारी उत्पादन तथा विक्रीमा सधाउ पुऱ्याउन कृषकहरूलाई १३६ वटा स्पेयर, १३६० वटा प्लाष्टिक क्रेट, १३६० वटा प्लाष्टिक घर निर्माणका लागि १२० जी.एस.एम.को प्लाष्टिक तथा अन्य सामग्री, १३६० वटा थोपा सिंचाइ सेट र आकस्मिक बाली संरक्षण सेवा अन्तर्गत रोगनाशक, कीटनाशक विषादी आदि सामाग्रीहरूमा अनुदान वितरण गरिएको थियो । यस कार्यक्रममा कृषकहरूलाई उन्नत बीउ, रासायनिक मल, विषादी उपलब्ध गराइनुका साथै १५४ पटक स्थलगत तालिम प्रदान गरिएको थियो । कार्यक्रम सञ्चालनबाट १३६० हेक्टर क्षेत्रफलमा बेमौसमी तरकारी खेतीको क्षेत्र विस्तार भएको अनुमान छ । यस कार्यक्रमबाट बेमौसमी तरकारीको उत्पादनमा वृद्धि भई न्यून आय भएका कृषकहरूको आयस्तरमा सुधार हुनुको साथै स्थानीय तथा बाह्य मागलाई परिपूर्ति गर्न सधाउ पुरोको देखिन्दछ ।

२.२२ प्याज भण्डारणको लागि शीत भण्डार निर्माण कार्यक्रम

नेपालमा व्यवसायिक रूपमा खेती गरीने विभिन्न तरकारी मध्ये व्याज पनि एक हो । तराईका केही जिल्लाहरुमा राम्रो संग फष्टाउँदै गएको प्याज खेती मध्य पहाडी क्षेत्रमा समेत व्यवसायिक तवरमा खेती हुन थालेको छ । देशको मागको तुलनामा निकै कम उत्पादन हुने यस तरकारीको खेती विस्तार गर्न आ.व. २०६४/६५ देखि आ.व. २०६९/७० सम्म सिराहा, धनुषा, बारा, दाङ, बाँके, बर्दिया, रुपन्देही जिल्लाहरुमा अभियानमुखी प्याज उत्पादन कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । उक्त कार्यक्रम सञ्चालन पश्चात कार्यक्रम सञ्चालित जिल्लाहरुमा प्याजको व्यवसायिक खेती विस्तार भई प्याजको

उत्पादनमा उल्लेख्य वृद्धि भएको छ । उत्पादित प्याजको सुरक्षित भण्डारण गरी उत्पादनोपरान्त हुने क्षतिलाई न्यूनिकरण गर्ने तथा वर्षे भरि बजारमा प्याजको उपलब्धता बढाई प्याजको मुल्यमा आउने उतारचढावलाई व्यवस्थित गर्ने उद्देश्यले प्याज भण्डारणको लागि शीत भण्डार निर्माण कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याइएको हो । आ.व. २०७०/७१ मा प्याज भण्डारणको लागि शीत भण्डार निर्माण कार्यक्रममा कुल रु. २०००० हजार बजेट विनियोजन मध्ये सबै रकम कार्यक्रम बजेट अन्तर्गत रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (द. ८७%) १७७४.५० हजार खर्च भई द. ७५% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

आ.व. २०७०/७१ मा सञ्चालित यस कार्यक्रम अन्तर्गत शीत भण्डार निर्माणसंग सम्बन्धित निकायका प्राविधिकहरुको १ पटक भारतको नासिकमा अवलोकन भ्रमण, भेन्टीलेटेड प्याज भण्डारको लगत ईष्टिमेट तयारी, प्रस्ताव आक्हान, प्राप्त प्रस्तावहरुको अध्ययन तथा छ्नौट, छ्नौट गरिएको प्रस्ताव/स्थानको अनुगमन निरीक्षण तथा रिपोर्ट तयारी गर्ने कार्य सम्पन्न गरिएको थियो । बाराको पथलैया, रुपन्देहीको बुटवल, बाँकेको कोहलपुरमा शीतभण्डार निर्माणको लागि प्रस्तावहरु प्राप्त भएकोमा प्राप्त प्रस्तावहरु कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि अनुसार मुल्यांकन गर्दा न्युनतम ७० अंक प्राप्त हुनुपर्नेमा कुनै पनि प्रस्तावले उक्त अंक प्राप्त गर्न नसकेकाले यस आ.व.मा प्याजको शीत भण्डार निर्माण कार्य स्थगित गरिएको थियो ।

२.२३ अलैचीको रोग व्यवस्थापन तथा नर्सरी स्थापना कार्यक्रम

अलैची नेपालबाट निर्यात हुने एक महत्वपूर्ण कृषि वस्तु हो । यद्यपी केही वर्ष अगाडी देखि छिर्के, फुर्के रोगका कारण यसको खेती विस्तार तथा गुणस्तरीय उत्पादनमा हास भएको छ । माहामारीको रुपमा देखापर्ने सम्भावना भएको अलैचीको रोग नियन्त्रण गरी बगैँचा व्यवस्थापन गर्न अलैची रोग व्यवस्थापन तथा नर्सरी व्यवस्थापन कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ । अलैची बगैँचामा लाग्ने रोग प्रसारण हुने प्रमुख माध्यम विरुवा भएकोले स्वस्थ विरुवा उत्पादन गर्ने र पुराना बगैँचा क्रमशः विस्थापित गरी नयाँ रोग मुक्त अलैची बगैँचा विस्तार गर्न उद्देश्यले यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ । यो कार्यक्रमबाट अलैची उत्पादनमा हास हुन कम भई कृपको आयस्तरमा सघाउ पुने अपेक्षा गरिएको छ । आ.व. २०७०/७१ मा अलैची रोग व्यवस्थापन तथा नर्सरी स्थापना कार्यक्रममा कुल रु. २६०२२ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. २५८२२ हजार (९९.२३%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (द. ४५%) २३२७७.६१ हजार खर्च भई ९४.३५% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

आ.व. २०७०/७१ मा ताप्लेजुङ्ग, पाँचथर, इलाम, धनकुटा, तेह्रथुम, संखुवासभा, भोजपुर, सोलुखुम्बु, खोटाङ्ग, ओखलदुङ्गा, लमजुङ्ग, गोरखा, रामेश्वरप, दोलखा गरी १४ जिल्लाहरु र डडेल्धुरा, रुकुम र दोलखामा रहेका फार्मकेन्द्रहरुमा सञ्चालित यस कार्यक्रम अन्तर्गत करिब ८४ हेक्टर क्षेत्रफलमा अलैचीका पुराना रोगग्रस्त बगान प्रतिस्थापन तथा ५८ हेक्टर क्षेत्रफलमा अलैचीको नयाँ क्षेत्र विस्तार

गरिएको छ। कार्यक्रम सञ्चालित जिल्लाहरुमा यस अवधिमा ६० वटा नमूना अलैची बगान स्थापना, ४० वटा अलैची निजी नर्सरी स्थापना तथा १४ वटा अलैची नर्सरी व्यवस्थापन गरिएको थियो। कार्यक्रममा संलग्न प्राविधिक तथा कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि १ पटक केन्द्रियस्तर सहायकस्तरका प्राविधिकहरुको तालिम, २ पटक क्षेत्रीयस्तर अगुवा कृषक तालिम, १४ पटक जिल्लास्तरीय अगुवा कृषक तालिम, १३५ पटक स्थलगत घुम्ती तालिम तथा २ स्थानमा अलैची बालीमा आई.पी.एम. कृषक पाठशाला सञ्चालन गरिएको थियो। यस कार्यक्रमबाट अलैचीका पुराना रोगग्रस्त बगैंचा प्रतिस्थापनको कार्य थालनी तथा नयाँ नर्सरी स्थापना भई स्वस्थ अलैची विरुवा उत्पादनमा टेवा पुगेको छ।

२.२४ अदुवा प्रवर्द्धन कार्यक्रम

नेपालमा मसलाबालीहरु मध्ये अदुवा प्रमुख निर्यातयोग्य तथा नगदे बालीको रूपमा रहेको छ। उच्च मूल्यका बालीहरु मध्ये एक अदुवा बालीको विकास तथा खेती विस्तारको लागि आवश्यक पर्ने पूर्वाधार र प्रविधि विकासमा विगत देखिनै कार्यक्रमहरु सञ्चालन हुँदै आएका छन्। नेपालमा हालका वर्षहरुमा अदुवाको उपभोगमा वृद्धि भएको र निर्यातको पनि उच्च सम्भावना भएका कारण उत्पादित अदुवाको उचित प्रशोधन मार्फत मूल्य अभिवृद्धि गरी आयात प्रतिस्थापन तथा निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले अदुवा प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालनमा आएको हो। यस कार्यक्रमका मुख्य क्रियाकलापहरुमा अदुवा

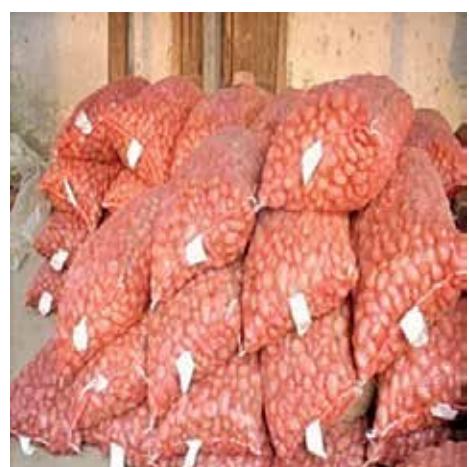
भण्डारण तथा प्रशोधन गर्ने भण्डारणस्थल तथा प्रशोधनस्थल निर्माण, मेशीनरी उपकरण वितरण, कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिम, भ्रमण, गोष्ठी सञ्चालन आदि रहेका छन्। आ.व. २०७०/७१ मा अदुवा प्रवर्द्धन कार्यक्रममा कुल रु. १६२०० हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. १६१८० हजार (९९.८७%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो। जस मध्ये कुल बजेटको (८४.०५%) १३६१६.८० हजार खर्च भई ९९.९% भारित प्रगति हासिल भएको थियो।

आ.व. २०७०/७१ मा प्यूठान, सल्यान, पाल्पा, नवलपरासी, डोटी, कैलाली, तनहुँ गरी ७ जिल्लाहरुमा सञ्चालित यस कार्यक्रम अन्तर्गत कैलाली, पाल्पा र नवलपरासी जिल्लाहरुका सहकारीलाई १/१ वटा अदुवा प्रशोधन गर्ने मेशीनरी उपकरण सहितको प्रशोधन स्थल निर्माण, कार्यक्रम सञ्चालित अन्य जिल्लाहरुमा समेत ५० प्रतिशत अनुदानमा १९ वटा अदुवा धुने मेशिन, ३५ वटा अदुवा सुकाउने सोलार ड्रायर वितरण तथा अदुवा भण्डारणका लागि २४ वटा सेलार स्टोर निर्माण गरिएको थियो।

२.२५ बीउआलु आत्मनिर्भर कार्यक्रम

गुणस्तरीय बीउआलु उत्पादन गरी बीउआलुको उपलब्धतामा सुधार गर्ने, बीउआलुमा प्रमाणिकरण पद्धति लागु गर्ने, कृषक समूह तथा निजी क्षेत्रको सुदृढिकरणबाट बीउआलु उत्पादन व्यवस्थापन गर्ने तथा प्रशोधन उद्योगलाई आवश्यक पर्ने ताजा आलुको उत्पादन नेपाल भित्र गर्ने उद्देश्यले बीउआलु आत्मनिर्भर कार्यक्रम दोलखा, डोटी, प्यूठान, सुखेत, गुल्मी, कास्की, गोरखा, नुवाकोट, रामेछाप, इलाम, ताप्लेजुङ्ग, पाँचथर, कालीकोट, मनाङ, सिन्धुपाल्चोक, सोलुखुम्बु, चितवन, बारा, नवलपरासी, सर्लाही, झापा, बर्दिया, कैलाली, बाँके, मोरङ्ग, कञ्चनपुर, रुपन्देही, काख्रेपलाञ्चोक, मकवानपुर, म्यागदी, रोल्पा, दार्चुला र डडेल्धुरा गरी ३३ जिल्लाहरूमा सञ्चालनमा रहेको छ। आ.व. २०७०/७१ मा बीउआलु आत्मनिर्भर कार्यक्रममा कुल रु. २९१६४ हजार बजेट विनियोजन मध्ये सम्पूर्ण रकम कार्यक्रम बजेट अन्तर्गत रहेको थियो। जस मध्ये कुल बजेटको (९०.९६%) २६२९४ हजार खर्च भई ९३.३७% भारित प्रगति हासिल भएको थियो।

आ.व. २०७०/७१ मा यस कार्यक्रम अन्तर्गत बीउ आलु उत्पादक कृषक समूहलाई ५० प्रतिशत अनुदानमा २७ हजार पि.वि.एस दाना तथा ८ के.जी. टि.पी.यस. बीया उपलब्ध गराइएको थियो। कार्यक्रम अन्तर्गत नै बीउ आलु उत्पादक समूहहरूलाई ४९८ मे.टन आलु शीत भण्डारमा भण्डारण गर्न अनुदान उपलब्ध गराइएको थियो। जिल्लास्तमा पूर्वाधार निर्माण तथा मर्मत सम्भार तर्फ १० मे.टन क्षमताको ३२ वटा रप्टिक स्टोर निर्माण, २० वटा जीर्ण रप्टिक स्टोर पुर्ननिर्माणलाई सहयोग पुऱ्याइएको थियो भने उन्नत प्रविधि प्रसारका निमित्त ९८ वटा कलस्टरमा टि.पि.यस. आलु उत्पादन प्रदर्शन तथा ९९ पटक गुणस्तरीय बीउ आलु उत्पादन प्रदर्शन कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो। कार्यक्रम सञ्चालनमा संलग्न प्राविधिक तथा कृषकहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि बीउआलु उत्पादन र गुणस्तर नियन्त्रण विषयक अधिकृतस्तरीय तथा सहायक प्राविधिक स्तरीय १.१ पटक तालिम र अवलोकन भ्रमण, जिल्लास्तरीय अगुवा कृषक तालिम ३३ पटक, घुम्ती स्थलगत तालिम १०० पटक तथा प्राविधिकहरू, बीउ उत्पादन कृषकहरू, शीत भण्डार सञ्चालकहरू तथा आलु व्यापारीहरूसंग बीउ आलु उत्पादन तथा प्रमाणीकरण सम्बन्धी अन्तर जिल्ला गोष्ठी सञ्चालन गरिएको थियो।

२.२६ घरबारी बगैँचा स्थापना कार्यक्रम

देशका पाँच वटै विकास क्षेत्रहरूका १.१ जिल्ला गरी जम्मा ५ वटा जिल्लाहरूमा आ.व. २०७०/७१ मा घरबारी

बगैँचा स्थापना कार्यक्रम सञ्चालन भएको थियो । यस कार्यक्रमका मुख्य क्रियाकलापहरूमा कृषक समूहमा तरकारी तथा फलफूलका उन्नत बीउ, वेर्ना, विरुवा वितरण, कृषक समूहमा तरकारी तथा फलफूल उत्पादन सम्बन्धी तालिम आदि रहेका छन् ।

आ.व. २०७०/७१ मा बाजुरा, प्यूठान, गुल्मी, मकवानपुर र भोजपुर गरी ५ जिल्लाहरूमा सञ्चालित यस कार्यक्रम अन्तर्गत कुल ५६० वटा घरबारी बगैँचा स्थापना तथा सञ्चालन गरिएको थियो । आ.व. २०७०/७१ मा घरबारी बगैँचा स्थापना कार्यक्रममा कुल रु. ५६०० हजार बजेट विनियोजन मध्ये सम्पूर्ण रकम कार्यक्रम बजेट अन्तर्गत रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (१००%) ५६०० हजार खर्च भई शतप्रतिसत भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

२.३७ जौबारी फार्म सञ्चालन कार्यक्रम

इलाम जिल्लामा विगतमा निस्किय रहेको कृषि फार्मलाई पुन सञ्चालनमा ल्याउन त्यस भेगका कृषकहरूलाई उपयुक्त तरकारी तथा फलफूलका गुणस्तरीय बीउ, वेर्ना तथा विरुवा उत्पादन गरी वितरण गर्ने तथा प्रभाव

क्षेत्रका कृषकहरूलाई प्राविधिक सेवाटेवा समेत उपलब्ध गराउने उद्देश्यका साथ जौबारी फार्म सञ्चालन कार्यक्रम शुरु गरिएको हो । आ.व. २०७०/७१ मा जौबारी फार्म सञ्चालन कार्यक्रममा कुल रु. ७३०० हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. २४६५ हजार (३३.७६%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (६०.६१%)

४४२४.७७ हजार खर्च भई ८६.६१% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

आ.व. २०७०/७१ मा ईलाममा रहेको जौवारी फार्ममा सञ्चालित यस कार्यक्रम अन्तर्गत १ मे.टन सिङ्गलिङ्ग द्युवर उत्पादन, प्रभाव क्षेत्रका कृषकहरूलाई तालिम २ पटक, बाह्य सेवा अन्तर्गत स्थलगत घुम्ती तालिम तथा उन्नत प्रविधि प्रदर्शनका कार्यक्रम ५ पटक सञ्चालन गरिएको थियो ।

२.२८ मत्स्य विकास कार्यक्रम

देशमा विद्यमान कृत्रिम तथा प्राकृतिक जलाशयहरू र अन्य भौतिक सुविधाहरूको समुचित उपयोग गर्दै मत्स्यपालनमा संलग्न कृषकहरूलाई प्राविधिक सेवाटेवा दिई माछाको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी मत्स्य व्यवसायलाई व्यवसायिकरण गर्ने उद्देश्यका साथ यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ । यस कार्यक्रमका मूल्य क्रियाकलापहरू उन्नत नश्लको मत्स्य बीज उत्पादन, प्राविधिक सेवा/टेवा, प्रविधि परिमार्जन, तालिम तथा जनचेतना, मत्स्य जैविक विविधता संरक्षण तथा व्यवस्थापन, अध्ययन सर्वेक्षण आदि रहेका छन् । आ.व. २०७०/७१ मा मत्स्य विकास कार्यक्रममा कुल रु. २१३७६३ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. १४४८८० हजार (६७.७७%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (८८%) १८८१०१ हजार खर्च भई ९०.७६% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

आ.व. २०७०/७१ मा देशका विभिन्न स्थानहरूमा रहेका मत्स्य विकास केन्द्रहरूबाट आफ्नो प्रभाव क्षेत्रका जिल्लाहरूमा मत्स्यपालन व्यवसायमा संलग्न कृषकहरूलाई मत्स्य बीज उपलब्ध गराईएको थियो । मत्स्य बीज आपूर्ति कार्यक्रम अन्तर्गत १३ करोड २२ लाख ९६ हजार गोटा ह्याचलिङ्ग, १ करोड ५४ लाख ६२ हजार हजार गोटा फ्राई, ८२ लाख १७ हजार गोटा फिझरलिङ्ग तथा ४३ हजार गोटा सौन्दर्य माछा भुरा गरी १५ करोड भन्दा बढी मत्स्यबीज वितरण गरिएको थियो । यसै गरी खायन माछा तर्फ २६ मे.टन उत्पादन भएको थियो । मत्स्यपालनमा संलग्न प्राविधिक तथा कृषकहरूलाई तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गरी मत्स्यपालन सम्बन्धी व्यवहारिक ज्ञान तथा सीप विकास गर्ने उद्देश्यले मत्स्य विकास निर्देशनालय, मत्स्य विकास फार्म/केन्द्रहरू तथा मत्स्य विकास तथा तालिम केन्द्रबाट २ पटक अधिकृतस्तरीय तालिम, ४ पटक प्रा.स./ना.प्रा.स.स्तर तालिम, १९ पटक कृषकस्तरीय तालिम, ९० पटक स्थलगत घुम्ती तालिम तथा राष्ट्रियस्तर तथा भारतको आन्द्र प्रदेशमा मत्स्यपालन सम्बन्धी अवलोकन भ्रमण सञ्चालन गरिएको थियो । तालिम कार्यक्रमबाट कुल १८५८ जना कृषक तथा प्राविधिक कर्मचारीहरू लाभान्वित भएका थिए । कार्यक्रम अन्तर्गत नै मत्स्यपालनमा संलग्न कृषकहरूलाई स्थलगत रूपमा विशेषज्ञ प्राविधिक सेवा पुऱ्याउन तथा मत्स्य स्वास्थ्य व्यवस्थापन गर्न ३ पटक मत्स्य स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन गरिएको थियो ।

२.२५ व्यवसायिक कृषि (मत्स्य) कार्यक्रम

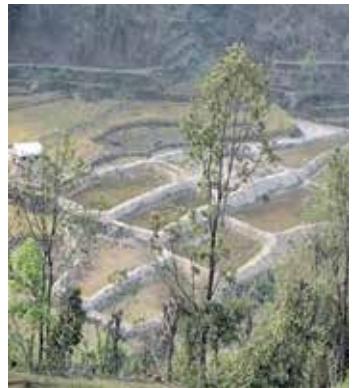
देश भित्र नै उन्नत, स्वस्थ्य र शुद्ध नश्लको मत्स्यबीज उत्पादन गरी मत्स्य बीज उत्पादनमा आत्मनिर्भर हुदै जाने तथा कृषकस्तरमा मत्स्य व्यवसाय प्रवर्द्धन गरी राष्ट्रिय रूपमा मत्स्य उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने उद्देश्यका साथ यस कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेको छ । यस कार्यक्रमका मुख्य क्रियाकलापहरु मत्स्य बीज उत्पादन तथा वितरण, माउमाछा खरिद एवं व्यवस्थापन, आदि रहेका छन् । आ.व. २०७०/७१ मा व्यवसायिक कृषि (मत्स्य) कार्यक्रममा कुल रु. ७६६४० हजार बजेट विनियोजन मध्ये सम्पूर्ण रकम कार्यक्रम बजेट अन्तर्गत रहेको थियो । विभिन्न मत्स्य विकास केन्द्रहरु तथा सिराहा, सप्तरी, धनुषा, मकवानपुर, चितवन, रुपन्देही, बाँके र कैलाली जिल्लाहरुमा सञ्चालितयस कार्यक्रम अन्तर्गत आ.व. २०७०/७१ मा मत्स्य विकास फार्म केन्द्रबाट कुल १३२.२ ९६ हजार गोटा व्याचलिङ्ग, १५.४६२ हजार गोटा फ्राई तथा द.२१७ हजार गोटा फिंगरलिङ्ग उत्पादन गरी कृषकस्तरमा वितरण गरिएको थियो । यस कार्यक्रम अन्तर्गत देशभर सञ्चालित मत्स्य विकास केन्द्रहरुबाट आफ्नो प्रभाव क्षेत्रका जिल्लाहरुमा रहेका मत्स्यपालनमा संलग्न कृषकहरुलाई प्राविधिक सेवाटेवा तथा गुणस्तरीय मत्स्य बीज उपलब्ध गराउदै आइएको छ ।

○ अभियानमुखी मत्स्य उत्पादन आयोजना

मत्स्य उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गरी आयात प्रतिस्थापन गर्ने उद्देश्यले नेपालको तराई क्षेत्रमा अभियानमुखी मत्स्य उत्पादन कार्यक्रम आ.व. २०६४/६५ देखि सञ्चालित छ । यस कार्यक्रमका मुख्य क्रियाकलापहरुमा नयाँ पोखरी निर्माण, पुराना पोखरी/ईटाभट्टा सुदृढिकरण, व्याचरी निर्माण तथा सुदृढिकरण, व्यवसायिक मत्स्यपालन तालिम आदि रहेका छन् । आ.व. २०७०/७१ मा भापा, मोरङ्ग, सुनसरी, सिराहा, सप्तरी, धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही, रौतहट, बारा, पर्सा, चितवन, नवलपरासी, रुपन्देही, कपिलवस्तु, दाङ, बाँके, बर्दिया, कैलाली र कञ्चनपुर गरी तराई क्षेत्रका २० जिल्लाहरुमा सञ्चालित कार्यक्रममा जिल्लास्तरमा ३७६ हेक्टर क्षेत्रफलमा पोखरी निर्माण, १३३.५ हेक्टर क्षेत्रफलमा सार्वजनिक पोखरी/झट्टाभट्टा सुदृढिकरण तथा ५ वटा निजी श्रोत केन्द्र स्थापना, ३२ वटा पेलेटिङ्ग मेशिन, ४३ एरिएटर मेशिन वितरण आदि क्रियाकलापहरु गरिएको थियो । यसका साथै जिल्ला कृषि

विकास कार्यालयहरुबाट व्यवसायिक मत्स्यपालन सम्बन्धी कृषकस्तरमा १०० पटक सेवा केन्द्रस्तरीय तालिम सञ्चालन गरिएको थियो ।

○ मध्यपहाडी मत्स्यपालन क्षेत्र विस्तार आयोजना

देशका विभिन्न जिल्लामा मत्स्यपालन व्यवसायको समय सापेक्ष सुधार, पोखरीमा मत्स्य उत्पादन गतिविधिलाई पकेट प्याकेज रणनीति अन्तर्गत सघन व्यवस्थापन प्रविधि, जातीय विविधिकरण एवं उपयुक्तताको आधारमा उत्पादन क्षेत्र विस्तार गरी यस व्यवसायमा बढी भन्दा बढी कृषकहरुलाई संलग्न गराई मत्स्य उत्पादन तथा उत्पादकत्व अभिवृद्धि गरी आयात प्रतिस्थापन गर्दै राष्ट्रिय अर्थतन्त्र एवं खाद्य सुरक्षामा समेत योगदान पुऱ्याउने उद्देश्यका साथ यस आयोजना सञ्चालनमा रहेको थियो । यस आयोजनाका मुख्य क्रियाकलापहरु नयाँ पोखरी निर्माण, पोखरी/इट्टाभट्टा सुदृढिकरण, व्याचरी सुदृढिकरण, पेलेटिङ मेशिन प्रदर्शन, एरिएटर मेशिन प्रदर्शन, व्यवसायिक मत्स्यपालन तालिम आदि रहेको छन् । आ.व. २०७०/७१ मा खोटाङ्ग, उदयपुर, ललितपुर, धादिङ, काभ्रे, सिन्धुली, मकवानपुर, नुवाकोट, तनहुँ, स्याङ्गजा, पर्वत, गोरखा, लमजुङ, म्यारदी, कास्की, बागलुङ, गुल्मी, अघाखाँची, पाल्या, सल्यान, प्युठान, रुकुम, रोल्या, सुर्खेत, दैलेख र बाजुरा गरी मध्य-पहाडका २७ जिल्लाहरुमा सञ्चालित कार्यक्रमबाट जिल्लास्तरमा ६७ हेक्टर क्षेत्रफलमा पोखरी निर्माण, १ हेक्टर क्षेत्रफलमा पोखरी/इट्टाभट्टा सुदृढिकरण, १ वटा हयाचरी निर्माण तथा ३ वटा एरिएटर मेशिन वितरण आदि क्रियाकलापहरु गरिएको थियो । यसका साथै व्यवसायिक मत्स्यपालन सम्बन्धी कृषकस्तरमा ५४ पटक सेवा केन्द्रस्तरीय तालिम सञ्चालन गरिएको थियो ।

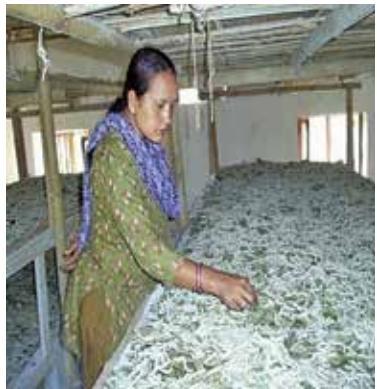
○ युवा लक्षित मत्स्य पालन आयोजना

मत्स्यपालन व्यवसाय संचालनका लागि आवश्यक पर्ने प्रविधि तथा प्रतिस्पर्धि अनुदान प्रवाह गरी युवाहरुको लागि स्वदेशमै रोजगारीको अवसरहरु सिर्जना गर्ने तथा युवाहरुको आय आर्जनमा टेवा पुऱ्याई कृषक परिवारको जीवनस्तरमा सुधार गर्न सहयोग गर्ने उद्देश्यका साथ यस आयोजना सञ्चालनमा रहेको छ । आ.व. २०७०/७१ मा सञ्चालित कार्यक्रमबाट तराईका १९ जिल्लाका २१६ जना, मध्यपहाडका ३२ जिल्लाका १३३ जना र उच्चपहाडको (मनाड) का १ जना गरी कुल ५२ जिल्लाका कार्प तथा ट्राउट जातका माछापालन गर्ने ३५० कृषकहरुलाई प्रति कृषक रु ५० हजारका दरले जम्मा १ करोड ७५ लाख रुपैयां अनुदान दिइएको थियो ।

२.३० रेशम खेती विकास कार्यक्रम

उच्चस्तरको रेशम उत्पादन गरी ग्रामीण उद्यमी र शिल्पकारहरूलाई कोयोत्तर रेशम उद्योग तर्फ उत्प्रेरित गराई घरेलु उद्योगको विकासबाट देश भित्र आयमूलक रोजगारीका अवसरहरूको शृङ्जना गर्ने उद्देश्यका साथ यो कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेको छ। यस कार्यक्रम अन्तर्गत सञ्चालित मूल्य क्रियाकलापहरूमा किम्बु बगैंचा विस्तार, रेशम कोया उत्पादन, चौकी कीरा पालन तथा वितरण, रेशम खेती प्रविधि सम्बन्धी तालिम आदि पर्दछन्। आ.व. २०७०/७१ मा रेशम खेती विकास कार्यक्रममा कुल रु. ९३५३३ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. ५४९९१ हजार (५८.७%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो। जस मध्ये कुल बजेटको (९७.४३%) ९९१२६.४९ हजार खर्च भई ९६.१९% भारित प्रगति हासिल भएको थियो।

आ.व. २०७०/७१ मा सञ्चालित कार्यक्रमबाट १४ वटा किम्बु निजी नर्सरी स्थापना, साझेदारीमा ५ वटा किम्बु बगैंचा स्थापना, ८० हेक्टर क्षेत्रफलमा किम्बुखेतीको क्षेत्र विस्तार गरीनुका साथै रेशम विकास फार्महरूबाट १०५० हजार कीम्बु विरुवा कृषकस्तरमा वितरण गरिएको थियो। कार्यक्रम अन्तर्गत नै कृषकहरूलाई ५० प्रतिशत अनुदानमा ४ वटा मिनि रोटरी, १०५० वटा आरोहण सामाग्री तथा ५२५ वटा रेशम खेतीसंग सम्बन्धित औजार उपकरणहरू वितरण गरिएको थियो। यसका अलावा २७४१ बक्स चौकी कीरा पालन गरी कृषकस्तरमा वितरण, जागुरी र चर्खा गरी २४५६ के.जी. रेशम धागो उत्पादन, ५५ वटा कीरा पालन घर निर्माणका लागि अनुदान प्रदान, २३० के.जी. रेशम कोया उत्पादन, २८०० बक्स रेशम बीज उत्पादन गरिएको थियो। कार्यक्रम अन्तर्गत करिब ८० हेक्टर कीम्बु क्षेत्रफल विस्तार, २४५६ के.जी. रेशम धागो उत्पादन, २३०० के.जी. बीज

कोया उत्पादन भएको थियो । रेशम खेतीमा संलग्न कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि यस अवधिमा रेशम किराको रोग पहिचान, कीम्बु खेती तथा रेशम कीरा पालन सम्बन्धी ५ पटक तालिम, १ पटक अन्तर जिल्ला कृषक भ्रमण सञ्चालन गरिएको थियो ।

२.३१ व्यवसायिक कीट विकास कार्यक्रम

सानो लगानी र थोरै क्षेत्रफलमा गर्न सकिने भएकाले मौरीपालन तथा च्याउजस्ता बालीहरु ग्रामीण तथा विपन्न कृषकहरुको आयआर्जन गर्ने महत्वपूर्ण व्यवसाय हो । नेपालमा परम्परागत रूपमा मौरीपालन गरीदै आएको भएता पनि विगत केही वर्षदेखि मौरीपालनले व्यवसायिक रूप लिएर मह एवं मौरीजन्य उत्पादनमा वृद्धि भई विदेशमा समेत निकासी भईरहेको छ । यसैगरी स्थानीय श्रोत साधन र श्रमको उपयोग गरी च्याउको उत्पादनमा वृद्धि गरी कुपोषण कम गराउन र आयआर्जन गर्ने समेत प्रशस्त सम्भावना रहेको छ । यसरी च्याउ, मह लगायतका कृषि व्यवसायको प्रवर्द्धन गरी स्वदेशमै स्वरोजगार तथा आयआर्जनका अवसरहरु सिर्जना गर्ने उद्देश्यले व्यवसायिक कीट विकास कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेको छ । यस कार्यक्रम अन्तर्गत सञ्चालित मूल्य क्रियाकलापहरूमा अनुदानमा च्याउ बीउ, मौरीपालन तथा च्याउ खेती सम्बन्धी सामाग्रीहरु, कृषि औजार उपकरणहरु वितरण, मौरीपालन तथा च्याउ खेती प्रविधि सम्बन्धी तालिम आदि पर्दछन् । आ.व. २०७०/७१ मा सञ्चालित यस

कार्यक्रम अन्तर्गत काठमाण्डौको बलम्बुमा च्याउ बीउ उत्पादन प्रयोगशाला स्थापना, भाषा, सुर्खेत र पात्या जिल्लाहरूमा निजीस्तरमा च्याउ बीउ उत्पादन श्रोत केन्द्रको स्थापना गरिएको थियो । चितवन, मकवानपुर र धादिङ जिल्लामा चेपाङ्ग लक्षित च्याउ तथा मौरी विकास कार्यक्रम अन्तर्गत १४ पटक जिल्लास्तरीय मौरीपालन तथा च्याउ खेती सम्बन्धी कृषक तालिम, अनुदानमा १०० वटा आधुनिक टनेल निर्माण, २० हजार बोतल च्याउ बीउ तथा च्याउ उत्पादन सम्बन्धी अन्य सामाग्रीहरु वितरण, ४ वटा च्युरीको विरुवा उत्पादन गर्ने नर्सरी स्थापना, ४ हजार च्यूरी विरुवा वितरण, २०० के.जी आधार चाका वितरण, २५० वटा परम्परागत मुढेघार सुधार तथा ४५० वटा मौरी गोला सहित मौरी घार वितरण गरिएको थियो । यसैगरी चितवन, सर्लाही, रौतहट, दाङ, अर्धाखाँची, लमजुङ, पात्या, काख्रे र डडेल्धुरा जिल्लाहरूमा व्यवसायिक मौरीपालन प्रवर्द्धनका लागि १० पटक अगुवा कृषकस्तर तालिम, २ पटक मौरीपालनमा आइ.पी.एम कृषक पाठशाखा सञ्चालन, १ वटा रानो उत्पादन श्रोत केन्द्र स्थापना, ४ वटा मौरी श्रोत केन्द्र स्थापना, १००० वटा नयाँ रानो वितरण, ५० प्रतिशत अनुदानमा २५० वटा मौरी गोला सहित मौरी घार तथा १२ वटा विभिन्न मह प्रशोधन औजार उपकरणहरु, १००० के.जी आधार चाका वितरण गरिएको थियो । यसरी मौरी विकास तर्फ सेरेना तथा मेलीफेरा मौरीपालन

सम्बन्धी तालिम तथा प्रविधि प्रसारका कारण आधुनिक मौरी पालन तर्फ कृषकहरू आकर्षित भएका छन् । यसका अलावा कार्यक्रम अन्तर्गत च्याउ तथा मह उत्पादन प्रवर्द्धनका लागि च्याउ व्यवसायी बीच अन्तर्क्रिया गोष्ठी, अनुदानमा १५ वटा पराल काट्ने चपीङ्ग मेशीन, १० वटा स्प्रेयर वितरण, मह महोत्सव जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएका थिए । कार्यक्रममा संलग्न प्राविधिक एवं कृषकहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि यस अवधिमा अधिकृतस्तर च्याउ खेती तालिम १ पटक, सहायक प्राविधिकस्तर तालिम ३ पटक, आधारभूत मौरीपालन अगुवा कृषक तालिम ८ पटक, मौरीघार निर्माण सिकर्मी तालिम २ पटक तथा २ पटक केन्द्रियस्तर कृषक भ्रमणको आयोजना गरिएको थियो । आ.व. २०७०/७१ मा व्यवसायिक कीट विकास कार्यक्रममा कुल रु. ६७६४६ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. ४८७०२ हजार (७९.९९%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (८९.२८%) ६०३९४.२६ हजार खर्च भई शतप्रतिसत भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

○ युवा लक्षित मौरी तथा च्याउ उत्पादन कार्यक्रम

मौरीपालन तथा च्याउ खेतीजस्ता आयमुलक व्यवसायमा युवाहरूलाई आकर्षित गर्न सञ्चालित यस कार्यक्रम अन्तर्गत मौरीपालन तथा च्याउ खेती सम्बन्धी १०,१० पटक कृषकस्तर तालिम सञ्चालन, ३ हजार बोतल च्याउ बीउ वितरण, २०० वटा च्याउ उत्पादन टनेल निर्माण, मौरी गोला सहित २०० वटा मौरी घार तथा मौरी उपकरण वितरण गरिएको थियो ।

२.३२ बाली संरक्षण कार्यक्रम

विभिन्न बाली विरुवाहरूको उत्पादनको क्रममा र उत्पादन उपरान्त हुने रोगकीरा तथा भारपातका कारण बालीको उत्पादनमा हुने ह्लासलाई न्यूनीकरण गर्ने, विषादीको प्रयोगलाई नियमन गरी स्वच्छ बाली उत्पादन गर्ने उद्देश्यका साथ बाली संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालित छ । गुणस्तरीय बाली उत्पादन गर्नको लागि बाली संरक्षण कार्यक्रमबाट वातावरण मैत्री क्रियाकलापहरू एकीकृत शत्रुजीव व्यवस्थापन, आकस्मिक बाली संरक्षण सेवा, विषादी व्यवस्थापन तथा नियमन गर्ने जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालित छन् । आ.व. २०७०/७१ मा बाली संरक्षण कार्यक्रममा कुल रु. २७४९६४ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. १९२६७२ हजार (७०%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (७८.८४%) २१६७९४.७८ हजार खर्च भई ९८.८९% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

बाली संरक्षण कार्यक्रम अन्तर्गत आ.व. २०७०/७१ मा कृषकहरूले लगाएका बालीमा देखापरेका विभिन्न रोग किराको समस्याहरूको स्थलगत परिक्षण तथा समस्या निदानका लागि जिल्लास्तरमा ६३ पटक प्लाण्ट क्लिनिक

सञ्चालन गरिएको थियो । चितवन र कपिलवस्तु जिल्लामा समुदायस्तरमा जैविक तथा वानस्पतिक विषादी उत्पादन श्रोत केन्द्र स्थापना, देशका विभिन्न १५ स्थानमा नमुना आई.पी.एम. गाउँ विकास कार्यक्रम सञ्चालन तथा आई.पी.एम. कार्यक्रम सञ्चालन भएका १५ जिल्लाहरुका विभिन्न गा.वि.स.हरुमा २०० वटा अनुसरण पाठशाला सम्पन्न भएका थिए । क्षेत्रीय बाली संरक्षण प्रयोगशाखाहरुबाट यस अवधिमा ३०० के.जी. बोझो, ४५०० आई.जे. प्यारासाइटिक निमाटोड, ४ क्विण्टल मेटाराइजियम ग्रीन फंगस, ४० लाख ट्राइकोग्रामा, २० लिटर एन.पि.भि, ९ क्विण्टल ट्राइकोडर्मा उत्पादन गरी कृषकहरुलाई वितरण गरिएको थियो । विभिन्न स्थानहरुमा रहेका प्लाण्ट क्वारेण्टन कार्यालयहरुबाट जम्मा ७३४७ वटा विरुवा स्वस्थताको प्रमाणपत्र र ३३२७४ वटा पैठारी इजाजतपत्र वितरण भई विरुवा र विरुवाजन्य उपजहरुको आयात निर्यातमा सघाउ पुगेको थियो । विषादीको

पंजीकरण तथा व्यवस्थापन तर्फ ५८२ वटा विषादीको पञ्जिकरण, ५४३ जना विषादी खुद्रा व्यापारीलाई विषादीको सुरक्षित कारोबार सम्बन्धी तालिम प्रदान, ४५४ जना विषादी खुद्रा विक्रेताहरुको इजाजत नविकरण र ९५० जनालाई विषादी खुद्रा विक्रेताको इजाजतपत्र प्रदान गरिएको थियो । कार्यक्रम सञ्चालनमा संलग्न प्राविधिक तथा कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि यस अवधिमा ९ पटक सहायकस्तर तालिम (प्लाण्ट क्लिनिक, सर्भे/सर्भिलेन्स, आई.पी.एम. रिफ्रेसर, विषादी सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि), ७ पटक अधिकृतस्तर तालिम (प्लाण्ट क्लिनिक, सर्भे/सर्भिलेन्स, जैविक विषादी उत्पादन तथा ल्याब सञ्चालन, आई.पी.एम. रिफ्रेसर), ७ पटक कृषकस्तर तालिम (आई.पी.एम. सहजकर्ता, जैविक विषादी उत्पादन, विषादीको असरको लक्षण पहिचान), ५ पटक जिल्लास्तर विषादी खुद्रा विक्रेता जनचेतना अभिवृद्धि तालिम, १ पटक आई.पी.एम. सहजकर्ता अन्तर जिल्ला भ्रमण कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिएका थिए । यसरी बाली संरक्षण कार्यक्रमले मुख्यतः शत्रुजीव

व्यवस्थापन गरी कृषि उत्पादनमा वृद्धि तथा वातावरणमा हानीकारक विषादीहरूको न्यूनिकरण र सुरक्षित विषादीको प्रयोगमा वृद्धि गर्नमा प्रभावकारी भुमिका खेलेको छ ।

- नेपालमा प्रति हेक्टर ३९६ ग्राम सक्रिय तत्व विषादिको प्रयोग भएको छ ।
- नेपालमा व्यावसायिक कृषकहरू मध्ये ६७ प्रतिशतले रोग कीरा व्यवस्थापनको लागि रासायनिक विषादिको प्रयोग गर्दछन् ।
- विषादि प्रयोग कर्ता मध्ये ५१.८१ प्रतिशतले विषादीको लेवलमा दिएको सुभाव अध्ययन गर्दछन् र ती मध्ये ५६.२९ प्रतिशतले सुभावको पालना गर्दछन् ।
- विषादि प्रयोगकर्ता मध्ये ९३.०४ प्रतिशतले विषादि छर्न स्प्रेयरको प्रयोग गर्दछन् ।
- विषादि प्रयोग गर्ने कृषकहरू मध्ये २२.१६ प्रतिशत कृषकले विषादि घरको धूरीमा भण्डारण गर्दछन् ।
- करिव ३२.२० प्रतिशत कृषकहरूले मात्र प्रतिबन्धित विषादिको वारे जानकारी राख्दछन् ।
- करिव ६३ प्रतिशत कृषकहरूले विषादि प्रयोगको लागि विषादि खुद्रा विक्रेताबाट सल्लाह लिन्छन् ।

श्रोत: बाली संरक्षण निर्देशनालयको अध्ययन, २०७०

विगत ५ वर्षमा खपत भएको विषादीको परिमाण र प्रकार

Pesticides (a.i.kg)	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13
Insecticides	105814.6	61615.8	96115.3	114717.7	138761.7
Fungicides	203392.0	129567.0	183893.0	166815.43	163890.8
Bactericides	-	-	-	-	5.8
Herbicides	11124.3	1568.3	46696.0	53476.66	100833.3
Rodenticides	-	-	-	-	6689.00
Biopesticides	-	-	-	-	147.02
Others	33204.0	2613.1	6693.2	9848.89	-
Pesticides for Public health purpose	2811.0	1600	2276.0	174	-
Grand Total	356345.6	211079.3	335673.5	345032.7	410327.6

○ पोष्ट हार्भेष्ट क्षति व्यवस्थापन

पोष्ट हार्भेष्ट क्षति व्यवस्थापन कार्यक्रम तर्फ आ.व. २०७०/७१ मा पोष्टहार्भेष्ट प्रविधिको विकास तथा विस्तार गर्न विभिन्न जिल्लामा १२ वटा आलु बीउको लागि शुन्य शक्ति भण्डारण संरचना स्थापना, ५ वटा सेलार

भण्डारण संरचना स्थापना, २८ सेट फलफूलको पोष्टहार्भेष्ट औजार, उपकरण वितरण, ३० वटा अलैची सुकाउने छायर वितरण, २ वटा अदुवा र अलैचीको पोष्टहार्भेष्ट संरचना निर्माण तथा १ वटा पोष्टहार्भेष्ट प्रविधि अध्ययन एवं सुचना केन्द्रको स्थापना गरिएको थियो । कार्यक्रममा संलग्न कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि यस अवधिमा ४ पटक घुम्ती स्थलगत तालिम तथा १ पटक एकीकृत अन्न बीउ भण्डारण कृषक पाठशाला समेत सञ्चालन गरिएको थियो ।

२.३३ कृषि प्रसार तथा तालिम कार्यक्रम

कृषि प्रसार कार्यक्रम

कृषि प्रसारको माध्यमबाट कृषि बालीको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी खाद्य सुरक्षा एवं गरीबी न्यूनिकरण गर्नु कृषि प्रसार कार्यक्रमको उद्देश्य हो । आ.व. २०७०/७१ मा यस कार्यक्रम अन्तर्गत विभिन्न बालीहरु (फलफूल बगैंचा, नर्सरी, तरकारी बाली, कोया उत्पादन, माछा उत्पादन) प्रतियोगीता सम्बन्धी नर्मशहरु स्विकृत भएका थिए । बाली बीमा सम्बन्धी १ वटा केन्द्रियस्तर तथा ५ वटा क्षेत्रीयस्तर गोष्ठी सञ्चालन भई जिल्ला कृषि विकास कार्यालयका बाली विमा सम्बन्धी सम्पर्क व्यक्तिहरुको चेतना अभिवृद्धि भएको छ । कृषि प्रसारसंग सम्बन्धीत प्राविधिकहरूसंग विभिन्न प्राविधिक तथा कृषि प्रसारमा प्रभावकारीता अभिवृद्धि सम्बन्धी वार्तालाप सम्पन्न गरिएको थियो । यसका साथै पाक्षिक रूपमा जिल्लास्तरबाट मौसमी तथा बालीनाली स्थितिको तथ्यांक संकलन गरी प्रकाशित गरिएको थियो भने जिल्ला कृषि विकास कार्यालयहरुको वार्षिक प्रगति पुस्तिका मुल्यांकन गरी उत्कृष्ट पुस्तिका प्रकाशन गर्नेलाई पुरस्कृत गर्ने तथा पाँच वटै विकास क्षेत्रहरुबाट एक-एक वटा उत्कृष्ट कृषक छनौट गरी पुरस्कृत गरिएको थियो ।

कृषि तालिम कार्यक्रम

व्यवसायीक एवं प्रतिस्पर्धात्मक आधुनिक कृषि प्रणालीको लागि आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य हो । आ.व. २०७०/७१ को वार्षिक अवधिमा कृषि तालिम निर्देशनालय र अन्तर्गतका क्षेत्रीय तालिम ६ पटक, प्रा.स./ना.प्रा.स.स्तरीय तालिम १० पटक, अगुवा कृषकस्तरीय तालिम १० पटक, ग्रामीण कृषि कार्यकर्ता तालिम ४३ पटक सञ्चालन गरिएको थियो । उक्त तालिम कार्यक्रमहरूमा सहभागी १२४ जना कृषि अधिकृतहरु तथा ३५५ जना प्रा.स./ना.प्रा.स.हरूलाई विभिन्न व्यवस्थापकीय तथा प्राविधिक विषयमा तालिम प्रदान गरिएको थियो । जसबाट संस्थागत सुदृढिकरण, प्राविधिकहरुको क्षमता एवं कार्यदक्षतामा अभिवृद्धि हुन फिल्डस्तरमा प्रभावकारी सेवा प्रवाह हुन गई समग्र कृषि क्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धिमा सघाउ पुगेको थियो । यसै

गरी १८९ जना अगुवा कृषकहरूलाई विभिन्न प्राविधिक तथा सीप मुलक विषयहरूमा तालिम प्रदान गरी क्षमता अभिवृद्धि गरिएको थियो भने १०७० जना ग्रामीण युवा युवतीहरूलाई ५१ दिने ग्रामीण कृषि कार्यकर्ता तालिम सञ्चालन गरी देशभर स्थानीयस्तरमा रहेको कृषि प्राविधिकहरूको अभावलाई कम गर्ने प्रयास भएको थियो । उक्त तालिम कार्यक्रमहरूमा युवा युवतीहरूलाई स्वदेशमै कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन गरी स्वरोजगार बन्न अभिप्रेरित गर्ने तर्फ विशेष ध्यान पुऱ्याइएको थियो । साथै तालिमबाट व्यवसायिक एवं प्रतिस्पर्धात्मक कृषि प्रणालीको विकासको लागि आवश्यक पर्ने जनशक्तिको परिपूर्ति, स्वदेशमै आयआर्जन तथा उत्पादनशील रोजगारका अवसरहरूमा वृद्धि भई खाद्य सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने र गरीबी न्यूनीकरणमा योगदान पुगेको छ । आ.व. २०७०/७१ मा कृषि प्रसार तथा तालिम कार्यक्रममा कुल रु. १९४०५४ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. १३८५०१ हजार (७९.३७%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (८४.९३%) १६४८१६.८८ हजार खर्च भई ९३.४४% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

आ.व.	अधिकृतस्तर तालिम (पटक/सहभागी संख्या)	प्रा.स./ना.प्रा.स.स्तर तालिम (पटक/सहभागी संख्या)	ग्रामीण कृषि कार्यकर्ता तालिम (पटक/सहभागी संख्या)	अगुवा कृषकस्तर तालिम (पटक/सहभागी संख्या)
२०५९/६०	५(९८)	३६(४७५)	७(१५१)	७७(११७६)
२०६०/६१	११(१६५)	२८(३७८)	४(७४)	५५(१०७)
२०६१/६२	१०(१९४)	३६(४७४)	४(७३)	५०(६७५)
२०६२/६३	५(१०४)	९(९९)	२(४५)	३४(४२१)
२०६३/६४	८(११९)	१०(१२७)	४(८४)	३३(५४७)
२०६४/६५	७(१३९)	२२(४१७)		२७(५१५)
२०६५/६६	९(२०६)	२१(३५०)		३७(६६२)
२०६६/६७	६(१३४)	२०(३१४)		३४(५६९)
२०६७/६८	९(१८६)	१९(३०४)		३८(६२३)
२०६८/६९	१०(२०४)	२५(४१३)		३६(५९५)
२०६९/७०	२(४०)	७(१२२)	६(१२०)	७(१२४)
२०७०/७१	६(१२४)	१(३५५)	४३(१०७०)	१०(१८९)

२.३४ कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन तथा बजार विकास कार्यक्रम

व्यवसायिक रूपमा गरिएको कृषि उत्पादनहरूलाई व्यवस्थित बजार प्रणाली मार्फत उपभोक्तासम्म सरल र सुलभ मूल्यमा पुऱ्याउन र सरकारी तथा निजी क्षेत्रको सहभागितामा कृषिजन्य वस्तुहरूमा आधारित उद्योग व्यवसायको प्रवर्द्धन, आन्तरिक बजार विकास तथा निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यका साथ यो कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेको छ। यस कार्यक्रम अन्तर्गत विभिन्न स्थानको बजार कारोबार तथा मूल्य सूचना प्रवाह गर्ने, विभिन्न स्थानको उत्पादन र बचत स्थितिको सूचना प्रवाह गर्ने, कृषि तथ्याङ्क एवम् खेती खर्च अनुगमन तथा आर्थिक विश्लेषण गर्ने, कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धनका कार्यहरू गर्ने, बजार सम्बद्ध पूर्वाधारहरूको विकासमा टेवा पुऱ्याउने र बजारसंग सम्बन्धित अध्ययन विश्लेषण गरी नीति निर्माण तथा कार्यक्रम समन्वय गर्ने कार्य हुँदै आएको छ। आ.व. २०७०/७१ मा कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन तथा बजार विकास कार्यक्रममा कुल रु. ३११८५९ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. २७७४६२ हजार (८८.९७%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो। जस मध्ये कुल बजेटको (७४.४३%) २३२१०९.१३ हजार खर्च भई ९१.९४% भारित प्रगति हासिल भएको थियो।

आ.व. २०७०/७१ मा कृषि उपज बजार पूर्वाधार निर्माण तर्फ १० वटा क्षेत्रीयस्तरका कृषि थोक बजारहरू, ११३ वटा जिल्लास्तरका कृषि बजारहरू तथा कृषि सहकारीहरूसंग साझेदारीमा ७४ वटा कृषि बजारहरूको पूर्वाधार निर्माण/सुधार गरिएको थियो। थप ५० वटा कृषि उपज बजारहरूमा बजार सूचना प्रणालीको स्थापना, ५० वटा कृषि सहकारीहरूलाई कृषि उपजको विक्रीमा सघाउ पुऱ्याउन ढक, तराजु, डिजिटल व्यालेन्स, ठेला, रिक्सा लगायतका सामाग्रीहरू उपलब्ध गराईएको तथा एस.एम.एस. मार्फत कृषि बजार सूचना प्रवाह गर्ने प्रणालीको स्थापना गरिएको थियो। विश्व खाद्य दिवस कार्यक्रम सञ्चालन गरी कृषि क्षेत्रका विभिन्न ३८ विद्यामा राष्ट्रियस्तरमा उत्कृष्ट हुन सफल करिव १०१ कृषक, कृषि व्यवसायी, बजार विकास समिति, कृषि सहकारीहरूलाई पुरस्कृत गरिएको थियो। विर्तामोड, ढल्केवर, पोखरा, पर्वत, रुकुम, अत्तरीया र सुर्खेतमा कोल्ड स्टोरेज स्थापनाको लागि सम्बन्धी सम्भाव्यता अध्ययन गरीएको थियो। कृषि बजार व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरू तथा प्राविधिकहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि नमुना कृषि थोक बजारहरूको अवलोकन भ्रमण, कृषि बजार सूचना प्रणाली तथा सहकारी बजार व्यवस्थापन सम्बन्धी अभिमुखिकरणका कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो। यसैगरी बजार अनुसन्धान तथा तथ्यांक व्यवस्थापन कार्यक्रम अन्तर्गत प्रमुख खाद्यान्न, तरकारी, मसला, माघा तथा नगदे बालीहरूको उत्पादन, बजार लागत तथा लाभ अध्ययन, तरकारी तथा फलफूलको व्यापार प्रवाह अध्ययन, कृषि तथ्यांक संकलन एवं विश्लेषण निर्देशिका अद्यावधिक गरी पुस्तिका प्रकाशित गरिएको थियो। कृषि वस्तु निर्यात प्रवर्द्धन कार्यक्रम अन्तर्गत कृषि उपजको निर्यात प्रवर्द्धनका लागि निजी क्षेत्र, विदेशबाट फर्किएका, बेरोजगार व्यवसायीहरूलाई अनुदान वितरण, विश्व व्यापार संगठन सम्बन्धी अन्तर्क्रिया,

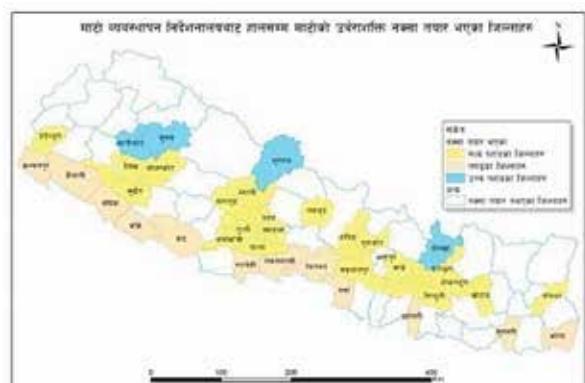
नेपाल एकीकृत व्यापार रणनिति अन्तर्गत निर्यातयोग्य बालीहरुको निर्यातमा रहेका निरीगत समस्याहरुको पहिचानका लागि सरोकारवालाहरुसंग अन्तर्राष्ट्रिय कार्यक्रम, जडिबुटी सम्बन्धी विषय विशेषज्ञ र प्रसारकर्ता वीच अन्तर्राष्ट्रिय कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन कार्यक्रम अन्तर्गत जिल्ला उद्योग वाणिज्य संघसंगको साझेदारीमा पाँच वटा क्षेत्रीय कृषि व्यापार मेला व्यवस्थापनका लागि आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराइएको थियो भने सातौं राष्ट्रिय गोदावरी पुष्प मेला, फ्लोरीकल्चर एसोसियसन नेपालसंगको सहकार्यमा राष्ट्रिय पुष्प व्यापार मेला, सातौं राष्ट्रिय प्रांगारिक कृषि मेला प्रदर्शनी लगायतका कार्यक्रमहरु सफलतापूर्वक सञ्चालन गरिएको थियो । आ.व. २०७०/७१ मा देशका प्रमुख कृषि थोक बजारहरुमा ४०३८५८ मे.टन तरकारी तथा मसला एवं ८६००६ मे.टन फलफूलको कारोबार भएको थियो । देशभरमा हाल सञ्चालित विभिन्न कृषि उपज बजारहरुको विवरण निम्नानुसार रहेको छ ।

विकास क्षेत्र	थोक बजार	संकलन केन्द्र	हाट बजार	खुद्रा बजार	जम्मा
पूर्वाञ्चल	५	३९	५३६	४५	६२५
मध्यमाञ्चल	१५	१५०	२२३	९७	४८५
पश्चिमाञ्चल	२	१२४	९८	२५	२४९
मध्य पश्चिमाञ्चल	३	७८	३२	५	११८
सुदूर पश्चिमाञ्चल	१	४६	१३	१८	७८
जम्मा	२६	४३७	९०२	१९०	१५५५

२.३५ माटो परिक्षण तथा सेवा सुधार आयोजना

माटोको उवर्गशक्ति हासलाई न्यूनिकरण गर्न उपयुक्त मल तथा माटोको व्यवस्थापन प्रविधि विकास गरी दिगो भू-व्यवस्थापन प्रविधि कृषकस्तरमा पुऱ्याई कृषि बालीको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउनु यस कार्यक्रमको उद्देश्य हो । यस कार्यक्रमका मूल्य क्रियाकलापहरुमा माटो नमूना विश्लेषण, माटो परिक्षण शिविर सञ्चालन, रासायनिक मलको गुणस्तर विश्लेषण, दिगो माटो व्यवस्थापन प्रविधि प्रदर्शन आदि पर्दछन् । आ.व. २०७०/७१ मा माटो परिक्षण तथा सेवा सुधार आयोजनामा कुल रु. ५५९१४ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. ४५८२३ हजार (८९.९५%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (९३.९१%) ५२९०७.३१ हजार खर्च भई ९९.९७% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

आ.व. २०७०/७१ मा यस आयोजना अन्तर्गत कुल ३५६४ वटा माटो नमूनाहरु, ८४० वटा रासायनिक मलका नमूनाहरु परिक्षण विश्लेषण गरी कृषकहरुको माटोको स्थितिवारे जानकारी गराई आवश्यक सुधारको लागि सुझाव दिइएको थियो । साथै १४१ पटक स्थलगत माटो परिक्षण शिविर सञ्चालन गरी १४१०० वटा माटो नमूनाहरु विश्लेषण गरिएको थियो तथा ६७० वटा माटो तथा विरुवाका नमूनाहरुको सुक्ष्मतत्व विश्लेषण गरिएको थियो । जसबाट सन्तुलित मलखाद प्रयोग, दिगो माटो व्यवस्थापन, कृषि चुनको प्रयोग र रासायनिक

मलको गुणस्तर अनुगमनमा टेवा पुगेको छ । यसैगरी लमजुङ्ग, म्यागदी, मुस्ताङ्ग, मकवानपुर जिल्लाको माटोको उर्वराशक्ति नक्सा तयार पार्ने काम सम्पन्न गरिएको थियो । देशभरमा हालसम्म ३८ जिल्लाहरूको माटोको उर्वराशक्ति नक्सा तयार गर्ने कार्य सम्पन्न गरिएको छ । यसैगरी आयोजना अन्तर्गत नै कृषकहरूलाई माटो व्यवस्थापन, सन्तुलित मलखाद प्रयोगको क्षेत्रमा दक्षता अभिवृद्धिका लागि जिल्लास्तमा १० पटक एकीकृत खाद्य तत्व व्यवस्थापन कृषक पाठशाला सञ्चालन तथा १३ पटक माटो तथा मलखाद व्यवस्थापन सम्बन्धी जिल्लास्तरीय तालिम सञ्चालन गरिएको थियो ।

२.३६ अभियानमुखी भकारो सुधार कार्यक्रम

आ.व. २०७०/७१ मा अभियानमुखी भकारो सुधार कार्यक्रम बैतडी, डडेल्धुरा, डोटी, अछाम, कालिकोट, प्यूठान, सल्यान, रोल्पा, रुकुम, जाजरकोट, दैलेख, सुर्खेत, गुल्मी, अर्घाखाँची, स्याङ्गजा, पाल्पा, म्यागदी, गोरखा, लमजुङ्ग, तनहुँ, कास्की, बागलुङ्ग, पर्वत, उदयपुर, तेह्रथुम, धनकुटा, भोजपुर, खोटाङ्ग, ओखलढुंगा, इलाम, पाँचथर, मकवानपुर, धादिङ्ग, सिन्धुली, रामेछाप, ललितपुर, काभ्रे, काठमाण्डौ, भक्तपुर र नुवाकोट गरी जम्मा ४० जिल्लाहरूमा सञ्चालन गरिएको थियो । कार्यक्रम अन्तर्गत यस अवधिमा कुल १० हजार वटा भकारो सुधार गर्ने लक्ष रहेकोमा ९८९६ वटा सम्पन्न भएको थियो ।

आ.व. २०७०/७१ मा अभियानमुखी भकारो सुधार कार्यक्रममा कुल रु. ५३००० हजार बजेट विनियोजन मध्ये सम्पूर्ण रकम कार्यक्रम बजेट अन्तर्गत रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (९८.९३%) ५२४३२.३२ हजार खर्च भई ९८.९६% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

२.३७ दिगो भू-व्यवस्थापन आयोजना

नेपालको मध्य-पहाडी क्षेत्रका पाखो बारी प्रधान कृषि प्रणाली अपनाउने अछाम, कालिकोट, दैलेख, जाजरकोट, रामेछाप, ओखलढुंगा र खोटाङ्ग गरी ७ जिल्लाहरुका २४० गा.वि.स.हरुमा माटोको उर्वराशक्ति सुधार गरी कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्नुको साथै कृषकहरुको आयस्तर वृद्धि गर्ने र खाद्य सुरक्षाको अवस्थामा सुधार ल्याउने उद्देश्य राखी सन् १९९९ देखि २०१४ सम्म सञ्चालित यस आयोजना कृषि विभाग मातहत स्विस विकास नियोगको आर्थिक सहयोगमा सञ्चालित आयोजना हो। यस आयोजनाले माटोको दिगो व्यवस्थापन गरी कृषि उत्पादकत्व बढाउने प्रविधिहरुको खोजी तथा विस्तारको साथै विकट गाउँस्टीका कृषकहरुलाई कृषि विकासको मुलधारमा त्याई कृषि प्रसार सेवाको पहुँच विस्तार गर्न विशेष भूमिका खेलेको छ। यस आयोजनाले खास गरी विकट गाउँहरुमा कृषि प्राविधिकहरुको कमी महशुस गरी स्थानीयस्तरमा अनुभवी कृषकहरुको पहिचान, क्षमता विकास तथा परिचालन र गा.वि.स.स्तरमा कृषि बन वातावरण समितिको गठन गरी सोही समितिको अगुवाईमा कृषि विकासका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने कार्यको थालनी गरेको छ। यसले कृषि विकासको कार्यमा स्थानीय श्रोत परिचालन गरी कृषि प्रसार सेवाको पहुँच विस्तार गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ। यस आयोजनाले महिला, जनजाती र विपन्न वर्गलाई प्राथमिकतामा राखी कार्यक्रम सञ्चालन गरेका कारण उनीहरुको सशक्तिकरण तथा जीवनस्तरमा सुधार ल्याउन समेत सहयोग पुगेको छ।

यस आयोजना अन्तर्गत आ.व. २०७०/७१ मा कालीकोट र जाजरकोट जिल्लाको माटोको उर्वराशक्ति नक्सा तयार गरिएको थियो। आयोजना सञ्चालनमा संलग्न प्राविधिकहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि एक पटक अधिकृतस्तरीय आई.पी.एन.एस. तालिम तथा एक पटक गोठेमल, व्यवस्थापन, गहुँत संकलन तथा दिगो माटो व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रा.स./ना.प्रा.स.स्तर तालिम सञ्चालन गरिएको थियो। आ.व. २०७०/७१ मा दिगो भू-व्यवस्थापन आयोजनामा कुल रु. ११०५८३ बजेट विनियोजन मध्ये सम्पूर्ण रकम कार्यक्रम बजेट रहेको थियो। जस मध्ये कुल बजेटको (८७.४%) ९८२५.९८ हजार खर्च भई ९९.९७% भारित प्रगति हासिल भएको थियो।

यस आयोजनाले माटो सुधार तथा दिगो कृषिको लागि गोठ सुधार, मुत्र संकलन र गोठेमल व्यवस्थापनलाई कृषि विकासको प्रवेश बिन्दु मान्दै कृषकहरुको आय वृद्धि गर्न स्थानीय सम्भावना अनुसार तरकारी खेती, नगद बाली तथा पशुपालनमा जोड दिई कार्यक्रम सञ्चालन गरेको थियो। यस आयोजनाले प्रवर्द्धन गरेका अन्य कार्यक्रमहरुमा कोशे बाली प्रवर्द्धन, डाले तथा भुई घाँस प्रवर्द्धन, लघु सिंचाई, बालीहरुको जातीय छनौट तथा बीउ उत्पादन केही सफल प्रयासहरु हुन्। यस आयोजनाको समग्र प्रभाव स्वरूप स्थानीय स्तरमा दिगो माटो व्यवस्थापन, उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि, आयस्तरमा सुधार भई खाद्य सुरक्षा र गरीबी निवारणमा समेत टेवा पुगेको छ।

२.३८ समुदाय व्यवस्थित सिंचित कृषि क्षेत्र कार्यक्रम

पूर्वाञ्चल तथा मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्रका सम्पूर्ण ३५ जिल्लाहरुमा बाली नालीको न्युन उत्पादकत्व एवं उच्च गरीबी भएका ठाउँका कृषकहरुलाई लक्षित गरी व्यवस्थित सिंचाई प्रणालीको सुधार गर्नुका साथै कृषि उत्पादनमा वृद्धि ल्याई गरीब तथा महिलाहरुको जिविकोपार्जनमा टेवा पुऱ्याउने उद्देश्यका साथ यो कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेको छ। यस कार्यक्रमले जिल्लामा विद्यमान क्षतिग्रस्त कृषक व्यवस्थित सिंचाई प्रणालीहरुको छनौट गरी तिनको मर्मत सम्भार/पुर्ननिर्माण गरी सिंचाई सुविधा सुनिश्चित गर्ने कार्य गर्दछ। यसका साथै सिंचाई सुविधा

उपलब्ध भएको ठाउँमा कृषि प्रसार सेवा टेवा कार्यक्रम सञ्चालन गरी कृषि उत्पादनमा वृद्धि गरेर कृषकहरुको जीवनस्तरमा सुधार गर्ने कार्य समेत गर्दछ । सिंचाई प्रणालीको मर्मत सम्भारको कार्य सिंचाई विभाग मातहतको सिंचाई कम्पोनेण्टबाट सञ्चालन हुन्छ भने कृषि विकास कार्यक्रम कृषि विभाग मातहतको कृषि कम्पोनेण्ट मार्फत हुन्छ । यसरी यस कार्यक्रमका मुख्य सम्भागहरुमा सिंचाई कुलो पुनर्निर्माण, मर्मत सम्भार, सिंचाई व्यवस्थापन, सिंचित क्षेत्रमा उन्नत कृषि प्रविधिको विस्तार गरी कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि रहेका छन् । यस कार्यक्रम अन्तर्गत जिल्लाहरुमा जिल्ला कृषि विकास कार्यालयको अगुवाईमा कृषि विकास योजना र जिविकोपार्जन सुधार योजना गरी दुई प्रकारका योजनाहरु स्थानीय जल उपभोक्ता समितिको प्रत्यक्ष संलग्नतामा कार्यक्रमहरुको प्राथमिकता निर्धारण भई सिंचाई उप-आयोजनाको कमाण्ड क्षेत्र भित्र सञ्चालन गरीन्छ । आ.व. २०७०/७१ मा समुदाय व्यवस्थित सिंचित कृषि क्षेत्र कार्यक्रममा कुल रु. ४९०८ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. २२४० हजार (४५.६३%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (५५.४४%) २७२०.८८ हजार खर्च भई शतप्रतिसत भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

आ.व. २०७०/७१ मा यस कार्यक्रम अन्तर्गत कार्यक्रम लागु भएका जिल्लाहरुमा भारित फोकल अधिकृतहरु तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा संलग्न अन्य कर्मचारीहरुको अध्ययन तथा अवलोकन भ्रमण सञ्चालन गरिएको थियो । यसका साथै जिल्लास्तरमा सञ्चालित कार्यक्रमको उपलब्धी सम्बन्धी क्षेत्रीयस्तर समिक्षा गोष्ठी २ पटक तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन इकाइ तथा क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालयहरुबाट जिल्लास्तरमा सञ्चालित कार्यक्रमहरुको अनुगमन गर्ने कार्य सञ्चालन गरिएको थियो ।

२.३४ सहकारी खेती, साना सिंचाई, मल वीउ ढुवानी कार्यक्रम तथा सहकारी खेती स्कीम

खाद्य तथा पोषण सुरक्षाका दृष्टिले साना कृषक समूहको पहुँचमा सिंचाई सुविधा र मल वीउ ढुवानी गरी खाद्य उपलब्धता वृद्धि तथा आय आर्जनको अवसर वृद्धि गर्नु यस कार्यक्रमको उद्देश्य रहेको छ । साना सिंचाई तथा मल वीउ ढुवानी कार्यक्रम आ.व. २०५७/५८ देखि सञ्चालनमा आएको हो भने सहकारी खेतीमा आधारित सहकारी सिंचाई कार्यक्रम आ.व. २०६१/६२ देखि सञ्चालनमा आएको हो । साना सिंचाई कार्यक्रम ७५ वटै जिल्लामा सञ्चालन भईरहेको छ । मलवीउ ढुवानी कार्यक्रम उच्च तथा मध्य पहाडका दुर्गम क्षेत्रका २६ पहाडी जिल्लामा सञ्चालनमा छ । यसैगरी सहकारीमा खेती स्कीम कार्यक्रम देशका विभिन्न ६१ जिल्लामा, सहकारीमा आधारित साना सिंचाई स्कीम कार्यक्रम ७३ जिल्लामा र प्लाष्टिक पोखरी निर्माण कार्यक्रम मध्यपहाडी ४० जिल्लामा सञ्चालित छ । मल वीउ ढुवानी कार्यक्रम अन्तर्गत तोकिएका दुर्गम जिल्लाहरुका सदरमुकामसम्म ढुवानी अनुदानको व्यवस्था गरीदै आएको छ । यसरी मल वीउ ढुवानी गरीदै आएका २६ जिल्लाहरुमा पुर्वाञ्चल विकास

क्षेत्रका ७ जिल्लाहरु ताप्लेजुड, सोलुखुम्बु, ओखलढुडा, संखुवासभा, तेहथुम, भोजपुर, खोटाड, मध्यमाञ्चल क्षेत्रको रामेछाप जिल्ला, पश्चिमाञ्चल क्षेत्रका मनाड, मुस्ताड, गोरखा र म्यारदी गरी ४ जिल्लाहरु, मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रका रोत्पा, रुकुम, सल्यान, जाजरकोट, दैलेख, जुम्ला, हुम्ला, मुगु, कालिकोट, डोल्पा गरी १० जिल्लाहरु र सुदुर पश्चिमाञ्चल क्षेत्रका वझाड, बाजुरा, अछाम र दार्चुला गरी ४ जिल्लाहरु पर्दछन्। साना सिंचाई कार्यक्रम जिल्ला कृषि विकास कार्यालयमा दर्ता भएका कृषक समूहहरु, जल उपभोक्ता समूहहरु तथा अन्य निकायमा दर्ता भई सञ्चालनमा रहेका कृषक समूहहरु मार्फत सञ्चालन गरीन्छ भने सहकारी खेती अन्तर्गतको साना सिंचाई कार्यक्रम सहकारी ऐन २०४८ अन्तर्गत गठन भई सञ्चालनमा रहेका कृषि सहकारी संस्थाहरु मार्फत सञ्चालन गरीन्छ। आ.व. २०७०/७१ मा सहकारी खेती, साना सिंचाई, मल बीउ दुवानी कार्यक्रम तथा सहकारी खेती स्कीम कार्यक्रममा कुल रु. ६१४४०० हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. ५८४६२४ हजार (९५.९५%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो। जस मध्ये कुल बजेटको (७९.३३%) ४८७३८३.७० हजार खर्च भई ९४.४३% भारित प्रगति हासिल भएको थियो।

आ.व. २०७०/७१ मा यस कार्यक्रम अन्तर्गत देशभरमा कुल ३४३४ वटा साना सिंचाई योजनाको निर्माण तथा मर्मत सम्भार (सिंचित क्षेत्रफल ७३३९ हे.), २२६ वटा सहकारीमा आधारित साना सिंचाई स्किम सञ्चालन (सिंचित क्षेत्रफल १३१६ हे.), २७३ वटा प्लाष्टिक पोखरी निर्माण (सिंचित क्षेत्रफल ११२ हे.), १४७ वटा सहकारी खेती स्किम सञ्चालन (सिंचित क्षेत्रफल ३१५ हे.) गरिएको थियो। यसैगरी उच्च तथा मध्य पहाडका दुर्गम क्षेत्रका जिल्लाहरुमा १०१०० मे.टन रासायनिक मल दुवानी तथा २१६ मे.टन उन्नत बीउ दुवानी गरिएको थियो।

देशका ७५ वटा जिल्लाहरुमा सञ्चालित यस कार्यक्रमको आ.व. २०६५/६६ देखि २०६९/७० सम्मको तथ्यांक अनुसार साना सिंचाई निर्माण तथा मर्मत सम्भार कार्यक्रममा २२,०४७ वटा आयोजना सम्पन्न भई २,३१,०७० हेक्टर क्षेत्रफलमा सिंचाई पुगेको देखिन्छ, जसबाट ४,८७,५१७ घरपरिवार लाभान्वित भएका र बाली सघनता १७० बाट २१२ प्रतिशत वृद्धि भएको देखिन्छ। सहकारीमा आधारित साना सिंचाई स्किम कार्यक्रम तर्फ १,५३४ वटा योजना सम्पन्न भई ६०,२९० हेक्टर क्षेत्रफलमा सिंचाई सुविधा पुगेको देखिन्छ, जसबाट ६८,९७८ घरपरिवार लाभान्वित भएका र बाली सघनता १७६ बाट २२४ प्रतिशत वृद्धि भएको देखिन्छ। सहकारी खेती स्किम कार्यक्रम तर्फ ४४० वटा योजना सम्पन्न भई ४,०३७ हेक्टर क्षेत्रफलमा सहकारी खेती शुरु भएको देखिन्छ, जसबाट २१,०११ घरपरिवार लाभान्वित भएका र बाली सघनता १८१ बाट २३३ प्रतिशत वृद्धि भएको देखिन्छ। मल दुवानी कार्यक्रम तर्फ ११,४१८ मे.टन मल दुवानी भई ३,३०,०३० घरपरिवार लाभान्वित भएको देखिन्छ भने उन्नत बीउ दुवानी कार्यक्रम तर्फ ६२६ मे.टन बीउ दुवानी भई ५१,६२३ घरपरिवार लाभान्वित भएको देखिन्छ। यस कार्यक्रम अन्तर्गत आ.व. २०६५/६६ देखि हालसम्म हासिल उपलब्धीहरु निम्नानुसार रहेको छ।

साना सिंचाई निर्माण तथा मरमत सम्भार

आ.व.	सम्पन्न योजना संख्या	सिंचित क्षेत्रफल (हे.)	नेपाल सरकार अनुदान बजेट (रु. हजारमा)
२०६५/६६	४७५५	५३५७७	१९९७२१
२०६६/६७	४२९८	३९०८५	१६५६९१
२०६७/६८	३९७८	४९०९९	१७२३९०
२०६८/६९	४८६२	३८३२७	२०९७५१
२०६९/७०	४९५४	५१०६९	१७८३१६
२०७०/७१	३४३४	७३३९	२०६८३५

सहकारीमा आधारित साना सिंचाई स्किम

आ.व.	सम्पन्न स्किम संख्या	सिंचित क्षेत्रफल (हे.)	नेपाल सरकार अनुदान बजेट (रु. हजारमा)
२०६५/६६	३३५	९७९८	५४६०२
२०६६/६७	२९३	८९३९	३८२०१
२०६७/६८	२७९	९२३१४	३२५१९
२०६८/६९	३१९	७०६८	३८४४०
२०६९/७०	३०८	२२२५१	३७४८४
२०७०/७१	२२६	१३१६	४०८००

सहकारी खेती स्किम कार्यक्रम

आ.व.	सम्पन्न स्किम संख्या	सहकारी खेती गरिएको क्षेत्रफल (हे.)	नेपाल सरकार अनुदान बजेट (रु. हजारमा)
२०६५/६६	८५	८५८	२३९५७
२०६६/६७	७५	६८१	२८२२१
२०६७/६८	९७	६९०	२८८६१
२०६८/६९	८४	९५६	२४९६३
२०६९/७०	९९	८५२	२९२२४
२०७०/७१	१४७	३९५	६७२००

रासायनिक मल बीउ दुवानी कार्यक्रम

आ.व.	दुवानी कार्यक्रम		दुवानी गरिएको बीउको मात्रा (मे.टन)					बजेट खर्च (रु. हजारमा)		
	मल (मे.टन)	बीउ (मे.टन)	धान	गहूँ	मकै	कोदो	आलु	मल	बीउ	जम्मा
२०६५/६६	१४९५	११०	४५.५०	३७.३६	२१.५६	४.६०	-	१२०४५	९९८	१३०४३
२०६६/६७	२२३७	९७	२१.५०	३०.७६	३४.२५	१.३९	-	२४०३६	१८०६	२५८४२
२०६७/६८	२६४९	१००	९८.६५	७६.६९	३६	७.३६	-	३०६५१	२८२१	३३४७२
२०६८/६९	३०६३	२५२	४२.३०	५७.६८	१७३.९०	३.९२	-	३४३१४	३५७७	३७८९१

आ.व.	दुवानी कार्यक्रम		दुवानी गरिएको बीउको मात्रा (मे.टन)					बजेट खर्च (रु. हजारमा)		
	मल (मे.टन)	बीउ (मे.टन)	धान	गहुँ	मकै	कोदो	आलु	मल	बीउ	जम्मा
२०७०/७०	१९७४	८७	३७.८२	३९.०८	४२.७०	५.२२	-	१२९३८	२०१९	१४९५७
२०७०/७१	१०१००	२१६	४२.८	६९.६	५३.८	-	५०.२	१०४१९८	२६३	१०९४८१

कृषि यान्त्रिकरण तथा कृषि फार्म संरचना विकास

कृषि यान्त्रिकरण तथा कृषि फार्म संरचना विकासको माध्यमबाट निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई प्रतिस्पर्धात्मक एवं व्यवसायिक कृषि प्रणालीमा रूपान्तरण गर्नु कृषि इन्जिनियरिङ निर्देशनालयको उद्देश्य रहेको छ । कृषि यान्त्रिकरण तथा कृषि फार्म संरचना विकासका लागि सञ्चालित मुख्य क्रियाकलापहरुमा सामुदायिक पोष्ट हार्भेष्ट सेवा केन्द्र विकास, जल संरक्षण तथा साना सिंचाई, श्रोत संरक्षण प्रविधि प्रदर्शनी, जनशक्ति विकास आदि पर्दछन् ।

आ.व. २०७०/७१ मा यस निर्देशनालयबाट कञ्चनपुर, बर्दिया, चितवन, भापा, काभ्रे, रौतहट, रुपन्देही लगायतका जिल्लाहरुमा विगतका वर्षहरुमा शुरु गरिएको सामुदायिक पोष्टहार्भेष्ट सेवा केन्द्रहरुको निर्माण अन्तर्गत भौतिक पूर्वाधार निर्माणका बाँकी कार्यहरु जस्तै अन्न बाली बीउ प्रशोधन सम्बन्धी मेशीनरी सेड, सामुदायिक भवन, मल तथा विषादी गोदाम घर, गार्ड हाउस, कार्यालय भवन, सामुदायिक हल, थ्रेसीइं फ्लोर, अदुवा प्रशोधन केन्द्र जस्ता कार्य सम्पन्न गरिएको थियो । जल संरक्षण तथा साना सिंचाई कार्यक्रम अन्तर्गत डेलधुरा जिल्लाको तरकारी बीउ उत्पादन समूहमा सामुदायिक पानी संकलन पोखरीको निर्माण गरिएको थियो । व्यवसायिक कृषि यान्त्रिकरण प्रणालीको विकासका लागि चितवन र रुपन्देही जिल्लाका बीजवृद्धि कृषक समूहले कृषि औजार उपकरण खरीद गर्न लिएको ऋणमा व्याज अनुदान दिइएको थियो । कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन तथा विकासका लागि जम्मा ८ पटक आरन सञ्चालन, वर्कशेप अपग्रेडिङ, RCT मेशीनरी औजार सञ्चालन तथा मर्मत सम्भारका तालिम सञ्चालन गरिएको थियो । तालिम पश्चात निजिस्तरमा आरन तथा कृषि मेशीनरीको श्रोत केन्द्र स्थापना गर्न विभिन्न जिल्लाहरुमा ८५ प्रतिशत अनुदानमा वर्कशेप मेशीनरीहरु वितरण गरिएको थियो । कृषि यान्त्रिकरण प्रविधिको प्रचार प्रसार गर्ने हेतुले मिति २०७० फालाण ९-१४ गते सम्म चितवन जिल्लामा प्रथम राष्ट्रिय कृषि यान्त्रिकरण प्रदर्शनी सञ्चालन तथा विभिन्न समयमा रेडियो, टि.भी.हरुमा विभिन्न कृषि यन्त्र उपकरणहरुको प्रयोग विधि प्रशारण गरिएको थियो । यसका अतिरिक्त कृषकस्तरमा कृषि यान्त्रिकरण प्रविधि विस्तारका लागि न्युनतम खनजोत प्रविधि प्रदर्शन, यान्त्रिक प्रविधिबाट धान, गहुँको कटाई प्रदर्शन, मिनि कम्बाइन हार्भेष्टर तथा मिनि टिलर प्रयोग प्रदर्शनका कार्यक्रम समेत सञ्चालन गरिएको थियो । यसका साथै निर्देशनालयबाट यस अवधिमा देशको २९ जिल्लामा अनुदानमा ३ करोड ९४ लाख बराबरको २२४ थान मिनि टिलर, ४४८ थान पावर टिलर र उक्त मेशीनरी उपकरणहरु ३२९ थान वितरण गरिएको थियो । आ. व. २०७०/७१ सम्म देशभर निर्माण गरिएका पोष्टहार्भेष्ट सेवाकेन्द्रहरुको विवरण निम्नानुसार रहेको छ ।

सि. नं.	कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरु	अनुदानग्राही संस्थाको नाम र ठेगाना	अपेक्षित उपलब्धी, प्रतिफल	
			उत्पादन तथा उत्पादकत्व	लाभान्वित जनसंख्या
१	पोष्ट हार्भेष्ट, स्टोरेज तथा प्रोसेसिङ प्रविधि विकास आयोजना (सामुदायिक पोष्ट हार्भेष्ट सेवा केन्द्र विकास)	श्री किसान जागरण बहुमुखी सहकारी संस्था लि., त्रिभुवन बस्ती-१, कञ्चनपुर ।	५० मे.ट. उन्नत बीउ	२००
२	"	श्री बुढान कृषक बहुमुखी सहकारी संस्था लि., पदनाहा-३, बर्दिया ।	१३९ मे.ट. उन्नत बीउ	७००
३	"	अन्नपुर्ण बीउ उत्पादक कृषि सहकारी संस्था लि., मानपकडी-४, रुपन्देही	१९४ मे.ट. उन्नत बीउ	१०००
४	"	उन्नत बीज बृद्धि कृषक समूह, पटिहानी-५, चितवन	५५३ मे.ट. उन्नत बीउ	३०००
५	"	मेची कृषक बहुउद्देश्य सहकारी संस्था लिमिटेड, मेची न.पा.-१२, भाषा ।	९६ मे.ट. उन्नत बीउ	५००
६	"	श्री सूर्योदय कृषक बहुउद्देश्य सहकारी सं.लि. बेला-१, दाङ ख) नयाँ बेलाहानी फलफूल तथा विज बृद्धि कृषक समूह नयाँ बेलाहानी -५, नवलपरासी ।	५५ मे.ट. उन्नत बीउ	२००
७	"	भकुण्डे कृषि बीउ विजन सहकारी संस्था लि., खनालथोक-७, काभ्रे	३० मे.ट. उन्नत बीउ	२५०
८	सामुदायिक पोष्ट हार्भेष्ट सेवा केन्द्र विकास (अन्न बाली बीउ उत्पादन) नयाँ २ स्थान र पुरानो २ स्थानमा कृ.इ.नि., वित्तीय संस्था र बीउ उत्पादक कम्पनी, सघं, सहकारी संस्थासंग साझेदारीमा व्याज अनुदानवाट	विज बृद्धि कम्पनी प्रा.लि., पिठुवा-७, भरतपुर, चितवन ।	२५० मे.ट. उन्नत बीउ	१५००
९	"	सामुदायिक बीउ बृद्धि तथा कृषि विकास सहकारी संस्था लि., चन्द्रनिगाहापुर, रौतहट ।	७५ मे.ट. उन्नत बीउ	३००
१०	सामुदायिक पोष्ट हार्भेष्ट सेवा केन्द्र विकास, कैलालीको सहजपुरमा अदुवा सकलन तथा धुने केन्द्र	श्री सहजपुर कृषक सहकारी संस्था लि. सहजपुर-८, कैलाली ।	८० मे.ट. अदूवा धूलाई	७५

२.४० एकीकृत बाली तथा जल व्यवस्थापन कार्यक्रम

विश्व बैंकको अनुदान तथा ऋण सहयोगमा सञ्चालित सिंचाई तथा जलश्रोत व्यवस्थापन आयोजनाले कृषक व्यवस्थित सतह सिंचाई योजनाको पुनरुत्थान, सुधार एवं व्यवस्थापन र भूमिगत जलश्रोतको विकास गर्नुको साथै हालको संयुक्त व्यवस्थापनमा रहेका सिंचाई योजनाहरु (कन्काई, सुनसरी/मोरड, नारायणी र महाकाली) को व्यवस्थापन हस्तान्तरण गरी उपलब्ध सिंचित क्षेत्रमा बाली उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गराई गरीबी न्युनिकरण तथा खाद्यान्न सुरक्षामा टेवा पुऱ्याउन चार वटा विभिन्न कम्पोनेण्टको माध्यमबाट यो आयोजना सञ्चालन भई रहेको छ। यी चार कम्पोनेण्ट मध्ये कम्पोनेण्ट-डी अर्थात् एकीकृत बाली तथा जल व्यवस्थापन कार्यक्रम अन्तर्गत जल तथा भुमिको प्रभावकारी प्रयोग गरी कृषि उत्पादकत्व बढाउन कृषि विभागको अगुवाईमा सम्बन्धित सबै निकायहरूलाई समन्वय गरी सञ्चालनमा रहेको छ। यस आयोजनाको मुख्य उद्देश्य आयोजना क्षेत्रमा कृषि उत्पादनको वृद्धि, गरीबी निवारण, खाद्य सुरक्षा र गैर कृषि क्षेत्रबाट आयस्तर वृद्धिका लागि आधुनिक कृषि सम्बन्धी प्याकेज कार्यक्रमहरु सञ्चालनले गर्नुका साथै सम्बन्धीत क्षेत्रमा नीतिगत सहयोग पुऱ्याउनु रहेको छ। यो आयोजना पश्चिमाञ्चल, मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चल क्षेत्रका ४४ जिल्लाहरूमा सञ्चालनमा रहेको छ। आयोजनाको मुख्य क्रियाकलापहरूमा लगानी सहयोग अनुदान, साना फार्म मेशिनरी वितरण, कृषक पाठशाला सञ्चालन, बीजवृद्धि कार्यक्रम, क्षमता अभिवृद्धि तालिम आदि पर्दछन्। आ.व. २०७०/७१ मा एकीकृत बाली तथा जल व्यवस्थापन कार्यक्रममा कुल रु. ९२०८५ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. ७६०९५ हजार (८२.६३%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो। जस मध्ये कुल बजेटको (९४.९१%) ८७३९४.५४ हजार खर्च भई ९७.२०% भारित प्रगति हासिल भएको थियो।

आ.व. २०७०/७१ मा आयोजना अन्तर्गत कृषक तथा कृषि मजदुरहरूको श्रम तथा समयको बचत एवं खेती खर्च न्यूनीकरण गर्ने उद्देश्यले २४८ थान साना फार्म मेशिनरीहरु (पावर टिलर, थ्रेसर, रोटामेटर, कल्टीमेटर, भस बताउने पंखा, कर्नसेलर आदि) वितरण गरिएको थियो। आयोजनामा संलग्न कृषकहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि करिब २००० कृषकहरूलाई ८० वटा कृषक पाठशाला सञ्चालन गरी एकीकृत बाली तथा जल व्यवस्थापन बारे प्रशिक्षित गरिएको थियो भने कृषि उपजको उत्पादन, प्रशोधन तथा बजारिकरण सम्बन्धी ४४ पटक तालिम सञ्चालन गरिएको थियो। लगानी सहयोग अनुदान अन्तर्गत ७१ वटा विभिन्न वीउ बैंक, संकलन केन्द्र निर्माण, बजारसंग जोड्ने कल्भर्ट निर्माण, सामुदायिक नर्सरी तथा अन्य मेशिनरी औजार उपलब्ध गराइएको थियो। कार्यक्रम अन्तर्गतै यस अवधिमा १३० वटा भकारो सुधार, ९१ वटा बाली चक्र प्रदर्शन, ४४ वटा सिजनल योजना तर्जूमा गोष्ठी, खेर गएको पानीको सदुपयोग गरी पोषणयुक्त खाद्य आपूर्तिमा महत पुऱ्याउन तथा मत्स्यपालनमा कृषकहरूलाई आकर्षिक गर्न १७९ वटा मत्स्य पोखरीमा प्रदर्शन कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो भने वेमौसमी तरकारी खेतीबाट कृषकहरूको आयआर्जनमा वृद्धि गर्न १६० वटा प्लाष्टिक टनेल प्रदर्शन सञ्चालन गरिएको थियो। यसै कार्यक्रम अन्तर्गत कुल ५४१ हेक्टरमा धान, गहुँ, मकै बालीमा बीजवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गरी स्थानीयस्तरमा बीउको आपूर्ति बढेको छ।

२.४१ खाद्य संकट सम्बोधन कार्यक्रम

विश्व वैकको अनुदान तथा ऋण सहयोगमा खाद्यान्त न्यून भएका देशका दुर्गम उच्च पहाडी तथा पहाडी २३ जिल्लाहरुमा खाद्यान्त उत्पादनमा वृद्धि तथा उच्च मुल्यका वस्तुहरुको बजारीकरणमा सहयोग पुऱ्याई गरीब तथा सिमान्त कृषकहरुलाई प्रत्यक्ष राहत पुऱ्याउने उद्देश्यले यो कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेको छ। यस कार्यक्रमका मुख्य क्रियाकलापहरुमा साना सिंचाइ निर्माण तथा मर्मत सम्भार, सेवा केन्द्रसम्म रासायनिक मल तथा उन्नत बीउ ढुवानी सहयोग, अनुदानमा उन्नत बीउ वितरण तथा माटो सुधार आदि रहेका छन्। आ.व. २०७०/७१ मा खाद्य संकट सम्बोधन कार्यक्रममा कुल रु. १८०९५० हजार बजेट विनियोजन मध्ये सम्पूर्ण रकम कार्यक्रम बजेट रहेको थियो। जस मध्ये कुल बजेटको (३१.२६%) ५६५६५ हजार रुपैयाँ भई ५४.६८% भारित प्रगति हासिल भएको थियो।

यस कार्यक्रम अन्तर्गत आ.व. २०७०/७१ मा राष्ट्रिय खाद्य सुरक्षा तथा पोषण योजना तयार गर्ने, ९ वटा सामुदायिक बीउ उत्पादन संस्थालाई घुम्ती कोष स्थापनाका लागि अनुदान दिने कार्य गरिएको थियो। साथै कार्यक्रममा संलग्न कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि सामुदायिक बीउ उत्पादन, बीउ प्रशोधन उपकरण सञ्चालन, बीउ व्यवसाय योजना तयारी विषयक तालिम तथा बीउ प्रशोधन केन्द्रहरुको अवलोकन भ्रमण सञ्चालन गरिएको थियो। यसै गरी कार्यक्रम अन्तर्गत नै कृषि विकास रणनिती तथा खाद्य तथा पोषण सुरक्षा रणनिति सम्बन्धी २ वटा क्षेत्रीयस्तर तथा १ वटा राष्ट्रियस्तर गोष्ठी सञ्चालन गरिएको थियो।

२.४२ साना तथा मझौला कृषक आयस्तर वृद्धि आयोजना

एशियाली विकास बैंकको अनुदान सहयोगमा नेपालको मध्य पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको बाँके, बर्दिया, सुखेत, दैलेख र दाङ्ग तथा सुदूरपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको दार्चुला, बैतडी, डडेलधुरा, डोटी र कैलाली गरी जम्मा १० जिल्लाहरुमा उच्च मूल्य जाने बालीहरुको उत्पादन तथा बजारीकरणको माध्यमबाट साना तथा मझौला कृषकको आयस्तर वृद्धि गरी गरीबीन्यूनीकरणमा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यका साथ यस आयोजना सञ्चालनमा रहेको छ। नेपाल सरकार र एशियाली विकास बैङ्ग बीच १६ मार्च २०११ मा भएको सम्झौता अनुरूप एशियाली विकास बैङ्गको २०.१० मिलियन अमेरिकी डलर अनुदान, नेपाल सरकारको श्रोत तर्फ ५.३३ मिलियन अमेरिकी डलर, अनुदानग्राहीका तर्फबाट ७.६२ मिलियन अमेरिकी डलर र नेदरल्याण्ड सहयोग नियोग (क्ल्यू) का तर्फबाट ०.४९ मिलियन अमेरिकी डलर गरी कुल ३३.५४ मिलियन अमेरिकी डलर सहयोगमा यो आयोजना सञ्चालनमा ल्याइएको हो। यस आयोजना १४ जुन २०११ देखि सुरु भई ३० जुन २०१८ मा सम्पन्न हुनेछ। यस आयोजनाको मुख्य क्रियाकलापहरुमा उच्च मूल्य पर्ने कृषि वस्तुहरु (तरकारी, फलफूल, मसलाजन्य बाली, बीउबिजन, गैरकाष्ठ बन पैदावार तथा औषधीजन्य विरुवा आदि) को उत्पादन, प्रशोधन तथा बजार प्रवर्द्धनको लागि सहयोग गर्ने, कृषक समूह/सहकारीको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने आदि रहेका छन्। आ.व. २०७०/७१ मा साना तथा मझौला कृषक आयस्तर वृद्धि आयोजना, आयोजना व्यवस्थापन ईकाई तर्फ विनियोजित बजेट रु. ३०९१३४ हजार र नेपाल राष्ट्र बैंक (ADB मार्फत सोभै भुक्तानी) तर्फ रु. २५१६२० हजार गरी कुल विनियोजित बजेट रु. ५६०७५४ हजार मध्ये रु. ५२७३०० हजार (९४.०३%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो। जस मध्ये कुल बजेटको (४४.०४%) १३६१३०.४० हजार खर्च भई ६५.८३% भारित प्रगति हासिल भएको थियो।

यस आयोजनाले आयोजना सञ्चालन अवधिमा कार्यक्रम सञ्चालित जिल्लाहरुमा उच्च मूल्य जाने वस्तुहरुको पहिचान गरी पोष्ट हार्मेष्ट व्यवस्थापन र मूल्य शृङ्खलामा आधारित भई १८ हजार ७ सय साना तथा मझौला कृषकहरुको आयस्तर वृद्धि गर्न ७,५०० हेक्टर जमिनमा सम्भाव्य कृषि उपजहरुको वार्षिक उत्पादन ६४,५०० मे.टन पुऱ्याउने लक्ष लिएको छ। उच्च मूल्य कृषि वस्तुहरु जस्तै तरकारी, फलफूल, मसलाबाली तथा अन्य गैर-खाद्यान्न बालीहरुको उत्पादनमा प्रायः महिलाहरुको संलग्नता बढी हुने भएकोले आयोजनाले महिलाहरुको आमदानी वृद्धि गरी परिवारमा उनीहरुको आर्थिक योगदान वृद्धि गर्न सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्य लिएको छ।

आ.व. २०७१/७१ मा आयोजना अन्तर्गत बैतडीमा १२, बाँकेमा १, डडेल्धुरामा ५, दाङ्गमा ६, दार्चुलामा १, डोटीमा १७, कैलालीमा ५, सुखेतमा २ र दैलेखमा ५ गरी जम्मा ५४ वटा उप-आयोजनाहरु कृषि व्यवसाय अनुदान प्रदान गर्न स्विकृत भएको थियो जस अन्तर्गत कुल स्विकृत रकम रु ५ करोड ९९ लाख ६६ हजार मध्ये १ करोड १ लाख ५० हजार रूपैया भुक्तानी दिइएको थियो। यी उप-आयोजनाहरु मार्फत कुल १८३९ घर परिवार प्रत्यक्ष लाभान्वित हुने, २६९.३ हे उच्च मूल्य वस्तुहरुको थप क्षेत्रफल विस्तार हुने, ३०६० मौरी घारहरुबाट ३३.३ मे.टन थप मह उत्पादन तथा बजारिकरण हुनेछ। यसरी कृषि व्यवसाय अनुदान प्राप्त गर्ने लाभान्वीत समूहमा महिला सहभागीता ७२ प्रतिशत रहेको थियो। त्यसैरागारी सोही अवधिमा आयोजनाबाट आहवान गरिएको दोस्रो कल मार्फत प्राप्त हुन आएका ३९४ उपआयोजनाहरुको छनौट प्रकृया पनि जारी रहेको छ। आयोजना अन्तर्गत नै यस अवधिमा नेपालगञ्ज, कोहलपुर र सुखेतमा क्षेत्रीयस्तर कृषि मेला प्रदर्शनी सञ्चालन गर्न सहयोग पुऱ्याइएको थियो। साथै आयोजनामा संलग्न सरोकारवालाहरुको क्षमता विकासका लागि ७७ वटा विभिन्न क्षमता विकास सम्बन्धी तालिम, गोष्ठी कार्यक्रमबाट ८४५ जना कृषक, गैरसरकारी संस्थाका कर्मचारी,

आयोजनाका कर्मचारीहरु लाभान्वीत भएका थिए । जसको फलस्वरूप आयोजनामा अनुदान प्राप्तीका लागि पेश हुने व्यवसायिक योजना विगतको तुलनामा यथार्थपरक तथा योजनाको गुणस्तरमा सुधार भएको महसुस गरिएको छ । आयोजना सञ्चालित जिल्लामा व्यवस्थित कृषि बजार प्रणालीको विकासका लागि कृषि बजार सूचना प्रणाली स्थापनाको कार्य शुरुवात भएको थियो ।

यस आयोजनाबाट हालसम्म विशेषत गैर सरकारी संस्थाहरुसंग सम्झौता गर्ने, कृषि उपज मुल्य श्रृंखलाहरूलाई लगानीका लागि प्राथमिककरण गर्ने, सरोकारवालाहरूलाई अभिमुखिकरण गर्ने, अनुगमन तथा मुल्यांकन ढाँचा तयार गर्ने, उप-आयोजनाहरूको छनौट गरी अनुदान प्रवाह गर्ने लगायत कृषि व्यवसाय अनुदान कोष व्यवस्थापनका कार्य सम्पन्न गरिएको छ । आयोजनाको करिब ४०.५ प्रतिशत समयावधि सकिदा समग्र भौतिक प्रगति २५.९ प्रतिशत रहेको छ । अनुदान परिचालनलाई सहजीकरण गर्नका लागि विभिन्न तालिम तथा अभिमुखीकरण गोष्ठीहरु सञ्चालन गरीनुका साथै आयोजना लागु भएका १० वटै जिल्लाहरूमा जिल्ला गैर सरकारी संस्थाहरु, २ वटा क्षेत्रीय गैर सरकारी संस्थाहरु र १ वटा राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था परिचालन गरिएका छन् । परिक्षणका रूपमा डोटी र बैतडीमा गरी २ पटक प्रस्तावहरु आव्हान गरीदा ८ वटा र सो पश्चात १० वटै जिल्लाहरूलाई समेटेर गरिएको पहिलो प्रस्ताव आव्हानबाट प्राप्त कुल १९२ आवेदनहरु मध्ये ४६ उप-आयोजनाहरु गरी कुल ५४ उप-आयोजनाहरु छनौट भई सम्झौता पश्चात कार्यान्वयनमा आइसकेका छन् । त्यसैरी आ.व. २०७०/७१ मा नै दोश्रो प्रस्ताव आव्हानबाट प्राप्त हुन आएका ३९५ आवेदनहरूको प्राविधिक मुल्यांकन तथा स्थलतगत प्रमाणीकरणको प्रक्रियामा रहेका छन् । यसरी समग्रमा आ.व. २०७०/७१ सम्म कुल ३१.४ प्रतिशत उप-आयोजनाहरु सम्झौता भई सकेका छन् भने २०.७ प्रतिशत रकम भुक्तानी भई सकेको छ ।

मुल्य श्रृंखला अनुसार हालसम्मको अनुदान प्रवाहको स्थिति (रकम रु.)

मुल्य श्रृंखला	उप-आयोजना संख्या	अनुदान गएको	भुक्तानी भएको
तरकारी	३४	२१४४४३९२	४२२०६४७
मसला	२	१२२०९०५	२३१८२०
बीउ	२	४३६४४४४	७८५६००
मह	१४	१९१०९४३९	२४८५१५०
केरा	२	२१९३७२५	३९९१३५
जम्मा	५४	४,८३,४२,१०६	८१,१४,३५२

२.४३ कृषि विकास योजना, जनकपुर

भुमिगत सिंचाई सुविधाको विस्तार तथा सिंचाई सेवाको उपयोग एवं सघन जल व्यवस्थापनबाट कृषि बालीको उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि गरी बाली सघनता बढाउनु यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । यो योजना नेपाल सरकार तथा जापान सरकारको संयुक्त प्रयासबाट २०२८ साल मंसिरबाट सञ्चालन भई विभिन्न चरणहरु पार गर्दै आ.व. २०६४/६५ देखि नेपाल सरकारको पूर्ण लगानीमा सञ्चालन गरिएको छ । सुरुमा योजनाको प्रभाव क्षेत्र धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही र सिरहा जिल्ला रहेकोमा आ.व. २०६६/६७

देखि धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही, रौतहट, बारा, पर्सा, चितवन, सिरहा र सप्तरी गरी कोशी देखि नारायणीसम्मका तराईका ९ जिल्लाहरु कायम गरिएको छ । यसको अलावा अन्य जिल्लाहरुमा पनि कृषक, उपभोक्ताको माग अनुसार सेवा प्रदान गर्ने कार्य हुँदै आएको छ । यस कार्यक्रम अन्तर्गत डिप/स्यालो ट्यूबवेल जडान, पम्प हाउस एवं कुलो निर्माण, पम्प जडान आदि भुमिगत जलश्रोत विकास एवं जल व्यवस्थापनका कार्य तथा मुल बीउ, विरुवा एवं बेर्ना उत्पादन, व्यवसायिक बगैँचा स्थापना, प्रविधि प्रदर्शनी तथा कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धि तालिम आदि सघन कृषि विकासका कार्यहरु सञ्चालन गरिन्छ । आ.व. २०७०/७१ मा कृषि विकास योजना, जनकपुरमा कुल रु. १०९२९६ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. ९०२५५ हजार (८२.५७%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (९३.७७%) १०२४८५.३२ हजार खर्च भई ९६.२७% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

आ.व. २०७०/७१ मा यस आयोजना अन्तर्गत प्रभाव क्षेत्रका जिल्लाहरुमा सिंचाई कार्यक्रम तर्फ ७ वटा डिप ट्यूबवेल जडान, ५ वटा डिप ट्यूबवेलमा पम्प हाउस निर्माण, ३१६ वटा स्यालो ट्यूबवेल जडान तथा ४० वटा डिप ट्यूबवेलमा विद्युत लाइन विस्तार तथा ट्रान्सफर्मर जडान गरिएको थियो । यसैरारी आयोजनाबाट धानमा ५० र गहुँमा ४० गरी कुल ९० हेक्टर क्षेत्रफलमा विजवृद्धि कार्यक्रम, १०० वटा मेटल बीन वितरण, ७ पटक कृषकस्तर तालिम, १० पटक घुम्ती स्थलगत कृषक तालिम, १ पटक अन्तर जिल्ला कृषक भ्रमण, १०५०० गोटा विभिन्न विभिन्न फलफूलका (आँप, लिचि, रुखकटहर, मेवा, कागती) विरुवा उत्पादन, आप र गुलावका गरी ९० ९५ गोटा रुटस्टक विरुवा उत्पादन, १०१५ गोटा विभिन्न आलंकारीक विरुवा उत्पादन र धानको १०, गहुँको ६ गरी जम्मा १६ मे.टन मुल बीउ उत्पादन गरिएको थियो ।

आ.व. २०७०/७१ मा जडान भएका डिप तथा स्यालो ट्यूबवेलहरूको विवरण

जिल्ला	डिप ट्यूबवेल			स्यालो ट्यूबवेल		जम्मा सिंचित क्षेत्रफल हे.
	संख्या	पम्प जडान	सिंचित क्षेत्रफल हे.	संख्या	सिंचित क्षेत्रफल हे.	
धनुषा	१	२४	९६०	७७	३०८	१२६८
महोत्तरी	०	४	१६०	४१	१६४	३२४

जिल्ला	डिप ट्यूवेल			स्यालो ट्यूवेल		जम्मा सिंचित क्षेत्रफल हे.
	संख्या	पम्प जडान	सिंचित क्षेत्रफल हे.	संख्या	सिंचित क्षेत्रफल हे.	
सर्वाही	०	१	४०	१११	४४४	४८४
सिरहा	०	१०	४००	८७	३४८	७४८
चितवन	५	१	४०	०	०	४०
सूनसरी	१	०	०	०	०	०
जम्मा	७	४०	१६००	३१६	१२६४	२८६४

आ.व. २०६९/७० सम्म जडान भएका डिप तथा स्यालो ट्यूवेलहरूको विवरण

क्र सं.	जिल्ला	डिप ट्यूवेल			स्यालो ट्यूवेल		जम्मा सिंचित क्षेत्रफल हे.
		संख्या	पम्प जडान	सिंचित क्षेत्रफल हे.	संख्या	सिंचित क्षेत्रफल हे.	
१	धनुषा	१५०	८४	३३६०	१५९३	६३७२	९७३२
२	महोत्तरी	२७	२०	८००	८७४	३४९६	४२९६
३	सर्वाही	२८	२३	९२०	१५९६	६३८४	७३०४
४	सिरहा	१९	१३	५२०	२९६	११८४	१७०४
५	चितवन	२२	२२	८८०	२४८	९९२	१८७२
६	भापा	४	४	१६०	५५	२२०	३८०
७	मोरड	५	५	२००	३७	१४८	३४८
८	बारा	१	१	४०	९४	३७६	४१६
९	पर्सा	०	०	०	९८	३९२	३९२
१०	बाके	१	०	०	३८	१५२	१५२
११	मकवानुर	०	०	०	२	०८	०८
१२	काठमाण्डौ	०	०	०	०	०	०
१३	ललितपूर	०	०	०	०	०	०
१४	सूनसरी	०	०	०	२५	१००	१००
१५	रुपन्देही	०	०	०	१८	७२	७२
१६	सप्तरी	३	१	४०	११३	४५२	४९२
१७	कैलाली	०	०	०	४	१६	१६
१८	बर्दिया	०	०	०	१८	७२	७२
१९	रौतहट	६	४	१६०	१०९	४३६	५९६
	जम्मा	२६६	१७७	७०८०	५२९८	२०८७२	२७९५२

२.४४ रानीजमरा कुलरिया सिंचाई आयोजना

रानी जमरा कुलरिया सिंचाई आयोजना मूलतः कैलाली जिल्लाको पूर्वी क्षेत्रका ८ वटा गा.वि.स.हरु (प्रतापपुर, मुनुवा, नारायणपुर, बलिया, धानसिंगपुर, दुर्गौली, पथरैया र जानकीनगर) र टिकापुर नगरपालिकामा हाल कर्णाली नदीबाट भई रहेको परम्परागत सिंचाई प्रणालीमा सुधार गरी सिंचाई सुविधा विस्तार गर्ने उद्देश्यले विश्व बैकको सहयोगमा संचालनमा रहेको छ। यो आयोजनाको सञ्चालन अवधि ५ वर्ष (अक्टोबर १, २०११ देखि सेप्टेम्बर ३०, २०१६ सम्म) रहेको छ। यस आयोजनाको चार वटा आयामहरु छन्: (१) सिंचाई पूर्वाधारहरुको आधुनिकीकरण, (२) जल उपभोक्ता समितिको सुदृढीकरण, (३) कृषि उत्पादन सहयोग, (४) आयोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन, समन्वय, अनुगमन, मूल्यांकन तथा आयोजनाको असर अध्ययन। आयोजनाको प्रभाव क्षेत्रमा आधुनिक तरिकाबाट कृषि व्यवसाय संचालनको लागि कम्पोनेन्ट ३ मा कृषि उत्पादन सहयोग कार्यक्रम संचालन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ। आयोजनाको कृषि उत्पादन सहयोग आयाम अन्तर्गत कृषि वस्तुहरुको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने, उच्च मूल्य जाने कृषि वस्तुहरुको प्रशोधन तथा बजारकरणमा सहयोग पुऱ्याउने, जलउपभोक्ता समूह तथा सहकारी संस्थाहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने, उच्च मूल्यका कृषि वस्तु उत्पादन, प्रशोधन तथा बजारीकरणमा बढी भन्दा बढी महिलाहरुको सहभागिता वृद्धि गरी उनीहरुको समाजिक स्तरमा वृद्धि ल्याउने उद्देश्यहरु रहेका छन्। कृषि विभाग अन्तर्गत जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, कैलालीले आयम ३ अन्तर्गतको कृषि उत्पादन सहयोगका कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने कार्य गरिरहेको छ। आ.व. २०७०/७१ मा कृषि विभाग अन्तर्गत रानी जमरा कुलरिया सिंचाई आयोजनामा कुल रु. ५५४२५ हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. ४८०७५ हजार (८६.७३%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो। जस मध्ये कुल बजेटको (९६.३४%) ५३३९६.१० हजार खर्च भई ९६.९१% भारित प्रगति हासिल भएको थियो।

आ.व. २०७०/७१ मा यस आयोजना अन्तर्गत टिकापुर नगरपालिका, मुनुवा, नारायणपुर र धनसिंहपुर गा.वि.स.मा ६ पटक माटो परिक्षण शिविर सञ्चालन, विभिन्न खाद्यान्न तथा तरकारी बालीमा १७४ हेक्टर क्षेत्रफलमा ब्लक उत्पादन प्रदर्शन कार्यक्रम, २१ हेक्टरमा फलफूल बगैँचा प्रदर्शन, १०० वटा हरियो मल, जैविक मल, प्राङ्गारिक मल तथा विषादी प्रयोग प्रदर्शन, ४ वटा फलफूलको निजी नर्सरी स्थापनाको लागि सहयोग प्रदान गरिएको थियो। यसै गरी आयोजना सञ्चालित क्षेत्रमा यस अवधिमा ६ हेक्टर क्षेत्रफलमा मत्स्यपालन पोखरी निर्माण, ७० हेक्टर क्षेत्रफलमा धान, गहुँ, मकै, मुसुरो, केराऊ बालीको बीजवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन तथा ३ वटा सामुदायिक बीउ बैंक स्थापना गरिएको थियो। आयोजनामा संलग्न कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि २४ पटक आई.पी.एम. र आई.पी.एन.एस. कृषक पाठशाला, ३० पटक स्थलगत घुम्ती तालिम, १० पटक कृषक समूह तथा सहकारी सुदृढिकरण तालिम सञ्चालन गरिएको थियो। कार्यक्रम अन्तर्गत नै यस अवधिमा कृषकहरुलाई उत्पादित कृषि उपजहरुको बजारीकरणमा सहयोग पुऱ्याउन प्लाष्टिक क्रेट, तौलने डिजीटल मेशीन, प्याकेजिङ सामाग्री गरी कुल १५९० वटा सामाग्रीहरु, बीउ उत्पादक सहकारी संस्थालाई ५० प्रतिशत अनुदानमा ८ वटा विभिन्न बीउ प्रशोधन सामाग्रीहरु वितरण तथा १ वटा बीउ भण्डारण घर निर्माण गर्न सहयोग प्रदान गरिएको थियो। आयोजनाबाट सञ्चालित कार्यक्रमको सहयोगबाट जिल्लामा २५ हेक्टर क्षेत्रफलमा व्यवसायिक केरा खेतीमा विस्तार भई ३०० मे. टन थप उत्पादन बढेको तथा केराको २ वटा नर्सरी स्थापना भई स्थानीयस्तरमै केराको स्वच्छ विरुद्ध आपूर्तिमा सहजता आएको छ। यसैगरी आयोजनाको सहयोगमा ७५ हेक्टर क्षेत्रफलमा विभिन्न मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी खेतीको विस्तार भई ११२५ मे.ट. ताजा तरकारी उत्पादन भएको छ। तरकारी बालीमा आई.पी.एम कृषक पाठशाला सञ्चालनबाट कृषकहरु जैविक विषादी बनाउन सक्षम

भएका छन्, जैविक विषादीको प्रयोगले कडा रासायनिक विषादीको प्रयोगमा कमी आएको छ। खाद्यान्न, दलहन तथा तेलहन बालीमा ७० हेक्टरमा गरिएको वीजबृद्धि कार्यक्रमबाट १९० मे.ट उन्नत वीउ उत्पादन भई आगामी वर्षमा खाद्यान्न तथा दलहन बालीको उन्नत र गुणस्तरीय वीउको उपलब्धतामा सुधार भई उल्लेखित बालीहरुको उत्पादकत्व बढिमा गर्न सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ।

२.४५ नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति कार्यक्रम

नेपालको निर्यात व्यापार प्रवर्द्धन तथा व्यापार विविधिकरणमा सधाउ पुऱ्याउन लागु गरिएको नेपाल एकीकृत व्यापार रणनीतिमा कृषि विभागको कार्यक्षेत्र अन्तर्गतका अलैची, अदुवा, मह, मुसुरो र चिया बालीलाई समावेश गरिएको छ। तोकिएका बाली/वस्तुहरुको गुणस्तरीय उत्पादनमा बढिगरी निर्यात प्रवर्द्धन गर्न आ.व. २०७०/७१ मा कृषि विभाग मातहतका विभिन्न निकायहरु मार्फत नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो। आ.व. २०७०/७१ मा नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति मा कुल रु. ४२४९३ हजार बजेट विनियोजन मध्ये सम्पूर्ण रकम कार्यक्रम बजेट रहेको थियो। जस मध्ये कुल बजेटको (दद. ३४%) ३७५३९.६२ हजार खर्च भई ९०.९१% भारित प्रगति हासिल भएको थियो।

- नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति (मह उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रम) अन्तर्गत चितवन, दाङ्ग र सर्लाही जिल्लामा कृषकस्तरमा ५ पटक मौरी आई.पी.एम. कृषक पाठशाला सञ्चालन गरिएको थियो। मह प्रशोधन तथा विक्रि वितरणमा सुधार ल्याउन काठमाडौं र दाङ्ग जिल्लामा रहेका २ वटा मह संकलन केन्द्रहरुको सुदूरिकरण गरी मह हार्भेष्टिङ्ग तथा प्याकेजिङ्ग सामाग्रीहरु अनुदानमा उपलब्ध गराइएको थियो। यसका साथै सार्वजनिक सञ्चारका माध्यमबाट मह उत्पादन तथा प्रशोधन सम्बन्धी विभिन्न जनचेतनामुलक सन्देशहरु समेत प्रसारण गरिएको थियो।
- नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति (मुसुरो प्रवर्द्धन कार्यक्रम) अन्तर्गत दाङ्ग र रौतहट जिल्लामा ३० हेक्टर क्षेत्रफलमा सामुदायिक वीउ उत्पादन प्रवर्द्धनका लागि ५० प्रतिशत अनुदानमा ०.९ मे.टन मुसुरोको मुल वीउ, २ वटा वीउ प्रशोधन उपकरण तथा बोरा सिउने मेशीन वितरण गरिएको थियो भने महोत्तरी, रौतहट, पर्सा, वारा, दाङ्ग, बाँके, बर्दिया र कैलाली जिल्लाहरुमा ७२० हेक्टर क्षेत्रफलमा मुसुरो उत्पादन तथा बजार विस्तारका लागि ५० प्रतिशत अनुदानमा १९.६ मे.टन मुसुरो वीउ, ७०० वटा मुसुरोको आई.आर.डि.

किट वितरण, ६० हेक्टर क्षेत्रफलका लागि आवश्यक राइजोवियम, ८ वटा ढक तराजु तथा ४० वटा त्रिपाल वितरण गरिएको थियो । यसैगरी कार्यक्रममा संलग्न कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि मुसुरो उत्पादन, पोष्टहार्भेस्ट तथा बजार व्यवस्थापन सम्बन्धी २४ पटक सेवा केन्द्रस्तर तालिम सञ्चालन गरिएको थियो ।

- नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति (चिया प्रवर्द्धन कार्यक्रम) अन्तर्गत भाषा, इलाम, पाँचथर, धनकुटा र तेह्रथुम जिल्लाहरुमा कुल ५ हेक्टर क्षेत्रफलमा साना किसानस्तरमा पुरानो चिया बगान व्यवस्थापन तथा चियामा प्राङ्गारिक मलको प्रयोग सम्बन्धी प्रदर्शन कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । यसैगरी सिन्धुपाल्चोक र दोलखा जिल्लामा २ वटा चिया नर्सरी स्थापना, खोटाङ्ग र ललितपुर जिल्लामा रहेका २ वटा पुराना चिया नर्सरीको सुदृढिकरण गरिएको थियो ।
- नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति (अलैंची र अदुवा उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रम) अन्तर्गत मकवानपुर, धादिङ, सिन्धुपाल्चोक, नुवाकोट, ललितपुर, कास्की र स्याङ्गजा जिल्लाहरुमा अदुवा प्रवर्द्धन कार्यक्रम र ताप्लेजुड, पाँचथर, ईलाम, संखुवासभा, तेह्रथुम, धनकुटा र भोजपुर जिल्लाहरुमा अलैंची प्रवर्द्धन कार्यक्रम संचालन गरिएको थियो । आ.व. २०७०/७१ मा यस कार्यक्रम अन्तर्गत २८ वटा अदुवाको वीउ गानो श्रोत के न्द्र स्थापना, २८ वटा अदुवाको गानो कुहिने रोग व्यवस्थापन प्रदर्शन, ७ पटक जिल्लास्तर अगुवा कृषक तालिम, ३५ पटक स्थलगत घुम्ति तालिम संचालन गरिएको थियो । यस कार्यक्रम अन्तर्गत ५० प्रतिशत अनुदानमा ८ वटा सेलार स्टोर निर्माण गरिएको थियो । यसै गरी ११ वटा अदुवा धुने मेसिन र २१ वटा अदुवा सुकाउने सोलार डायर ५० प्रतिशत अनुदानमा वितरण गरिएको थियो । अलैंची प्रवर्द्धन कार्यक्रम अन्तर्गत २८ वटा अलैंची प्रशोधन आधुनिक डबल डम भट्टी स्थापना गर्न ५० प्रतिशत मूल्य अनुदान, ७००० वटा अलैंचीको प्याकिड व्याग (लेवलिड सहित) अनुदानमा वितरण, २२ वटा जिल्ला स्तरीय अलैंची उत्पादक समन्वय समिति गठन तथा परिचालन र १२ जना प्रा.स./ना.प्रा.सहरुलाई १ हप्ते इक्क तालिम संचालन गरिएको थियो । यसैगरी ३५ हेक्टर क्षेत्रफलमा व्यवसायिक अलैंची बगान स्थापनाको लागि विजु विरुवा वितरण तथा ढुवानी अनुदान, १६८ पटक पाक्षिक रूपमा स्थानीय एफ.एम रेडियो बाट अलैंची खेती विषयमा सुचना प्रवाह गरिएको थियो । अलैंचीको श्रव्य दृष्य निर्माण र अलैंचीको बार्षिक कार्यतालिका सहितको क्यालेन्डर डिजाईन तथा छपाई पनि १/१ पटक गरिएको थियो ।
- नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति (प्लाण्ट क्वारेट्टन कार्यक्रम) अन्तर्गत २ पटक तापीय उपचार तथा धुमीकरण विषयक अधिकृत तथा प्रा.स./ना.प्रा.स.स्तर तालिम, २ पटक प्रा.स./ना.प्रा.स.स्तर स्थलगत कन्साईन्मेन्ट निरिक्षण, नमुना संकलन तथा रोग कीरा परिक्षण पहिचान तालिम, १ पटक शत्रुजीव मुक्त क्षेत्र स्थापना प्रकृया सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिएको थियो । यसैगरी निर्यातयोग्य बालीहरुका रोगकीरा पहिचान म्यानुअल प्रकाशन, निर्यात योग्य बालीहरुको रोगकीरा अनुगमन, प्लान्ट क्वारेट्टन कार्यालय, चेकपोष्टहरुको अनुगमन गरी स्थलगत रूपमा आइपरेका समस्याहरु समाधान गरिएको थियो ।

२.४६ राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रम

चुरे क्षेत्रले नेपालको पूर्व देखि पश्चिम ३४ वटा जिल्लाहरुमा कूल भू-भागको १२.६ प्रतिशत क्षेत्रफल ओगटेको छ । चुरे क्षेत्रको प्राकृतिक जैविक विविधता, भौगोलिक, सामाजिक र आर्थिक संवेदनशीलतालाई ध्यानमा राखी नेपाल सरकारद्वारा आ.व. २०६७/६८ देखि राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त कार्यक्रमको रूपमा राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन हुँदै आएको छ । चुरे क्षेत्रको माटो, पानी, बनजांगल र जैविक विविधताको संरक्षण र एकीकृत व्यवस्थापन गर्ने तथा दिगो वातावरण मैत्री भू-उपयोग, भौतिक विकास, पूर्वाधार निर्माण, कृषि एवं आर्थिक क्रियाकलापहरु सञ्चालन गरी वातावरण संरक्षण र दिगो विकास बीच सन्तुलन कायम राख्ने उद्देश्यका साथ यस कार्यक्रम सञ्चालनमा आएको छ । यस कार्यक्रमको कृषि विभाग अन्तर्गत सञ्चालित मुख्य क्रियाकलापहरुमा साना सिंचाई योजनाहरु सञ्चालन, गुणस्तरीय बीउ, बेर्ना, विरुवा वितरण, कृषि उपज विक्रि केन्द्र निर्माण, निजी नर्सरी स्थापना आदि रहेका छन् ।

आ.व. २०७०/७१ मा सिराहा, सप्तरी, उदयपुर, सर्लाही, महोत्तरी, धनुषा, सिन्धुली, वारा, रौतहट र मकवानपुर गरी १० जिल्लाहरुमा सञ्चालित यस कार्यक्रम अन्तर्गत जिल्लास्तरमा सिंचाई व्यवस्थापनका लागि कुल २४० वटा साना सिंचाई कार्यक्रम सञ्चालन, १२३ वटा सिंचाईका लागि प्लाष्टिक पोखरी निर्माण, २१५ वटा स्प्रिङ्गलर/ड्रिप सिंचाई कार्यक्रम, २७ वटा सहकारीमा आधारित साना सिंचाई कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । यसैगरी ९ वटा जिल्लाहरुमा उत्पादित कृषि उपजको बजारीकरणका लागि संकलन केन्द्र निर्माण तथा कृषकस्तरमा १६ वटा फलफूल निजी नर्सरी स्थापना तथा ११५५०० गोटा विभिन्न फलफूलका गुणस्तरीय बेर्ना वितरण गरिएको थियो । आ.व. २०७०/७१ मा राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रममा कुल रु. ४८००० हजार बजेट विनियोजन मध्ये सम्पूर्ण रकम कार्यक्रम बजेट अन्तर्गत रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (८६.७०%) ४९६१५.७१ हजार रुपाई भई ८९.६८% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

२.४७ कर्णाली अञ्चल कृषि विकास आयोजना

कर्णाली अञ्चलमा व्यवसायिक, प्रतिस्पर्धी एवं दीगो कृषि प्रणालीको विकास गरी खाद्य सुरक्षामा सुनिश्चितता, गरीबी न्यूनिकरण तथा जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने उद्देश्यका साथ कर्णाली अञ्चलका जुम्ला, मुगु, हुम्ला, डोल्पा र कालीकोट गरी ५ वटा तथा मुस्ताङ गरी जम्मा ६ वटा जिल्लाहरुमा यो कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेको छ । आ.व. २०७०/७१ मा कर्णाली अञ्चल कृषि विकास आयोजनामा कुल रु. २२५०० हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. १७५७८ हजार (७८.१२%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (९५.९५%) २१५८८.३९ हजार खर्च भई ९९.७७% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

आ.व. २०७०/७१ मा यस कार्यक्रम अन्तर्गत ४७९ वटा उन्नत प्रविधि प्रदर्शन, ५१०४ वटा विभिन्न बालीका उन्नत बीउ किट वितरण, थप ४ वटा कृषक समूह गठन तथा परिचालन, २७ वटा कृषक दिवस तथा गोष्ठी, थप २७९ हेक्टरमा फलफूल बगैँचा स्थापना, ९४ वटा फलफूल तथा तरकारीका नमुना बगैँचा स्थापना तथा व्यवस्थापन, तरकारी तथा फलफूलका ३ नीजि नर्सरी स्थापना, ११३ वटा विभिन्न कृषि सामग्री कृषकस्तरमा वितरण गरिएको थियो । तालिम कार्यक्रम तर्फ सेवा केन्द्र, जिल्ला तथा क्षेत्रीय गरी कुल ७८ पटक अगुवा कृषक तालिमबाट कृषकहरुले विभिन्न विषयमा ज्ञान तथा सीप हासिल गरेका थिए ।

२.४८ जिल्लास्तर कृषि प्रसार कार्यक्रम

यस कार्यक्रम अन्तर्गत आ.व. २०७०/७१ मा बाली सघनता तथा उत्पादकत्व वृद्धि, स्थानीय जलश्रोत व्यवस्थापन, खाद्यान्त बीजवृद्धि, रेशम, फलफूल, तरकारी, मौरी, आलु, च्याउ खेती, मसलाबाली विकास सम्बन्धी कार्यहरु, माटो, बीउ, बाली संरक्षण एवं मलखादबारे प्रविधि प्रसार, बजार सूचना प्रवर्द्धन, दलितमुखी कार्यक्रम प्रवर्द्धन जस्ता जिल्लाको सम्भाव्यता अनुसारका आयोजनाहरु संचालन भएका थिए । आ.व. २०७०/७१ मा जिल्लास्तर कृषि प्रसार कार्यक्रममा कुल रु. १४४६४०० हजार बजेट विनियोजन मध्ये रु. ४२६४९४.४ हजार (२९.४८%) कार्यक्रम बजेट रहेको थियो । जस मध्ये कुल बजेटको (९७.३५%) १४०८०७४.३९ हजार खर्च भई ९९.३% भारित प्रगति हासिल भएको थियो ।

उक्त आयोजनाहरु अन्तर्गत २९०९५ वटा उन्नत प्रविधि प्रदर्शन, ३२१२९९ वटा विभिन्न बालीका उन्नत बीउ किट वितरण, थप ८२५ वटा कृषक समूह गठन तथा परिचालन, ८७२ वटा कृषक दिवस तथा गोष्ठी, १२५ पटक कृषक भ्रमण, ६९ पटक कृषि मेला प्रदर्शनी, थप १३२४ हेक्टरमा फलफूल बगैँचा स्थापना, १६८ वटा फलफूल तथा तरकारीका नमुना बगैँचा स्थापना तथा व्यवस्थापन, तरकारी तथा फलफूलका ३५१ नीजि नर्सरी स्थापना, ३०३१ हेक्टरमा खाद्यान्त, दलहन, तेलहन, आलु तथा तरकारीको बीजवृद्धि, ६६९८ वटा विभिन्न कृषि सामग्री कृषकस्तरमा वितरण, १९३१ वटा मौरी घार वितरण, ३२२५० हजार माछा भुरा वितरण, १२ वटा रष्ट्रिक स्टोर निर्माण सम्पन्न गरिएको थियो । यसैगरी तालिम कार्यक्रम तर्फ सेवा केन्द्र, जिल्ला तथा क्षेत्रीय गरी कुल ५८३० पटक अगुवा कृषक तालिमबाट कृषकहरुले विभिन्न विषयमा ज्ञान तथा सीप हासिल गरेका थिए ।

कृषक चौतारी

२०७०

विविध विवरणहरू

३.१ कृषि बीमा विवरण

कृषि व्यवसायमा भएका जोखिमहरु कम गरी ती व्यवसाय तर्फ कृषकहरूलाई आकर्षित गर्न र कृषि क्षेत्रमा निजी तथा सहकारी क्षेत्रको लगानी बढाउन भएका लगानी सुरक्षित गर्न आवश्यक रहेको तथ्यलाई मध्यनजर गरी कृषि उपजको व्यवसायिक उत्पादनमा जोखिम बीमा गर्ने सिलसिलामा मिति २०७९ माघ १ गतेबाट माछा र बाली बीमा कार्यक्रम शुरुवात भएको हो । यस कार्यक्रम अन्तर्गत माछा तथा बाली बीमा गरेका कृषकहरूले तिरेका बीमा प्रिमियम बापतको ५० प्रतिशत रकम नेपाल सरकारले बेहोने गरी बजेट विनियोजन गरिएको थियो । आ.व. २०७०/७१ मा कृषि विकास मन्त्रालय, कृषि विभाग, बीमा समिति, क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालयहरु र सम्बन्धित क्षेत्रका बीमा कम्पनीहरूको समन्वयमा कृषि प्रसार निर्देशनालयबाट बाली बीमा सम्बन्धि एक वटा केन्द्रियस्तर तथा पाँच वटै विकास क्षेत्रहरुमा क्षेत्रीयस्तर गोष्ठी संचालन भएको थियो । उक्त गोष्ठीहरूमा ७५ वटै जिल्ला कृषि विकास कार्यालयहरुका बाली बीमा सम्बन्धि सम्पर्क व्यक्तिहरूलाई अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । आ.व. २०७०/७१ मा कृषकहरूबाट बाली तर्फ रु. १,५२,२२,७४३/- र मत्स्य तर्फ रु. १,६६,३९,२६०/- को बीमा भएको थियो । बीमा गरिएका बाली तथा मत्स्यको दावी भुक्तानीको सन्दर्भमा बाली तर्फ कुल प्राप्त प्रिमियम रकम रु. ८५३१६/- र दावी भुक्तानी रकम रु. २५३७५/- एवं मत्स्य तर्फ कुल प्राप्त प्रिमियम रकम रु. ३४६१४२/- र दावी भुक्तानी रकम नभएको देखिन्छ ।

३.२ अनुदान विवरण

कृषि विभाग र मातहतका कार्यालयहरुबाट आ.व. २०७० /७१ मा सञ्चालित विभिन्न कार्यक्रमहरु मार्फत कृषक, कृषक समूह/सहकारी, कृषि उद्योग तथा कृषि सम्बन्धी संस्थाहरुलाई उपलब्ध गराइएको अनुदानको विवरण निम्नानुसार रहेको छ ।

क्र. सं.	कार्यक्रम / आयोजना	वर्जेट उपशार्षक नं.	अनुदान विवरण	विविधोनित अनुदान रकम (रु. हजारमा)	खर्च भएको अनुदान रकम (रु. हजारमा)	अनुदानग्राहीको विवरण	मुख्य उपलब्धीहरु
१	साना तथा मझौला कृषक आयस्तर वृद्धि आयोजना	३१२१०४-३/४	उच्च मुल्य जाने कृषि उपजहरुको मूल्यशुल्खालावाट उत्पादन वृद्धि तथा बजार सुनिश्चितता डिप तथा स्थालो दिप द्युवरेल निरामा	५३५१८.३४	१०४९८.७४	कृषक समूह/सहकारी	मध्य तथा सुदूर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रका १० जिल्लाहरुमा उच्च मुल्य जाने कृषि उपजहरुको मुख्य शूर्खालावाट उत्पादन वृद्धि तथा बजार व्यवस्थापन सम्बन्धी ५४ वटा उप-आयोजनहरु सञ्चालनमा रहेका ।
२	कृषि विकास योजना, जनकपुर	३१२१०५-३/४	कार्यक्रम	८७००	८१७६६.२१	कृषक समूह/जल	६ वटा डिप द्युवरेल तथा २४५ वटा स्थालो द्युवरेल निरामा
३	रेशम खेती विकास कार्यक्रम	३१२१०६-३/४	कार्यक्रम	४२८७७	४२८६७८	कृषक समूह/जल	किम्बुका १४९,००० विरुद्धा वितरण भई बर्चैचा स्थापना भएको ।
४	बागवानी विकास कार्यक्रम	३१२१०७-३/४	कार्यक्रम	९९२९३.८१	९९२९३.८५	कृषक समूह/सहकारी	४९२ हेक्टर थप स्थाउको क्षेत्रफल विस्तार भएको, ४०० हेक्टर पुरानो स्थाउ बर्चैचा सुधार भएको । अनार ३.६५ हेक्टरमा विस्तार भएको । आंप, लिचि, केरा र लम्झीमा १५५.२ हेक्टर क्षेत्र विस्तार भएको । सुन्तलाको ४०० हेक्टरमा बर्चैचा व्यवस्थापन भएको ।
५	आलू, तरकारी तथा मसलाहाली विकास कार्यक्रम	३१२१०८-३/४	कार्यक्रम	२६५००	२६३९७	कृषक समूह/जल	२०० हेक्टरमा कारगाँडी, ३५ हेक्टरमा कीवी, ४ हेक्टरमा पुष तथा १६० हेक्टरमा कर्पिं क्षेत्र विस्तार भएको । १७५.४ जना युवा कृषकहरुले प्रत्यक्ष रोजगार, १३६० हेक्टर क्षेत्रफलमा व्यवसायिक वेमोसमी तरकारी खेतीको क्षेत्रफल विस्तार भएको । अदुवाको ३ वटा प्रशोधन केन्द्र स्थापना भएको ।
६	मस्त्य विकास कार्यक्रम	३१२१०९-३/४	कार्यक्रम	२७५२४.६०	२७५२४.६०	कृषक समूह/सहकारी, विदेशबाट फर्किएका युवाहरु	४७० हेक्टर क्षेत्रफलमा मस्त्यपालन विस्तार भएको । नीजिस्तरमा ५ वटा भुरा उत्पादन (नसरी) स्थापना भएको । ३६० जना युवा मस्त्यपालनमा संलग्न भएका ।
७	बाली संरक्षण कार्यक्रम	३१२११०-३/४	कार्यक्रम	२८३३८१	२८३३८१	कृषक समूह/सहकारी	रोग, कीरा, भारप्रात लगायतका बालीका शावृताट हुने क्षति बर्तमानमा ३०-४० प्रतिशत रेहेकोमा कार्यक्रमले कमितमा २-३ प्रतिशतसम्म क्षति घटेको । बाली अवधिम सञ्चालन गरिने आई.पी.एम. वाट ४८०० कृषकहरु स्वस्थ बाली उत्पादनमा थप क्रियाशील भएका ।

ક્ર. સ.	કાર્યક્રમ / આયોજના	વેઝેટ ઉપશીષ્ટક ન.	અનુદાન વિવરણ	વિનિયોગિત અનુદાન રકમ (રૂ. હજારમા)	ખર્ચ માટેની અનુદાન રકમ (રૂ. હજારમા)	અનુદાનગાહીનીઓ વિવરણ	મુલ્ય ઉપલબ્ધીનું
૮	વ્યવસાયિક કિટ	૩૧૨૧૧૩-૩/૪	મેશીન વિતરણ	૨૯૨૮૫	૨૮૮૮૫	કૃપાક સમૂહ/સહકારી	ચ્યાઉકો લાગી ૧૫ વટા પાલ કાટને મેશીન વિતરण, ૨૦૦ જના ચેપાડ કૃપાકહનલાઈ ચ્યાઉ ખેતી તાલિમ દિલ્દ ચ્યાઉ ખેતીમા સહન ભએકા ।
૯	વાલી વિકાસ કાર્યક્રમ	૩૧૨૧૧૪-૩/૪	મધ્યપહાડી વૃહતર મકે ઉત્પાદન કાર્યક્રમ, અભિયાનમુખી મકે ઉત્પાદન કાર્યક્રમ	૫૮૫૭૧	૪૭૮૮૧.૫૦	કૃપાક સમૂહ/સહકારી	પણું દાનામા પ્રયોગ હને મકેકો આયાત પ્રતિસ્થાપન ૨૦ પ્રતિશતલે કમ ભાએકો ।
૧૦	કષિ પ્રસાર તથા તાલિમ કાર્યક્રમ	૩૧૨૧૧૬-૩/૪	ગ્રામીણ કષિ કાર્યકર્તા તાલિમ	૬૮૮૮૦	૫૫૨૨૫.૩૦	કૃપાક	૧૦૭૦ જના ગ્રામીણ કષિ કાર્યકર્તાલે વિભિન્ન વિવષયમા તાલિમ પ્રાપ્ત ગરી કૃપિ કર્મા સંલગ્ન ભએકા ।
૧૧	ખાદ્ય સંકટ સંખ્યોધન કાર્યક્રમ	૩૧૨૧૪૧-૩/૪		૭૭૭૪૯	૧૫૪૮૯	કૃપાક, કૃપાક સમૂહ/સહકારી	૯ વટા સામુદ્રાયિક વીઉ ઉત્તાદન સંસ્થાલાઈ ઘર્ણી કોષ સ્થાપના, કૃપાકહનલાઈ ક્ષમતા આધ્યાત્મિકા લાગી તાલિમ તથા અવલોકન ભ્રમણ સંચાલન ભએકો ।
૧૨	માટો પરિક્ષણ તથા સેવા સુધાર કાર્યક્રમ	૩૧૨૧૧૮-૩/૪	માકારો સુધાર તથા માટો પરિક્ષણ સેવા	૫૦૫૧	૧૬૨૨૫.૫૮	કૃપાક	૪૦ જિલ્લાહન્મા કૃપાકહન ભ્રમણ ૧૮૯૬ વટા ભાકારો સુધાર ભએકો । ૧૪૧ પટક માટો પરિક્ષણ શિવિર સંચાલન ગરી માટો જાંચ સેવા ઉપલબ્ધ ગરાઇએકો । ૧૦ વટા એકીકૃત ખાદ્યતાવ વ્યવસ્થાપન કૃપક પઠણાલા સંચાલન ગારિએકો ।
૧૩	કૃપ વ્યવસાય પ્રવર્દ્ધન તથા બજાર વિકાસ કાર્યક્રમ	૩૧૨૧૧૯-૩/૪	બજાર પૂર્વાધાર નિમણન, પુરુકાર વિતરણ	૧૬૫૧૯૮૧	૪૪૨૩૨	કૃપાક, કૃપાક સમૂહ/સહકારી	ઉત્કૃષ્ટ ગરી પ્રોત્સાહન ગારિએકો, ૭૪ સથાનમા સહકારી સસ્થા તથા ગૈર સહકારી સંસ્થાકો સામેકેદારીમા બજાર સ્થળ સંરચના નિર્માણ, ૮ વટા ક્ષેત્રીય કૃપિ થોક વજાર, ૧૧૩ સથાનમા જિલ્લાસ્તરીય સંકલન કેન્દ્ર, ૨ સ્થાનમા માછ્છા બજારકે લાગી બજાર પૂર્વાધાર નિમાણ ભએકો ।
૧૪	સહકારી ખેતી, સાના સિંચાઈ તથા મલ વીઉ દુવાની કાર્યક્રમ	૩૧૨૧૨૦-૩/૪		૬૬૮૮૦	૬૪૯૫૦	કૃપાક, કૃપાક સમૂહ/સહકારી	૧૦૪૩૬ મે.ટન રાસાયાનિક મલ દુવાની, ૫૩૪૬ મે.ટન ઉન્નત વીઉ દુવાની, ૧૪૭ વટા સહકારી ખેતી નિકમ સંચાલન, ૩૪૩૪ વટા સાના સિંચાઈ યોજના નિર્માણ તથા મર્મત ભએકા, ૩૭૩ વટા પ્લાટિક પોખરી નિર્માણ ભાપકા । કૃપિ દીન્દ્રાનિયરિઝ અન્તર્ગત કૃપિ નિચે ઉપકરણમા અનુદાન ૪૨૪ વટા પાવર ટિલર ર ૨૭૭ વટા મિનિ ટિલર વિતરણ ભએકો ।

क्र. सं.	कार्यक्रम / आयोजना	वर्जेट उपशीर्षक नं.	अनुदान विवरण	विनियोजित अनुदान रकम (₹. हजारमा)	खर्च भएको अनुदान रकम (₹. हजारमा)	अनुदानग्राहीको विवरण	मुख्य उपलब्धीहरू
१५	रानी जमरा कुलारिया सिंचाई आयोजना	३१२४४६-३/४	माटोको नमूना परिक्षण, वीउ भण्डारण भवन निर्माण, व्यवसायिक वर्गेचा स्थापना	२३२७५	२२४२२.९९	कृषक, कृषक समूह / सहकारी	६ वटा माटो परिक्षण शिविर सञ्चालनबाट ६४९ वटा माटो नमूना परिक्षण, १०० टन अमताको वीउ भण्डारण भवन निर्माण, २१ हेक्टरमा केगा, औप, अनार, कागतीको व्यवसायिक बाँचा स्थापना भएको ।
१६	जिल्लास्तर कृषि प्रसार कार्यक्रम	३१२८०२-३/४	७५ जिल्लामा खाद्यान्त, दलहन, तेलहन, फलफूल, मसला, आलू, मेरी, व्याउ, माछाको उत्पादन तथा बजार व्यवस्थापन र प्राविधिक सेवा टेवा	१३८४८९८	१३००९५९	कृषक, कृषक समूह / सहकारी	१३०५१ वटा प्रदर्शन कार्यक्रम, १२७००६ उन्नत वीउ किट वितरण, ८९९ कृषक समूह गठन, १९० वटा कृषक दिवस, ७ वटा कृषि मेला प्रदर्शनी, ११८ निझी नसरी स्थापना, १००१ हेक्टर क्षेत्रफलमा वीजवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालनका लागि श्रोत वीउ वितरण, ४८६५ वटा मौरीधार वितरण, ११५२ वटा क्लासिक घर निर्माण, ११० वटा पावर टिलर वितरण, १०५६२ वोलत च्याउ वीउ तथा ४८६५ वटा मौरीधार वितरण, ८३ हेक्टरमा अलैची खेती विस्तार, १२ वटा राट्टिक स्टार निर्माण, २२५ पटक माटो परिक्षण शिविर सञ्चालन, ४५८३ पटक सेवा केच्चस्तर, ४२२ पटक जिल्लास्तर, ८२३ पटक घुन्ती स्थलगत तालिम सञ्चालन, ४९० वटा भकारो सुधार भएको ।

**३.३ आ.व. २०७०।७१ मा कृषि विभाग र मातहतका निकायहरूबाट भएका
प्रकाशनहरूको विवरण**

कार्यालयको नाम	प्रकाशनको विवरण
कृषि प्रसार निर्देशनालय	बालीनालीको स्थिती तथा मौसमी प्रतिवेदन कृषि प्रसार कार्यक्रम संचालन नर्मश तथा निर्देशिका कृषक समूह प्रोफाइल कृषि सेवा केन्द्र, नमुना सेवा केन्द्र तथा पोष्ट हार्मेष्ट सेवा केन्द्रहरूको प्रोफाइल उन्नत कृषि प्रविधि प्याकेजिङ सहकारी खेतीमा आधारित साना सिंचाई स्किम, सहकारी खेती स्किम, साना सिंचाई तथा मल बीउ ढुवानी प्रोफाइल
बाली संरक्षण निर्देशनालय	Studies on Pesticide Risk Assessment in Farm Communities of Nepal चौमासिक बाली संरक्षण सन्देश विभिन्न बालीका रोग कीराहरूका फ्याक्ट सिटहरू बाली संरक्षण कार्यक्रम संचालन कार्यबिधि तथा नर्मस सुन्तला जुनार बालीको रोग कीरामुक्त क्षेत्र निर्माण वारे तयार गरिएको विशेष सर्भे कार्ययोजना, सर्भे प्रोटोकलहरू विषादि अवशेष द्रुत विश्लेषण कार्यबिधिहरूको सँगालो
साना तथा मझौला कृषक आयस्तर वृद्धि आयोजना	उच्च मुल्य जाने कृषि वस्तुको उत्पादन लागत तथा सम्भाव्यता अध्ययन
पोष्ट हार्मेष्ट व्यवस्थापन निर्देशनालय	अदुवा र अलैचीको टिपाई देखि बजारसम्मको स्थानीय प्रविधि अध्ययन Post Harvest Directory 2014
मत्स्य विकास निर्देशनालय	मत्स्य पालन सम्बन्धी जानकारीमुलक बुकलेट / ब्रोसर व्यवसायिक मत्स्य पालन विषयक मत्स्य शृंखला
कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन तथा बजार विकास निर्देशनालय	कृषि बजार सूचना पत्रिका, वार्षिक विशेषाङ्क २०७१ कृषि तथ्यांक संकलन एवं विश्लेषण निर्देशिका Cost of Production and Marketing Margin of Cereal, Cash, Vegetable and Spices Crops in Nepal Study on cost of Production and Marketing of Fish कृषि बजार समितिका पदाधिकारीहरू बीच अन्तरकिया गोष्ठी प्रतिवेदन सहकारी कृषि बजार अभियुक्तिकरण गोष्ठीको संयुक्त प्रतिवेदन एवं कृषि बजार सम्बन्धी विविध जानकारी

फलफूल विकास
निर्देशनालय

आँप खेती प्रविधि (पुस्तका)
आँपमा लाग्ने रोग तथा किरा (लिफलेट)
किवी खेती प्रविधि (पुस्तका)
पुष्प खेति प्रविधि (पुस्तका तथा लिफलेट)
अनार खेती प्रविधि (पुस्तका तथा लिफलेट)
केरा खेती प्रविधि (पुस्तका)
लिची उत्पादन प्रविधि (पुस्तका)
लप्सी खेती प्रविधि (पुस्तका)
स्याउ खेती प्रविधि (पुस्तका)
स्याउको कडलिग मोथ (लिफलेट)

आ.व. २०७०/७१ मा सञ्चालित राष्ट्रियस्तरका कार्यक्रमहरूको भालकहरू

एथरौं धान दिवस तथा रोपाइं महोत्सव २०७१, लेले, ललितपुर

विश्व खाद्य दिवस २०७१

आ.व. २०७०/७१ मा सञ्चालित राष्ट्रियस्तरका कार्यक्रमहरूको भालकहरू

सातौ राष्ट्रिय प्राङ्गांरिक कृषि मेला २०८०

आ.व. २०७०/७१ मा सञ्चालित राष्ट्रियस्तरका कार्यक्रमहरुको भलकहरु

प्रथम राष्ट्रिय मत्स्य महोत्सव एवं परिकार प्रतियोगीता

आ.व. २०७०/७१ मा सञ्चालित राष्ट्रियस्तरका कार्यक्रमहरुको भलकहरु

प्रथम राष्ट्रिय मह महोत्सव

आ.व. २०७०/७१ मा सञ्चालित राष्ट्रियस्तरका कार्यक्रमहरुको भलकहरु

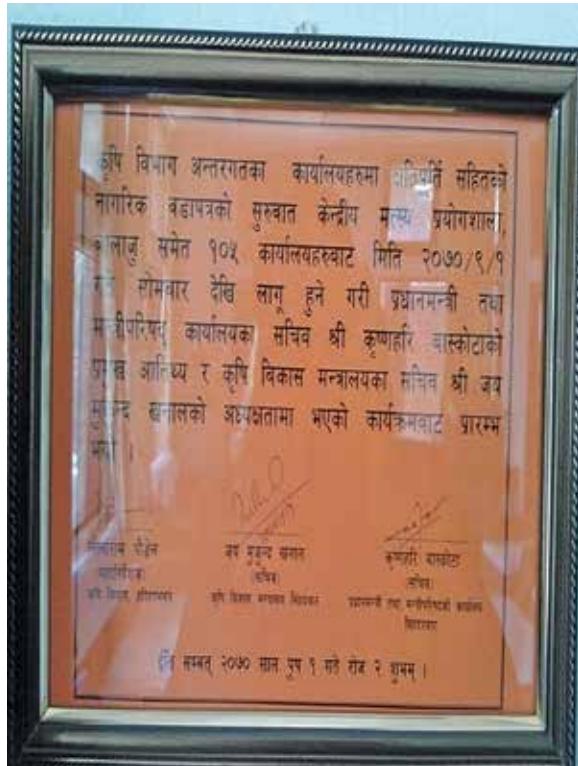
सातौ राष्ट्रिय गोदावरी पुष्प प्रतियोगात्मक मेला प्रदर्शनी २०७०

आ.व. २०७०/७१ मा सञ्चालित राष्ट्रियस्तरका कार्यक्रमहरूको भालकहरू

मिति २०७१ फागुन ९-१२ गते नारायणगढ, चितवनमा सञ्चालित
प्रथम राष्ट्रिय कृषि यान्त्रीकरण प्रदर्शनी

आ.व. २०७०/७१ मा सञ्चालित राष्ट्रियस्तरका कार्यक्रमहरूको भालकहरू

क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र लागु भएको

नेपाल सरकारका मुख्य सचिवज्युबाट मिति २०७१/३/४ गते काठमाण्डौंको कालीमाटीमा रहेको फलफूल तथा तरकारी थोक बजारमा स्थापना गरिएको विषादि अवशेष द्रुत विश्लेषण प्रयोगशाला उद्घाटन

आ.व. २०७०/७९ मा सञ्चालित राष्ट्रियस्तरका कार्यक्रमहरूको भालकहरू

कृषि विकास मन्त्रालयका माननीय मन्त्री हरिप्रसाद पराजुलीज्यूबाट भएको बाके जिल्लाको अनुगमन निरिक्षण

काखेको बनेपा स्थित आई.पि.एम.उपज बिक्रि केन्द्रमा भएको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरीषद्को कार्यालयका श्रीमान् सचिव श्री कृष्ण हरि बास्कोटाज्यू र कृषि विकास मन्त्रालयका श्रीमान् सचिव जयमुकुन्द खनालज्यूको अनुगमन निरिक्षण

दोलखा जिल्लामा रहेको व्यवसायिक रेन्बो ट्राउट माछा फार्ममा भएको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरीषद्को कार्यालयका श्रीमान् सचिव श्री कृष्ण हरि बास्कोटाज्यू र कृषि विकास मन्त्रालयका श्रीमान् सचिव जयमुकुन्द खनालज्यूको अनुगमन निरिक्षण

कृषि विकास मन्त्रालयका श्रीमान् सचिव जयमुकुन्द खनालज्यूबाट यस अवधिमा भएका विभिन्न जिल्लाहरु तथा जिल्लाहरमा सञ्चालित कार्यक्रमहरुको अनुगमन निरिक्षण

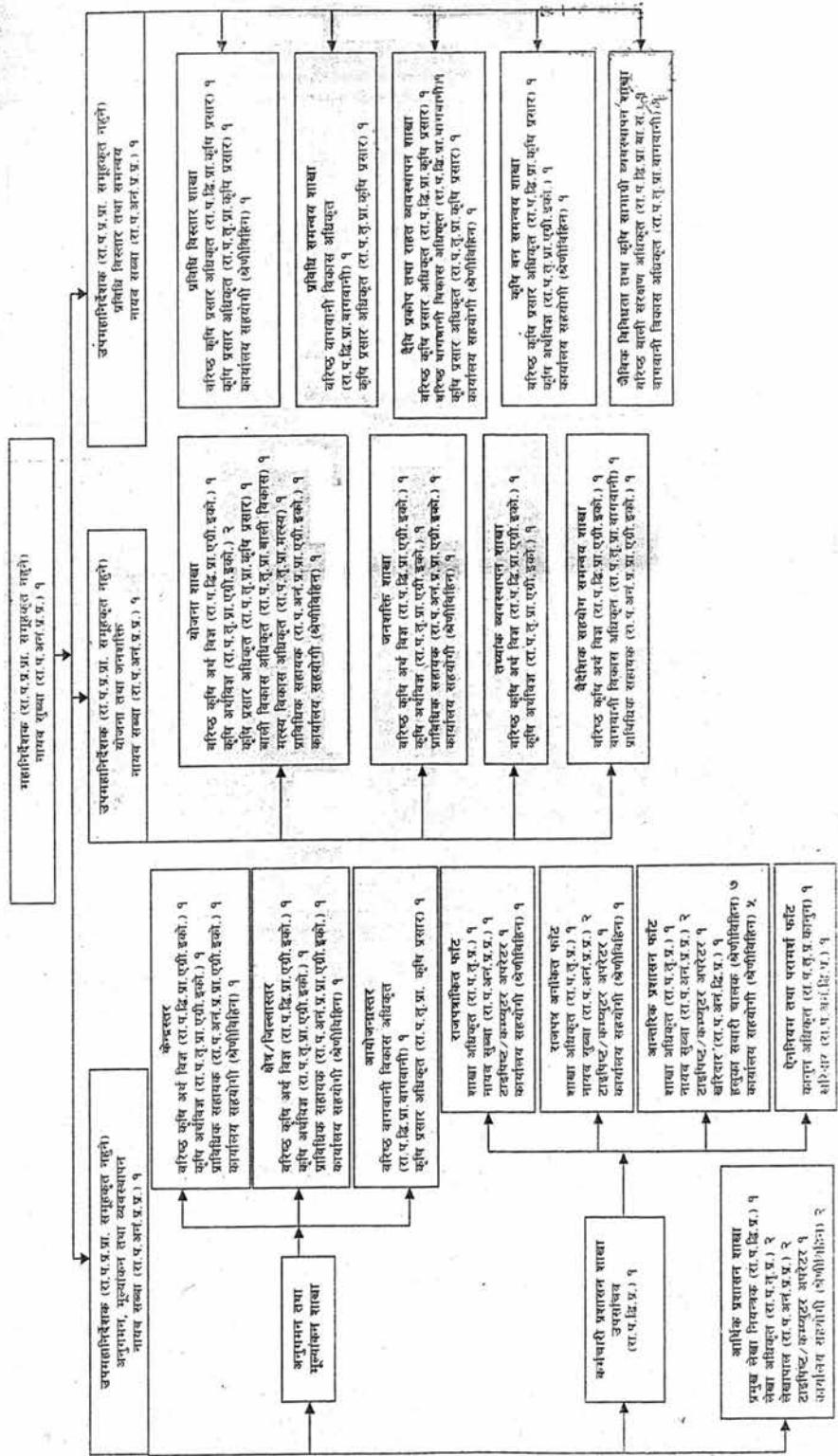
कृषि विभागका महानिर्देशक डा. युवकद्वज जी.सी.ज्यूबाट डोटी जिल्लामा सञ्चालित जंगलीमयलमा तास्पाती कलमी अभियान तथा काञ्चे जिल्लामा सञ्चालित बेसौसमी तरकारी खेतीको अनुगमन निरिक्षण

੮

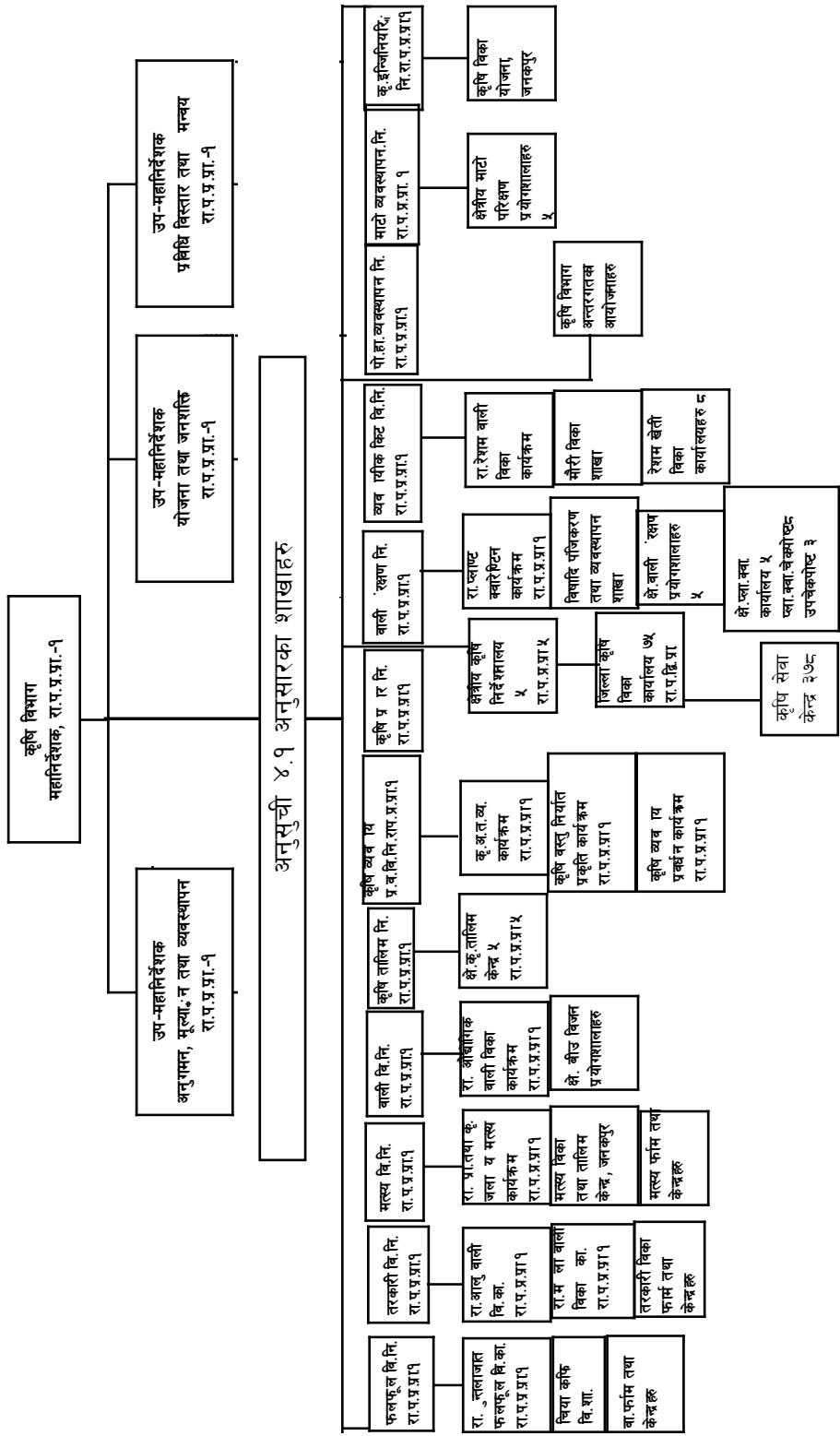
ੴ ਸਤਿਗੁਰ

अनुसूची ४.१: कृषि विभागको आन्तरिक सांगठनिक ढाँचा

अनुसूची ४.२: कृषि विभाग र मातहतका निकायहरू समेतको सांगठनिक ढांचा

कृषि विभाग
ग्रन्थ संचय

अनुसूची ४.३ : बजेट शारिक र प्राथमिकता क्रमको आधारमा वार्षिक प्रगति स्थिति

ब.सि.न.	आयोजना / कार्यक्रमको नाम	वित्तीयजित बजेट	कार्यक्रम बजेट	खर्च	प्रगति स्थिति ९५०	भारित	वित्ति
केन्द्रीयस्तर पहिलो प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरू							
३१२१०८-३/४	साना तथा मफ्फोला कृषक आयस्तर बृद्धि आयोजना	३०९१३४.००	२७५६८०.००	१३६१३०.४०	६५.८३	४४.०४	
३१२१०७-३/४	बागवानी विकास कार्यक्रम	२२०५८९.००	१४४४९५.००	२०२८६६६.६५	९१.१६	९१.१७	
३१२१०७-३/४	कागती मिशन कार्यक्रम	१४२२०.००	१३७८८.००	१२८१०.२७	८८.३५	९०.०९	
३१२१०७-३/४	व्यवसायिक फिरी प्रवर्द्धन कार्यक्रम	७५७५.००	७४३५.००	७३९६.५५	९९.३९	९७.६४	
३१२१०७-३/४	पुण्य व्यवसाय प्रवर्द्धन कार्यक्रम	६८११.००	६७३९.००	६३८१.००	९७.५६	९३.६९	
३१२१०७-३/४	सुन्तला बर्णेचा सुदृढिकरण कार्यक्रम	४०५८०.००	४०३५०.००	३८७८८.१४	१००	९५.८८	
३१२१०७-३/४	कफि क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम	६११५.००	५९९५.००	५५०८.६४	८४.९१	९०.०८	
३१२१०७-३/४	स्थाउ आत्मनिर्भर कार्यक्रम	३०७९२.००	३०७९२.००	२७३८८.७६	९९.५२	८८.९५	
३१२१०८-३/४	अनार प्रवर्द्धन कार्यक्रम	६६४३.००	६४९१.६९	६४९१.६९	१००	९५.२३	
३१२१०८-३/४	फलफूल पकेट क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम	१५७९२.००	१५५५२.००	१४२९३.२८	८५.८१	९०.०८	
३१२१०८-३/४	आलु तरकारी तथा मसला विकास कार्यक्रम	१६०७९६.००	१०३८८८.००	१४६८९६.५५	९५.७९	९०.५१	
३१२१०८-३/४	युवा लक्षित व्यवसायिक तरकारी उत्पादन कार्यक्रम	९७७७७.००	९७४९७.००	९२५३४.७९	९६.५५	९४.४५	
३१२१०८-३/४	व्यवसायिक बेमोसमी तरकारी उत्पादन पकेट कार्यक्रम	२२४६७.००	२२१४७.००	२१७८१.५४	९९.९५	९६.९५	
३१२१०८-३/४	प्याज भण्डारणको लाभी शीत भण्डार निर्माण कार्यक्रम	२००००.००	१७७४.५०	१७७४.५०	८.७५	८.८७	
३१२१०८-३/४	अलैचीको रोग व्यवस्थापन तथा नसरी स्थापना कार्यक्रम	२६०२२.००	२५८२२.००	२३३७९.६१	९४.३५	८९.४५	
३१२१०८-३/४	अदुवा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	१६२००.००	१६१५०.००	१३६१६.८०	९१.९	८४.०५	
३१२१०८-३/४	वीउ आलु आत्मनिर्भर कार्यक्रम	२९१६४.००	२९१६४.००	२६२९४.००	९३.३७	९०.९६	
३१२१०८-३/४	घरबारी बर्णेचा स्थापना कार्यक्रम	५६००.००	५६००.००	५६००.००	१००	१००	
३१२१०८-३/४	जौबारी कार्म सञ्चालन कार्यक्रम	७३०.००	२४६५.००	४४२४.७७	८६.६१	६०.६१	
३१२१०८-३/४	मस्त्य विकास कार्यक्रम	२१३७६३.००	१४४८८८०.००	१८८९१०९.००	९०.७६	८८	
३१२१०८-३/४	व्यवसायिक कृषि (मस्त्य) कार्यक्रम	७६६४०.००	६८२९१.०४	६८२९१.०४	९३.४३	९०.४१	

ब.सि.नं.	आयोजना / कार्यक्रमको नाम	वित्तीयोजित बजेट	कार्यक्रम बजेट	खर्च	प्रगति स्थिति ९५०	भारित	वित्तिय
					प्रगति स्थिति ९५०		
३१ २११२-३/४	बाली सरक्षण कार्यक्रम	२७४९६४.००	१९२६७२.००	२१६७९४.७५	१८८८९८.८९	८८.८४	
३१ २११४-३/४	बाली विकास कार्यक्रम	१२३९९१.००	१३७४७.००	१०००१३.७२	८५.९३	८१.११	
३१ २११४-३/४	अभियान मूर्खी मकै, भटमास उत्पादन कार्यक्रम	१७६५०.००	१६९७३.००	१५७४९१.८८	१११.२७	८८.४०	
३१ २११४-३/४	मध्यपहाडी बृहतर मकै उत्पादन कार्यक्रम	३५८५.००	३५३४०.००	३४३२८.७७	१४.९४	९५.७७	
३१ २११४-३/४	अभियानमूर्खी कोदो उत्पादन कार्यक्रम	६४३७.००	६०८५.००	५४९९.२३	९५	८५	
३१ २११४-३/४	अभियानमूर्खी मुसुरो उत्पादन प्रबढ्नन कार्यक्रम	१२३७२.००	१२१८०.००	११०६७.१०	८९.११	८९.४५	
३१ २११४-३/४	अभियानमूर्खी तेल बाली उत्पादन आयोजना	९७३५.००	९५९३.००	९३०१.००	९९.९६	९५.४४	
३१ २११४-३/४	श्रोत वीउ उत्पादन आयोजना	२४९४.००	२४७९.००	२३८२.६६	१००	९५.४४	
३१ २११४-३/४	जुट वीउ उत्पादन आयोजना	११३.००	११०.००	५५.००	५०	४८.६७	
३१ २११४-३/४	उखुबाली विस्तार तथा प्रबढ्नन आयोजना	१४१२.००	१४००.००	१२५८.९०	९४.६५	८९.१६	
३१ २११६-३/४	कृषि प्रसार तथा तालीम कार्यक्रम	१९४०५.००	१३८५०१.००	१६४८१६.८८	१३.४४	८४.९३	
३१ २११७-३/४	समृद्धाय व्यवस्थित सिचित कृषि क्षेत्र आयोजना कार्यक्रम	४९०८.००	२२४०.००	२७२०.८३	१००	५५.४४	
३१ २११९-३/४	कृषि व्यवसाय प्रबढ्नन तथा बजार विकास कार्यक्रम	३११८५.००	२७१४६२.००	२३२१०१.९३	११.९४	७४.४३	
३१ २१२०-३/४	सहकारी खेती, साना सिंचाई तथा मल वीउ ठुवानी कार्यक्रम	६१४४००.००	५८४६२४.००	४८७३३३.७०	९४.४३	७९.३३	
३१ २१२३-३/४	व्यवसायिक कृषि विकास आयोजना	९४९०.००	१२००.००	८२५३.२६	१००	८७.७१	
३१ २१२४-३/४	एकीकृत जलशोत व्यवस्थापन आयोजना, एकीकृत बाली तथा जल व्यवस्थापन कार्यक्रम	१२०८५.००	७६०९५.००	८७३९४.५४	९७.२०	९४.११	
३१ २१४१-३/४	खाच संकट सम्बोधन कार्यक्रम	१८०९५०.००	१८७००.००	५६५६५.००	५४.६८	३१.२६	
३१ २१५६-३/४	रानीजमरा कुलरिया सिंचाई आयोजना	५५४८५.००	४८०७५.००	५३३९६.९०	९६.९१	९६.३४	
३१ २१६२-३/४	नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति कार्यक्रम	४२४९३.००	४२४९३.००	३७५३०.६२	१०.११	८८.३४	
३२९३४	राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रम	४८००.००	४८००.००	४९६०५.७१	८९.६८	८६.७०	
	केन्द्रीयस्तर पहिलो प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरूको जम्मा	३३७५६२	२६९९९२९.००	२६९९९२९.०३	८८.११	७७.६८	

ब.सि.नं.	आयोजना / कार्यक्रमको नाम	वित्तियोगित बजेट	कार्यक्रम बजेट	खर्च	प्रगति स्थिति ९५०	भारित	वित्तिय
३१२१०५-३/४	केन्द्रीयस्तर दोश्रो प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरु						
३१२१०६-३/४	कृषि विकास आयोजना	१०९२९६.००	१०२४८५.००	१०२४८५.३२	९६.२७	९३.७७	
३१२११३-३/४	रेशम खेती विकास कार्यक्रम	९३५३३.००	५४९११.००	९११२६.४९	९६.१९	९७.४३	
३१२११८-३/४	व्यवसायिक कीट विकास कार्यक्रम	६७६४६.००	४८७०२.००	६०३१४.२६	१००	८९.२८	
३१२११८-३/४	माटो परिक्षण तथा सेवा सुधार कार्यक्रम	५५९१४.००	४४५८२३.००	५२१०७.३१	९९.१७	९३.१९	
३१२११८-३/४	अधियानमुलक भकारो सुधार कार्यक्रम	५३०००.००	५२४३२.३२			९८.९६	
३१२१४२-३/४	दोगो भू-व्यवस्थापन आयोजना	११०५८३.००	११३०९१.००	१८१२५.९८	९९.९७	८८.७४	
३१२११८-३/४	केन्द्रीयस्तर दोश्रो प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरुको जम्मा	४८९१७२.००	४०५७५२.००	४५६६७१.६७	९८.५१	९३.२०	
३१२२०१-३/४	जिल्लास्तर पहिलो प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरु						
३१२२०१-३/४	काणली अञ्चल कृषि विकास आयोजना	२२५००.००	१७५७८.००	२१५८८.३९	९९.७७	९५.९५	
३१२२०२-३/४	कृषि प्रसार कार्यक्रम	१४४६४००.००	४२६४९४.४०	१४०८०७४.३९	९९.३०	९७.३५	
	जिल्लास्तर पहिलो प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरुको जम्मा	१४६८९००.००	४४४०७२.४०	१४२९६६२.७८	९९.३२	९७.३३	
	कृषि विभागको जम्मा	५३३०४३४.००	३७१७७६३.४०	४५०५५१७.८८	९०.५८	८४.००	

अनुसूची ४.४ आ.व. २०७०/७१ मा संचालित केन्द्रियस्तर मुख्य-मुख्य कार्यक्रमको
बार्षिक प्रगति स्थिति

क्र. सं.	विवरण	इकाई	बार्षिक	
			लक्ष्य	प्रगती
१	साना तथा मझौला कृषक आयस्तर वृद्धि आयोजना, ब.शि.नं. ३१२१०४-३/४ कृषि व्यवसाय अनुदान निर्देशिका प्रकासन गर्ने	पटक	३	२
	१० जिल्लाको आधारभूत सर्वेक्षण गराउने	पटक	१	१
	मूल्य शृङ्खला अध्ययन गराउने (उच्च मूल्य जाने २० कृषि वस्तुको)	पटक	४	४
	उच्च मूल्य जाने २० कृषि वस्तुको उत्पादन लागत तथा सम्भाव्यता अध्ययन	पटक	५	२
	झेत्रीय स्तर कृषि मेला प्रदर्शनी सहयोग	पटक	४	४
	कृषि बजार सर्वेषण तथा संजाल सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने (२ झेत्रको)	पटक	२	२
	तालिम कार्यक्रम	पटक	११	६
	आयोजनासंग सम्बन्धित सरोकारवालाहरुसंग अन्तक्रिया गोष्ठी	पटक	१	१
२	वागवानी विकास कार्यक्रम, ब.शि.नं. ३१२१०७-३/४			
	फलफुल विस्वा वितरण	संख्या	२४८४००	३०२०००
	तरकारी वेर्ना उत्पादन तथा विक्री वितरण	संख्या (हजारमा)	९२०	९३१.४
	आलङ्कारिक विरुवा उत्पादन वितरण	संख्या	३८३००	४५२२१
	तरकारी श्रोत विज उत्पादन	के.जी.	२३२३	२३२०.४
	ताजा तरकारी उत्पादन तथा विक्री वितरण	मे.टन	५	५
	बेसीक वीउ आलु उत्पादन तथा विक्री वितरण	मे.टन	३६.३	३६.३
	आलु वीया उत्पादन तथा विक्री वितरण	के.जी.	५	५
	कागती मिसन कार्यक्रम			
	कागती धूत्रफल विस्तार	हे.	१६०	१६०
	कागती विरुवा उत्पादन	संख्या	१००००००	१००००००
	सिंचाईका लागि प्लाष्टिक पोखरी निर्माण	संख्या	६०	६०
	जिल्लास्तर तालिम	पटक	१०	१०
	सुन्तला बगैंचा सुदृढिकरण कार्यक्रम			
	पुरानो बगैंचा व्यवस्थापनका लागि सुक्ष्म तत्व तथा कम्पिल्ट मलमा अनुदान	हे.	४००	४००
	समुह गठन	संख्या	४०	४०
	अगुवा कृषक तालिम	पटक	८	८
	व्यवसायिक किवि प्रवर्द्धन कार्यक्रम			

क्र. सं.	विवरण	इकाई	वार्षिक	
			लक्ष्य	प्रगती
	विरुवा उत्पादन तथा वितरण	संख्या	३०००००	३०००००
	व्यवसायिक बगैंचा स्थापना	हे	२५	२५
	कृषक समुह गठन/परिचालन	संख्या	५०	५०
	सरोकारवालाहरुसंग अन्तर्राष्ट्रीय गोष्ठी	पटक	१	१
	जिल्लास्तर अगुवा कृषक तालिम सञ्चालन ३ दिने	पटक	१०	१०
	से.क्र.स्तर तालिम सञ्चालन	पटक	२०	२०
	पुष्प व्यवसाय प्रवर्द्धन कार्यक्रम			
	व्यवसायिक पुष्प क्षेत्र विस्तार	हे.	४	४
	स्थानियस्तरमा उपलब्ध मौषमी र सदावहार फूलको बेर्ना संकलन बेर्ना संख्या	बेर्ना संख्या	५०००	५०००
	माउबोट संकलन तथा नर्सरी व्यवस्थापन	संख्या	१०००	१०००
	कृषक समुह गठन/परिचालन	संख्या	२०	२०
	मौषमी र सदावहार फूलको बेर्ना उत्पादन	बेर्ना संख्या	२४०००	२४०००
	सिजनल फूलको बेर्ना उत्पादन	बेर्ना संख्या	३००००	२५०००
	स्याउ आत्मनिर्भर कार्यक्रम			
	स्याउ विरुवा उत्पादन तथा वितरण	संख्या	६५०००	६५०००
	व्यवसायिक बगैंचा स्थापना	हेक्टर	५१०	४९२.५
	स्याउ विरुवा व्यवस्थापन अनुदान (प्रति बोट हुक्काउन रु. १००)	संख्या हजार	१५३	१४७.७५
	युवा कृषक समुह गठन परिचालन	पटक	१४०	१४०
	स्याउ प्याकेजिङ्गका लागि कार्टुन वितरण	संख्या	१९०००	१९०००
	सरोकारवालाहरुसंग अन्तर्राष्ट्रीय गोष्ठी	पटक	८	८
	केन्द्रीयस्तर प्राविधिक तालिम (प्रा.स/ना.प्रा.स) ३ दिने	पटक	१	१
	जिल्लास्तर अगुवा कृषक तालिम सञ्चालन ३ दिने	पटक	७	७
	समस्या निदान अभियान घुम्ती तालिम सञ्चालन (२ दिने)	पटक	३१	३१
	से.क्र.स्तर तालिम सञ्चालन	पटक	७०	७०
	अनार प्रवर्द्धन कार्यक्रम			
	कृषक समुह गठन/परिचालन	संख्या	२०	२०
	व्यवसायिक बगैंचा स्थापना	संख्या	४	३.६५
	विरुवा उत्पादन तथा वितरण	संख्या	३०००	३०००
	माउबोट व्यवस्थापन तथा पुरानो नर्सरी सुदिदिकरण	संख्या	१	१
	केन्द्रीयस्तर प्राविधिक तालिम (प्रा.स/ना.प्रा.स) ३ दिने	पटक	१	१
	जिल्लास्तर अगुवा कृषक तालिम सञ्चालन ३ दिने	पटक	४	४
	से.क्र.स्तर तालिम सञ्चालन	पटक	१६	१६

क्र. सं.	विवरण	इकाई	बार्षिक	
			लक्ष्य	प्रगती
	फलफुल पकेट क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम			
	विरुद्धा उत्पादन तथा वितरण	संख्या	३०२८५	३०२८५
	क्षेत्र विस्तार (आँप ९०० हे., लप्सी २०० हे. लिची ५०० हे., केरा ४२५ हे.)	हेक्टर	२०२५	१८५२
	कृषक समुह गठन/परिचालन	संख्या	३६०	३६०
	जिल्लास्तर अगुवा कृषक तालिम सञ्चालन ३ दिने	पटक	१८	१८
	से.के.स्तर तालिम	पटक	१०३	१०३
	कफि क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम			
	कफी व्यवसायिक बर्गेचा स्थापना	हेक्टर	१६०	१६०
	सिंचाईका लागि प्लाष्टिक पोखरी निर्माण	संख्या	८०	८०
	अगुवा कृषक तालिम (जिल्लास्तर)	पटक	८	८
	स्थलगत घुम्ती तालिम सञ्चालन	पटक	१६	१६
	से.के.स्तर तालिम सञ्चालन	पटक	३२	३२
३	आलु, तरकारी तथा मसला विकास कार्यक्रम, ब.शि.नं. ३१२१०८-३/४			
	तरकारी वेर्ना उत्पादन तथा विक्री वितरण	संख्या (हजारमा)	२९५०	२५७८.४
	टि.पी.एस वीयाँ उत्पादन वितरण	के.जी.	२०	१५.४
	तरकारी तथा मसलाबाली जर्मप्लाजम संकलन सम्बद्धन संरक्षण	संख्या	३५	३५
	अगुवा कृषक तालिम	पटक	०	०
	कृषक समुहमा स्थलगत घुम्ती तालिम	पटक	२०	२०
	स्कुल हाटिकलचर तालिम	पटक	१५	१५
	बेसिक वीउ आलु उत्पादन विक्री वितरण	मे.टन	२४.५	२४.५
	अलैंची विरुद्धा विक्री वितरण	संख्या (लाख)	२	२
	मसलाबाली को वीउ उत्पादन वितरण (धनियाँ, मेथी)	के.जी	१००	१००
	अदुवा, बेसारको पाना उत्पादन वितरण	मे.टन	८	८
	प्याज लसुन गानो उत्पादन तथा भण्डारण	मे.टन	३.५	३.५
	फलफुल विरुद्धा विक्री वितरण	संख्या	८८००	८८००
	आलझकारिक विरुद्धा उत्पादन वितरण	संख्या	१९०००	१९०००
	वीउ आलु शित भण्डारण	मे.टन	१४	१४
	डबल ड्रम क्षमताको अलैंची प्रशोधन भटी स्थापना तथा प्रविधि हस्तान्तरण	संख्या	४	४
	व्यवसायिक वेमौषमी तरकारी उत्पादन पकेट कार्यक्रम			

क्र. सं.	विवरण	इकाई	वार्षिक	
			लक्ष्य	प्रगति
	गत वर्ष विस्तारित पकेट क्षेत्रमा फलोअप र नयाँ पकेट क्षेत्र विस्तार	हेक्टर	६८०	६७०
	व्यवसायिक बेमौषमी तरकारी खेती क्षेत्र विस्तार स्थलगत घुम्ती तालिम २ दिने	हेक्टर संख्या	६८० १५४	६८० १५४
	अलैची रोग व्यवस्थापन तथा नर्सरी स्थापना कार्यक्रम			
	निजी नर्सरी स्थापना (पहिलो वर्ष)	संख्या	४०	४०
	निजी नर्सरी व्यवस्थापन (दोश्रो वर्ष)	संख्या	१७	१४
	जिल्लास्तर अगुवा कृषक तालिम ३ दिने	पटक	१४	१४
	क्षेत्रीयस्तर अगुवा कृषक तालिम	पटक	१	१
	केन्द्रस्तर प्रा.स/ना.प्रा.स तालिम	पटक	१	१
	स्थलगत घुम्ती तालिम	पटक	१३५	१३५
	अलैची पुराना रोगग्रस्त बगान प्रतिस्थापन (दोश्रो वर्ष)	हेक्टर	३०	३०
	नमुना अलैची बगान स्थान (दोश्रो र तेश्रो वर्ष)	संख्या	७५	६०
	अलैची पुराना रोगग्रस्त बगान प्रतिस्थापन (पहिलो वर्ष)	हेक्टर	६०	५३.९९
	अलैचीको नयाँ क्षेत्र विस्तार	हेक्टर	६०	५८.१३
	अलैची आइ.पी.एम कृषक पाठशाला सञ्चालन	संख्या	२	२
	बीउ आलु आत्मनिर्भर कार्यक्रम		०	०
	अधिकृतस्तरिय तालिम	पटक	१	१
	गुणस्तरिय बीउ आलु उत्पादन प्रदेशन	संख्या	१००	९९
	बीउआलु उत्पादक कृषकहरूलाई पि.वि.एस दानामा ५० प्र. अनुदान	हजार दाना	४०	२७
	रप्टिक स्टोर निर्माण अनुदान (१० मे.टन)	संख्या	३४	३२
	जिर्ण रप्टिक स्टोर पूर्ननिर्माण सहयोग	संख्या	२०	२०
	आलु राखेले रयाकमा अनुदान	संख्या	४१	४१
	घुम्ती तालिम	संख्या	१००	१००
	टि.पी.एस वियाँ अनुदानमा वितरण	के.जी	१४	८
	जिल्लास्तर कृषक तालिम	पटक	३३	३३
	अदुवा प्रवर्द्धन कार्यक्रम			
	अगुवा कृषक तालिम (जिल्लास्तर)	पटक	७	७
	सेलार स्टोर निर्माण	संख्या	२८	२०
	अदुवा धुने मेसिन वितरण	संख्या	२८	१९

क्र. सं.	विवरण	इकाई	बार्षिक	
			लक्ष्य	प्रगती
	अदुवा सुकाउने सोलार ड्रायर वितरण	संख्या	४९	३५
	युवा लक्षित व्यवसायिक तरकारी उत्पादन कायक्रम			
	व्यवसायिक तरकारी खेती क्षेत्र विस्तार	हे.	१०	८७.६५
	कृषक तालिम	पटक	७८	७८
३	मत्स्य विकास कार्यक्रम, ब.शि.नं. ३१२११०-३/४			
	फिंगरलिं उत्पादन तथा वितरण		७९७५	८२१६.६९
	हयाच्चिलङ्ग उत्पादन तथा वितरण	संख्या हजारमा	१५७४००	१३२२९६
	फाई उत्पादन वितरण		१४६००	१५४६२.३
	खाने माछा उत्पादन	मे.टन	६०	२६.८७४
	सौन्दर्य माछा उत्पादन	संख्या हजारमा	३०	४२.७८४
	अधिकृतस्तरिय तालिम	पटक	२	२
	प्रा.स/ना.प्रा.स तालिम १ हप्ते	पटक	४	४
	घुम्तीस्थलगत तालिम	पटक	९०	९०
	व्यवसायिक कृषि (मत्स्य) कार्यक्रम			
	पोखरी निर्माण	हेक्टर	४७०	४४३
	सावजनिक पोखरी/इटाभटा सुदुर्धिकरण	हेक्टर	१५१	१३४.५
	हयाचरी निर्माण	संख्या	८	६
	प्लेटिङ मेसिन वितरण	संख्या	३६	३२
	मध्यपहाडी क्षेत्रमा नमुना निजी श्रोत केन्द्र स्थापना	संख्या	५	५
	युवा लक्षित मत्स्य पालन आयोजना			
	मत्स्य पालन व्यवसाय सन्चालनार्थ अनुदान प्रवाह	संख्या	३५०	३५०
	से.के. स्तरिय तालिम	पटक	५९	५९
४	बाली संरक्षण कार्यक्रम, ब.शि.नं. ३१२११२-३/४			
	सहायकस्तर प्लान्ट क्लिनिक तालिम सन्चालन (मोडयुल प्रथम)	पटक	३	३
	प्लान्ट क्लिनिक सन्चालन र रोग किराको प्रतिवेदन तयारी	संख्या	६३	६३
	जैविक विषादी विक्रेता अभियुक्तिकरण तालिम	पटक	०	०
	प्यारासाइटिक निमाटोड उत्पादन	हजार आई.जे	४५००	४५००
	मेटाराइजियम एनासोफिल (ग्रिन फंगस) उत्पादन	किवन्टल	४	४
	ट्राइकोडर्मा उत्पादन	किवन्टल	९	९
	टाइकोगामा रियरिङ्ग	लाख	४०	४०
	विषादी अवशेष विश्लेषण र प्रतिवेदन तयारी	नमुना संख्या	१००	१००

क्र. सं.	विवरण	इकाई	वार्षिक	
			लक्ष्य	प्रगति
	विषादीको सुरक्षित प्रयोग सम्बन्धि स्थलगत कृषक तालिम	पटक	३	३
	सुन्तलाजात फलफुलको हास रोग व्यवस्थापन अभियान	हेक्टर	७०	९०
	जैविक विषादी उत्पादन अनुदान सहयोग	किवन्टल	८	८
	अधिकृतस्तर प्लान्ट क्लिनिक तालिम सञ्चालन	पटक	३	३
	विषादी प्रयोग मुक्त सप्ताह उत्सव मनाउने	पटक	३	३
	नमुना आइपी.एम गाउँ विकास सहयोग	संख्या	११	१०
	कृषकस्तर आई.पी.एम सहजकर्ता तालिम (१२ दिने)	पटक	१	१
	सामुदायिक जैविक तथा बानस्पतिक विषादी उत्पादन श्रोतकेन्द्र स्थापना	संख्या	२	२
	कृषक समुह/सहकारीहरूलाई बानस्पतिक विषादी उत्पादन तथा प्रयोग अनुदान	संख्या	२०	२०
	आई.पी.एम उपज बजारिकरण सामग्री सहयोग	संख्या	१५	१५
	पाठशाला अनुसरण कार्यक्रम १०० समुहमा	संख्या	२००	२००
	प्रस्तावनामा आधारित आई.पी.एम प्रवर्द्धन कार्यक्रम	संख्या	२०	२०
	सर्भे सभिलेन्स	पटक	९	९
	च्याउ वीउ उत्पादन	बोतल	७०००	७०००
	विस्वा स्वस्थाताको प्रमाणपत्र वितरण तथा प्रतिवेदन तयारी	संख्या	४२	४२
	विषादीको जोखिम अध्ययन	पटक	१	१
	पैठारी अनुमती पत्र वितरण तथा प्रतिवेदन तयारी	संख्या	५७	५७
	NSPM मस्यौदा तयारी (१० वटा)	पटक	१०	१०
	प्राविधिकहरूलाई क्वारेन्टीन ल्याब संचालन तालिम	पटक	२	२
	डुबल ड्रम आधुनिक अलैंची भटी वितरण (पोष्ट हामेष्ट व्यवस्थापन निर्देशनालय तर्फ ३०, लक्ष्य २८)	संख्या	५८	५८
५	वाली विकास कार्यक्रम, ब.शि.नं. ३१२११४-३/४			
	मुल वीउमा ५० प्रतिशत अनुदान	हे.	५००	५००
	श्रोत वीउमा ५० प्रतिशत अनुदान	हे.	३००	३००
	श्रोत वीउ ढुवानी सहयोग	मे.टन	९.६	९.६
	कृषकस्तर तालिम	पटक	२१	२१
	वीउ प्याकेजिङ सहयोग	संख्या (जिल्ला)	१४	१४
	वीउ भण्डार घर निर्माण/सुधार सहयोग अनुदान	संख्या (जिल्ला)	३	३
	वीउ परिक्षण	संख्या	६०००	७४३९
	रेफि नमुना परिक्षण	पटक	१५	१५

क्र. सं.	विवरण	इकाई	बार्षिक	
			लक्ष्य	प्रगती
	वीउ प्रमाणिकरण	मे.टन	२४७८	२५०१
	वीउ बाली निरिक्षण	हे.	५६००	६००१.९८
	वीउ विजन गुणस्तर नियन्त्रण सम्बन्धी स्थलगत घुम्ती तालिम	पटक	२५	२५
	अभियानमुखी मकै भटमास उत्पादन कार्यक्रम			
	मकै क्षेत्रफल विस्तार	हे.	१००००	१७५२
	कृषकस्तर तालिम १ दिने	पटक	६४	६१
	उन्नत तथा हाइब्रिड वीउमा ३३ प्रतिशत अनुदान तथा दुवानी अनुदान	मे.टन	२००	१९५
	मकै छोडाउने मेशिन ५० प्र.अनुदान	संख्या	४०	३६
	त्रिपाल वितरण ५० प्र.अनुदान	संख्या	२७५	२७५
	स्पैयर वितरण ५० प्र.अनुदान	संख्या	२४०	२४०
	मध्य पहाडी बृहत्तर मकै उत्पादन कार्यक्रम			
	मकै क्षेत्रफल विस्तार	हे.	२००००	१८४०४
	५० प्र. अनुदानमा पावर टिलर खरिद वितरण	संख्या	३००	१९६
	मूल्य मा ७५ प्रतिशत र दुवानीमा सत प्रतिशत अनुदानमा उन्नत वीउ वितरण	मे.टन	६००	५५१.८३
	मूल्य मा ५० प्रतिशत र दुवानीमा सत प्रतिशत अनुदानमा श्रोत वीउ वितरण	मे.टन	४.८	४.४४
	स्थलगत घुम्ती तालिम	संख्या	१२०	१२०
	जिल्लस्तर तालिम २ दिने	संख्या	४०	४०
	मकै छोडाउने मेशिन ५० प्र.अनुदान	संख्या	१०००	१०००
	त्रिपाल वितरण ५० प्र.अनुदान	संख्या	४०००	४०००
	अभियानमुखी कोदो उत्पादन आयोजना			
	नार्कसंग सहकार्यमा कोदो लगायत माइनर बालीहरु उत्पादन प्रशोधन तथा भण्डारण सम्बन्धी प्राविधिकहरूलाई तालिम	पटक	१	१
	से.के स्तर तालिम	पटक	२४	२४
	स्थानिय खाद्यान्न बालीको जर्मप्लाजम संकलन गरि नार्कलाई हस्तान्तरण गर्ने	पटक	२४	२२
	कोदोको उन्नत वीउ किट वितरण	संख्या	१२०००	१२०००
	उन्नत वीउ दुवानी सहयोग	मे.टन	१२	१२
	कोदो उत्पादन प्रशोधन सम्बन्धी से.क. स्तर तालिम	पटक	७२	७२
	कोदो चुटानीका लागि अनुदानमा उपकरण खरिद सहयोग	पटक	२९	२९

क्र. सं.	विवरण	इकाई	वार्षिक	
			लक्ष्य	प्रगती
	बीउ उत्पादन (श्रोत बीउमा ७५ प्र. अनुदान र दुवानी अनुदान अभियानमुखी मुसुरो उत्पादन प्रवर्द्धन आयोजना	हे.	१२०	१२०
	जिल्लास्तर तालिम कार्यक्रम	पटक	६८	६८
	मूल्य मा ५० प्रतिशत र दुवानीमा सत प्रतिशत अनुदानमा उन्नत बीउ वितरण	मे.टन	५४	५१.१३
	५० प्रतिशत अनुदानमा स्प्रेयर खरिद सहयोग	संख्या	८४	८४
	मूल्य मा ५० प्रतिशत र दुवानीमा सत प्रतिशत अनुदानमा श्रोत बीउ वितरण	मे.टन	२.४	२.२५
	५० प्रतिशत अनुदानमा सुपर ग्रेन व्याग खरिद सहयोग	संख्या	१०४०	११०
	५० प्रतिशत अनुदानमा त्रिपाल खरिद सहयोग	संख्या	१६०	१६०
	५० प्रतिशत अनुदानमा बीउ उपचार मेशिन खरिद सहयोग	संख्या	१६	११
	५० प्रतिशत अनुदानमा मुसुरो ग्रेडर खरिद अनुदान	संख्या	३२	२४
	अभियानमुखी तेलहन बाली उत्पादन आयोजना			
	५० प्रतिशत अनुदानमा त्रिपाल वितरण	संख्या	२५	२१
	बीउ उत्पादन कार्यक्रम कालागि श्रोत बीउमा ५० प्रतिशत अनुदान तथा दुवानी अनुदान	संख्या	३०	३०
	५० प्रतिशत अनुदानमा स्प्रेयर वितरण	पटक	६	६
	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन कृषक पाठशाला	संख्या	१७	१८
	जिल्लास्तर अगुवा कृषक तालिम	पटक	४०	४०
	स्थलगत घुम्ती तालिम		०	०
	से.केस्टर तालिम		०	०
	तेल मिल सन्चालन गरेका सहकारीलाई मेशिन खरिदमा ५० प्रतिशत अनुदान	वटा	२	२
	उन्नत भकारी वितरण	संख्या	३४	३४
	सुपर गृन व्याग वितरण	संख्या	५००	१३३३
	श्रोत बीउ उत्पादन आयोजना		०	०
	श्रोत बीउ खरिद तथा दुवानी	के.जी	५५०	५५०
	उखुबाली विस्तार तथा प्रवर्द्धन आयोजना			
	चिनी मिलहरुको सहयोगमा उखुका जातहरुको इन्सेन्टरी तयार पार्ने	पटक	१	१
	चिनी मिलहरु कृषकसंगंगको साझेदारीमा सहभागितामूलक जातिय छनौट	वटा	४	४
	खाँडसारी स्थापनामा सहयोग (५० प्रतिशत अनुदान)	वटा	२	२
६	कृषि प्रसार तथा तालिम कार्यक्रम, ब.शि.नं. ३१२११६-३/४			

क्र. सं.	विवरण	इकाई	बार्षिक	
			लक्ष्य	प्रगती
	कृषि तालिम तर्फ			
	अधिकृतस्तर	पटक (जवान)	७१५०	६ (१२४)
	प्रा.स./ना.प्रा.स.	पटक (जवान)	१८ (३६०)	१८ (३५५)
	अगुवा कृषक	पटक (जवान)	१० (२००)	१० (१८९)
	ग्रामिण कृषि कार्यकर्ता तालिम	पटक (जवान)	४४(११००)	४३(१०७०)
	प्रसार तर्फ			
	कार्यक्रम तर्जुमा निर्देशिका/नर्मश परिमार्जन बैठक	पटक	४	४
	केन्द्रस्तर बाली विमा सम्बन्धी गोष्ठी	पटक	१	१
	क्षेत्रीयस्तर बाली विमा सम्बन्धी गोष्ठी	पटक	५	५
	कृषि प्रसार कार्यक्रम सञ्चालन नर्मश प्रकासन	संख्या	५००	५००
	कृषक समुह प्राकायल प्रकासन	संख्या	२५०	२५०
	जि.कृ.वि.काहरुको बार्षिक पुस्तिका मूल्यांकन गरि पुरस्कृत गर्ने	पटक	१	१
	उत्कृष्ट कृषक समुहलाई पुरस्कृत गर्ने	पटक	१	१
	कृषि बाली/वस्तुहरुको पकेट क्षेत्रको वस्तुस्थितीको प्रोफायल तयार गरि प्रकासन गर्ने	संख्या	४००	४००
७	कृषि व्यवसाय प्रवर्धन तथा बजार विकास कार्यक्रम, ब.शि.नं. ३१२११९-३/४			
	सातौं राष्ट्रियस्तर गोदावरी पुष्प मेला सञ्चालन	पटक	१	१
	विश्व खाद्य दिवस मनाउने	पटक	१	१
	अदुवा धुने मेसिन परिक्षण (फलोअप)	पटक	३	३
	कृषि बजारहरुको गुरु योजना तृयार गर्ने	पटक	१	१
	साभेदारीमा क्षेत्रीय कृषि व्यापार मेला सञ्चालनमा सहयोग गर्ने	पटक	५	५
	सातौं राष्ट्रियस्तर प्राङ्गारिक वस्तुहरुको प्रवद्धनात्मक मेला प्रदर्शनी कार्यक्रम	पटक	१	१
	क्षेत्रीय कृषि थोक बजारहरुको पूर्वाधार सुधार	संख्या	१०	८
	क्षेत्रीय माछा बजार निर्माण	संख्या	२	२
	जिल्लास्तर संकलन केन्द्र पुराधार निर्माण	संख्या	५०	११९
	सहकारी तथा सामुदायिक संस्था साभेदारीमाकृषि उपज संकलन केन्द्र निर्माण	संख्या	५०	७८
८	सहकारी खेती, साना सिंचाई तथा मलबीउ हुवानी कार्यक्रम, ब.शि.नं. ३१२१२०-३/४			
	साना सिंचाई			

क्र. सं.	विवरण	इकाई	वार्षिक	
			लक्ष्य	प्रगती
	सहकारीमा आधारित साना सिंचाई स्किम सन्चालन	संख्या	१३६	२२६
	साना सिंचाई निर्माण तथा मर्मत संभार	संख्या	२७५९	३४३४
	प्लाष्टिक पोखरी निर्माण	संख्या	३००	३७३
	रसायनिक मल ढुवानी अनुदान	मे.टन	११७४३	११५८
	उन्नत वीउ ढुवानी अनुदान	मे.टन	२६३	१९०
	कृषि इन्जिनियरिङ तर्फ		०	०
	आरन सन्चालन तालिम तथा वर्कसप अपग्रेडिङ	पटक	४	४
	च्वृत मेशिनरी/ औजार मर्मत संभार तालिम	पटक	३	३
	न्युन्तम खनजोत प्रविधि प्रदर्शन	पटक	४	४
	कृषि उद्यम केन्द्र, नार्कसंगको सहकार्यमा राष्ट्रियस्तर यन्त्र, औजार र उपकरण प्रदर्शनी	पटक	१	१
	तराई तथा मध्य पहाडी जिल्लाहरुमा अनुदानमा टयाक्टर, पावर टिलर,मिनि टिलर, कलटिभेटर वितरण	संख्या	१०	१०
	कृषि यान्त्रिकरणका लागि कृषि यन्त्र उपकरणहरुमा अनुदान (पावर टिलर)		४२४	४२४
	कृषि यान्त्रिकरणका लागि कृषि यन्त्र उपकरणहरुमा अनुदान (मिनि टिलर)	थान	२१७	२१७
९	एकिकृत जलश्रोत व्यवस्थापन आयोजना, ब.शि.नं. ३१२१२४-३/४ Investment support for community and productive assets अन्तर्गत समुदयामा आधारित हयाचरी, वीउ बैंक, नर्सरी, मार्केट सेन्टर स्थापना, संकलन केन्द्र निर्माण, बजारसंग जोड्ने सानो कर्ल्हट निर्माण आदि)		०	०
	ब्लकमा विजवुदि कार्यक्रम	हे.	५५३	५४१
	कृषक पाठशाला सन्चालन	संख्या	२१	२१
	कृषक तालिम ३ दिने	पटक	४४	४४
	म्याचिङ ग्रान्टमा साना फार्म मेशिनरी वितरण	संख्या	२४५	२२५
	युवा रोजगार प्रवर्द्धन कार्यक्रम	संख्या	२४	१९
	ताजा तरकारी उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	संख्या	१६२	१६०
	मत्स्य पोखरी प्रवर्द्धन कायूक्रम	संख्या	१८३	१७९
१०	कृषि विकास आयोजना, जनकपुर, ब.शि.नं. ३१२१०५-३/४ डिप टयुव बेल जडान (२४० हेंका लागि पूर्वाधार)		०	०
	स्यालो टयुव बेल वितरण तथा जडान	संख्या	६	६
	मेटल विन वितरण	संख्या	२९०	३१६
			१००	१००

क्र. सं.	विवरण	इकाई	बार्षिक	
			लक्ष्य	प्रगती
	कृषक तालिम १ हप्टे	पटक	७	७
	विजवुदि कार्यक्रम (धान, गहुँ)	हे.	९०	९०
	घुम्ती तालिम	पटक	१०	१०
	फलफुल विस्वा उत्पादन वितरण	संख्या	१०५००	१०५११
	आलझारिक विरुवा वितरण	संख्या	१०००	१०१५
	मुल वीउ उत्पादन (धान, गहुँ)	हे.	६.५	६.५
११	रेशमखेती विकास कार्यक्रम, ब.शि.नं. ३१२१०६-३/४			
	किम्बु निजी नर्सरी स्थापना	संख्या	१२	१२
	किम्बु विरुवा उत्पादन	संख्या हजारमा	१५१०	१५१०
	कृषकस्तरमा रेशम कोया उत्पादन	मे.टन	४५	४१.३
	चौकी किरा पालन तथा वितरण	बक्स	२९६३	२७४१
	किरापालन घर निर्माण अनुदान	संख्या	५५	५५
	ओजार उपकरण वितरण	संख्या	५२५	५२५
	रेशम वीज उत्पादन (फार्ममा)	बक्स	१५००	८१०
	वीज कोया उत्पादन (फार्ममा)	के.जी.	१२५०	१२५०
	अधिकृतस्तर तालिम	पटक	१	१
	मिनी रोटरी वितरण (५० पूर्तिशत अनुदानम्)	संख्या	४	४
	आरोहण सामग्री वितरण	संख्या	१०५०	१०५०
	रेशम धागो उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	के.जी.	३२५०	२४५६
	गुणस्तरिय रानु उत्पादन तथा वितरण	संख्या	१००	१००
	कृषकस्तर तालिम १ हप्टे	पटक	१७	१७
	प्रा.स. / ना.प्रा.स तालिम १ हप्टे	पटक	४	४
	च्याउ वीउ उत्पादन श्रोत केन्द्र स्थापना(जि.कृ.वि.का.को सहयोगमा)	संख्या	३	३
	पराल काटने चपिङ्ग मेशिन अनुदान	संख्या	२५	२५
	गोला सहित मौरीघार वितरण	संख्या	५००	५००
	घुम्ती तालिम	संख्या	२	२
	च्याउ वीउ वितरण	बोतल	२००००	२००००
	च्याउ वीउ उत्पादन प्रयोगशाला निर्माण	संख्या	१	१
	च्याउ उत्पादन टनेल निर्माण अनुदान	संख्या	१००	१००
	मुढेघार सुधार कार्यक्रम	घार संख्या	२५०	२५०
	आधार चाका वितरण	के.जी.	१२००	१२००

क्र. सं.	विवरण	इकाई	वार्षिक	
			लक्ष्य	प्रगति
	मह उत्पादकलाई तालिम	पटक	४	४
	मौरी श्रोत केन्द्र सथापना र ५० प्रतिशत अनुदानमा मौरी घार गोला तथा सामग्री वितरण	पटक	२	२
	श्रोत कैन्द्र/स्थलगत अगुवा कृषक तालिम	पटक	३	३
१२	माटो परिक्षण तथा सेवा सुधार कार्यक्रम, ब.श.नं. ३१२११८-३/४			
	माटोको नमूना विश्लेषण	संख्या	३५००	३५६४
	रसायनीक मलको गुणस्तर विश्लेषण	संख्या	१४०	१४१
	माटो परिक्षण शिविर संचालन	संख्या	२६४	२६४
	माटो र विरुवाको नमुना संकलन तथा सुक्ष्म तत्व विश्लेषण	जिल्ला	४	४
	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन कृषक पाठशाला	संख्या	४०	४०
	भकारो सुधार	संख्या	१००००	९८९६
१३	राष्ट्रपति चुरे क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम			
	साना सिंचाई कार्यक्रम	संख्या	२५९	२३७
	प्लाष्टिक पोखरी निर्माण	संख्या	१४५	१२६
	डिप सिंचाई कार्यक्रम	संख्या	३००	२२०
	कृषि उपज संकलन केन्द्र निर्माण	संख्या	१०	९

अनुसूची ४.५ आ.व. २०७९/७९ मा संचालित जिल्लास्तर मुख्य मुख्य कार्यक्रमको
वार्षिक प्रगति स्थिति

क्र. सं.	कार्यक्रम	इकाई	कूल	
			लक्ष्य	प्रगति
१	प्रदर्शन	संख्या	२९७२४	२९४९३
२	उन्नत बीउ किट वितरण	संख्या	३२७०५५	३२६४०३
३	कृषक प्रतियोगिता	संख्या	१९७	१९३
४	कृषक समूह गठन	संख्या	८१७	८२९
५	कृषक गोष्ठि/दिवस			
	जिल्लास्तर	संख्या	४४१	३८८
	सेवा केन्द्रस्तर	संख्या	५११	५११
६	कृषक भ्रमण			
	कृषक भ्रमण जिल्लास्तर	संख्या	४६	४६
	कृषक भ्रमण अन्तर जिल्लास्तर	संख्या	६०	५९
	कृषक भ्रमण से.के.स्तर अन्तर समूह	संख्या	२२	२२
७	कृषि मेला प्रदर्शन	संख्या	७१	७१
८	फलफूल वर्गीचा स्थापना	हेक्टर	१६१०	१६०३
९	नमुना वर्गीचा स्थापना/व्यवस्थापन	संख्या	२६६	२६२
१०	नीजि नर्सरी स्थापना, सुदृढिकरण			
	फलफूल	संख्या	४५	४५
	तरकारी	संख्या	३०९	३०९
११	विजवृद्धि (खाद्यान्न, तेलहन, दलहन, आलु, तरकारी)	हेक्टर	३०४८	३०३१
१२	विभिन्न कृषि सामाग्री वितरण			
	स्प्रेयर	संख्या	१०९५	१०९५
	मेटल बीन	संख्या	२६९७	२६७७
	मुसा खोर	संख्या	४८६	४८६
	पावर टिलर	संख्या	१११	११०
	थ्रेसर	संख्या	३५	३४
	प्लाष्टिक क्रेट	संख्या	२५१९	२५१९
	मौरीघार वितरण	संख्या	५०६१	५०७१
	च्याउ बीउ वितरण	बोतल	९०८७७	९०५६२
१३	मत्स्य पालन कार्यक्रम			
	मत्स्य नीजि नर्सरी	संख्या	६	६
	माछा भुरा वितरण (हजारमा)	हजार	३२२५१	३२२५०
१४	अलैंची खेती विस्तार	हेक्टर	८५	८३

क्र. सं.	कार्यक्रम	इकाई	कूल	
			लक्ष्य	प्रगति
१५	सेलार स्टोर निर्माण	संख्या	२४	२४
१६	राष्ट्रिक स्टोर निर्माण	संख्या	१२	१२
१७	माटो परिक्षण शिविर सञ्चालन	पटक	२२९	२२५
१९	माटो परिक्षण सेवा (नमूना संकलन)	संख्या	२८३०	२८३०
१८	अगुवा कृषक तालिम सेवा केन्द्र	पटक	४६११	४५८३
	जिल्लास्तर	पटक	४२७	४२२
	क्षेत्रीय स्तर	जना	४७८	४७५
	घुम्ती कृषक तालिम	पटक	८२८	८२५
	क्षेत्रीयस्तर प्रा.स./ना.प्रा.स. तालिम	जना	३९५	३८४
	घुम्ती शिविर सञ्चालन	पटक	१४७	१४७
	आई.पी.एम कृषक पाठशाला सञ्चालन	पटक	६७	६६
१९	प्लाष्टिक घर निर्माण	संख्या	१८२२	१७०२
२०	वार्षिक पुस्तिका प्रकाशन	पटक	८७	८४
२१	भकारो सुधार कार्यक्रम	संख्या	५१९	४९०
२२	बाली उपचार शिविर	पटक	५८	५८

अनुसूची ४.६ आ.व. २०७०/७१ को विस्तृत आर्थिक विवरण

आ.व. २०७०/७१ मा कृषि विभाग सहित अन्तर्गतका १८४ वटा कार्यालयहरु र ३ वटा आयोजनाहरु समेत जम्मा १८७ वटा कार्यालयहरुको लागि विनियोजित चालु तथा पुंजिगत तर्फ वार्षिक बजेट, वार्षिक खर्च र वार्षिक बेरुजू फछ्यौटको अवस्था देहाय बमोजिम रहेको थियो ।

आ.व. २०७०/७१ को वार्षिक बजेट र खर्चको विवरणः

सि. नं.	बजेटको प्रकार	विनियोजित बजेट	खर्च	खर्च प्रतिशत	खर्च नभई बचत भएको रकम
१	चालु बजेट	४३१७८८९६००.००	३६८०५५७९०९.०८	८५.२४	६३७३१२४९०.९२
२	पुंजिगत बजेट	१२१८८७००००.००	९६५०३१५९६.८६	७९.१७	२५३८३८४८३.१४
३	अर्थ बजेट (नपुग तलब, उपदान, संचित विदा, औषधी उपचार, थप आर्थिक सहायता आदि)	८५६४९८९५.३८	८५६४९८९२.३८	१००.००	०.००
जम्मा		५६२२३८९४९५.३८	४७३१२३०५२९.३२		८९११५०९७४.००

आ.व. २०७०/७१ को बेरुजू फछ्यौट विवरणः

सि. नं.	बेरुजू विवरण	आ.व. २०७०/७१ मा फछ्यौट गर्नुपर्ने बेरुजू अंक	आ.व. २०७०/७१ मा फछ्यौट भएको अंक	फछ्यौट प्रतिशत	आ.व. २०७१/७२ को लागि बाँकी अंक
१	शुरु देखि आ.व. २०५९/६० सम्मको	९९८९४०००.००	४९८९७०००.००	४९.९४	५७९९७०००.००
२	आ.व. २०६०/६१ देखि २०६७/६८ सम्मको	१५५१२००००.००	७५०३८०००.००	४८.३७	८००८२०००.००
३	आ.व. २०६८/६९ को	४५५०५०००.००	३६५०५०००.००	८०.२२	९००००००.००
जम्मा		३००५१९०००.००	१५३४४००००.००	५१.०६	१४७०७९०००.००

ਤੇਜ਼ਾਂਕ ਵਿਚਾਰਾਵਾਂ

ੴ.੧ National Retail Price of Selected Agricultural Commodities, 2070

S. No.	Commodities	Units	Baishak	Jestha	Asar	Shrawan	Bhadra	Asoj	Kartik	Marg	Poush	Magh	Falgun	Chaitra	Average
1	Rice Coarse	Kg.	37.19	37.29	37.93	39.25	39.63	39.78	55.38	40.27	39.80	39.70	39.84	40.34	40.53
2	Rice Medium	Kg.	48.41	48.69	50.50	51.80	51.50	52.01	51.98	52.64	51.75	52.08	52.40	51.31	
3	Rice Fine	Kg.	75.65	76.64	77.54	78.44	77.78	79.13	79.05	80.14	80.43	80.03	82.20	80.99	79.00
4	Flattened Rice Local	Kg.	50.66	51.40	51.25	52.22	53.31	53.37	53.26	54.26	53.73	53.54	54.45	56.14	53.13
5	Wheat Flour	Kg.	41.30	41.99	42.39	41.67	41.75	42.28	42.62	43.02	43.20	43.56	44.22	43.76	42.65
6	Black Gram (Broken)	Kg.	113.71	114.08	112.95	114.09	115.47	115.94	115.89	117.37	118.27	118.91	119.06	120.46	116.35
7	Pigeon Pea	Kg.	129.85	130.27	132.36	130.90	131.17	131.97	131.64	129.48	131.25	131.94	132.93	133.67	131.45
8	Moong Broken	Kg.	150.07	149.61	145.71	145.21	146.51	144.65	146.57	145.47	144.82	149.60	151.38	155.75	147.95
9	Lentil Broken	Kg.	107.98	109.15	107.70	109.03	112.41	113.04	113.93	113.04	112.71	113.56	114.10	114.95	111.80
10	Soyabean	Kg.	85.14	84.44	83.97	86.25	88.59	89.05	89.44	89.82	86.54	87.15	88.39	88.77	87.30
11	Chick Pea Big	Kg.	103.54	102.39	100.12	97.69	100.59	97.73	97.27	100.08	99.48	97.63	99.14	100.42	99.67
12	Chick Pea Small	Kg.	94.10	92.79	92.07	92.87	94.30	91.49	91.28	91.79	91.15	88.83	90.68	89.67	91.75
13	Pea Big	Kg.	80.64	80.20	79.59	80.67	88.57	84.44	84.42	84.59	84.98	82.49	83.86	83.70	83.18
14	Pea Small	Kg.	82.04	77.41	81.41	82.01	90.16	84.89	86.22	85.45	84.86	84.31	90.44	84.93	84.51
15	Mustard Oil	Lit.	174.49	170.98	173.90	174.23	176.18	175.95	177.38	178.23	174.94	171.93	169.50	173.05	174.23
16	Soyabean Oil	Lit.	146.47	145.15	145.81	144.79	144.22	146.73	146.91	148.76	146.11	145.65	155.54	146.64	146.90
17	Vegetable Ghee	Kg.	131.78	132.69	132.55	136.67	134.52	137.63	141.80	144.03	137.58	136.15	140.45	135.63	136.79
18	Fish Fresh	Kg.	318.93	319.60	325.19	318.24	326.13	331.52	335.18	339.16	349.52	348.03	343.45	334.49	332.45
19	Sugar	Kg.	77.10	77.02	77.85	76.50	77.68	76.33	77.33	77.22	76.85	75.62	74.73	75.14	76.61
20	Red Potato	Kg.	29.20	31.26	31.43	33.84	35.27	36.40	44.80	41.41	37.00	33.22	31.87	33.56	34.94
21	White Potato	Kg.	25.72	27.61	27.33	29.75	33.26	33.30	38.83	37.87	31.74	29.08	29.06	30.72	31.19
22	Tomato Big	Kg.	38.79	41.41	53.88	63.84	62.37	59.54	67.55	64.20	52.42	42.91	44.04	48.09	53.25
23	Tomato Small	Kg.	40.95	44.27	59.70	70.25	72.83	66.62	76.14	65.75	60.23	51.11	50.40	50.00	59.02
24	Cabbage	Kg.	26.73	29.72	39.67	44.54	46.77	45.82	48.48	41.40	33.34	29.08	27.50	29.65	36.89
25	Cauliflower T.	Kg.	44.77	58.44	53.40	92.50	77.43	72.58	65.15	50.57	37.87	28.51	31.43	36.53	54.10
26	Cauliflower H.	Kg.	48.53	56.83	60.50	72.19	70.53	69.43	73.16	58.96	47.44	42.61	45.83	50.55	58.05
27	Green Peas	Kg.	70.38	64.30	89.71	86.33	102.14	110.25	96.07	93.48	67.28	59.92	61.04	64.38	80.44
28	Pointed Gourd	Kg.	56.51	62.88	67.48	73.76	69.71	65.22	87.00	75.96	80.96	103.29	92.60	98.04	77.78

S. No.	Commodities	Units	Baishak	Jestha	Asar	Shrawan	Bhadra	Asoj	Kartik	Marg	Poush	Magh	Falgun	Chaitra	Average
29	Capsicum	Kg.	85.27	83.22	111.54	99.24	113.46	115.99	117.34	108.07	97.38	81.56	85.52	91.09	99.14
30	Mango	Kg.	99.00	89.15	70.67	100.24	130.00	60.00	60.00	76.18	86.26	91.85	93.56	95.00	86.41
31	Orange	Kg.	78.89	97.50	80.00	—	—	50.00	70.04	73.81	132.51	126.84	132.89	137.58	79.81
32	Apple	Kg.	135.95	141.45	141.19	130.17	119.00	119.43	124.88	131.56	61.04	58.50	57.74	59.74	131.12
33	Banana	Dozen	57.20	64.62	60.06	64.45	64.76	61.33	64.17	107.25	112.51	89.78	72.86	60.06	65.25
34	Dry Onion	Kg.	45.84	46.56	54.40	70.28	94.05	122.20	127.07	116.28	122.20	124.17	123.13	55.97	61.57
35	Dry Garlic	Kg.	124.00	120.08	120.30	116.49	124.06	127.07	116.28	122.20	122.20	128.12	134.22	123.34	71.91
36	Fresh Raw Ginger	Kg.	130.61	141.04	158.03	155.42	150.56	154.18	147.61	142.61	143.93	146.40	139.81	147.63	146.49
37	Dry Chilli	Kg.	231.12	240.57	249.19	235.76	259.11	257.28	254.15	255.43	268.19	272.08	270.70	263.82	254.78
38	Green Chilli	Kg.	85.94	85.29	92.50	103.66	102.81	96.79	100.87	98.21	100.82	100.35	100.70	98.81	97.23

श्रोत: कृषि व्यवसाय प्रबन्धन तथा बाजार विकास निदेशनालय

४.२ National Wholesale Price of Selected Agricultural Commodities, 2070

S. No.	Commodities	Units	Baishak	Jestha	Asar	Shrawan	Bhadra	Asoj	Kartik	Marg	Poush	Magh	Falgun	Chaitra	Average
1	Paddy coarse	Quintal	2413.64	2245.89	2402.80	2421.45	2481.45	2520.00	2529.00	2252.60	2264.55	2392.67	2480.27	2636.15	2420.04
2	Paddy medium	Quintal	2686.00	2562.50	2795.56	2772.00	2682.60	2786.00	2901.00	2414.44	2486.50	2627.47	2703.00	2805.00	2685.17
3	Paddy fine	Quintal	3770.00	3737.22	3951.58	3908.52	3911.65	3894.18	3914.73	3713.40	3712.09	3909.11	3884.84	4030.10	3861.45
4	Rice coarse	Quintal	3398.33	3431.82	3359.70	5585.58	3477.13	3494.20	3489.21	3434.18	3381.34	3380.93	3409.01	3405.28	3603.89
5	Rice medium	Quintal	4405.97	4589.09	4551.97	4533.71	4529.77	4544.24	4517.21	4498.79	4465.97	4401.96	4122.74	4536.67	4474.84
6	Rice fine	Quintal	7446.94	7163.64	7874.70	7483.65	7533.87	7528.91	7553.39	7790.00	7546.62	7707.46	7625.12	7758.33	7584.39
7	Wheat	Quintal	2717.41	2831.25	2902.08	2705.56	3130.40	3125.40	2950.00	3062.50	3081.25	3071.43	3089.29	3037.50	2975.34
8	Wheat flour	Quintal	3345.45	3487.00	3586.20	3467.08	3526.17	3528.67	3585.83	3639.82	3569.83	3624.00	3736.50	3729.17	3568.81
9	Maize	Quintal	3470.00	2515.00	2516.25	2638.75	2677.50	2639.38	2925.56	2747.50	2961.11	2431.11	2492.22	2496.67	2714.25
10	Blackgram	Quintal	10098.06	10096.36	10236.36	10119.23	10081.85	9892.62	10201.92	10172.92	9840.38	10396.77	10424.62	10796.15	10196.44
11	Pigeon Pea	Quintal	11999.31	11781.82	12151.52	11030.77	10825.69	10964.92	11023.08	10987.50	11032.31	11048.46	11265.38	11334.62	11287.11
12	Moong Broken	Quintal	13233.64	12870.00	12100.00	13016.67	12929.50	11943.67	12480.83	12520.00	12320.00	12740.00	13697.50	13385.00	12769.73
13	Lentil Broken	Quintal	9576.39	9165.45	9721.21	9963.85	16669.54	9686.92	9263.08	10008.33	10030.77	9378.46	10053.85	10088.46	10300.53
14	Chick pea Big	Quintal	9408.03	8855.00	9198.67	9120.91	8653.09	8857.64	8599.17	9180.91	8045.83	8721.94	8354.58	8913.19	8825.75
15	Chick pea Small	Quintal	8845.45	8335.91	8550.93	8462.50	8199.00	8353.55	8209.44	8531.88	8390.50	7544.80	7895.50	8023.50	8278.58
16	Soyabean	Quintal	8403.89	8290.91	8033.64	7961.82	8039.09	8333.08	8269.17	8091.54	8217.78	8043.67	8125.28	8156.53	
17	Peas	Quintal	6964.09	6902.00	6928.33	7590.00	7387.23	7329.54	7290.77	7246.67	7200.00	7244.36	7062.31	7089.74	7186.25
18	Mustard seed	Quintal	8183.33	7725.00	8675.00	7671.00	7980.00	8140.00	7900.00	8350.00	8137.50	7706.00	7292.00	7943.32	
19	Mustard oil	Lit	165.04	164.04	167.77	166.83	166.32	165.84	165.85	167.96	167.20	167.05	166.15	166.67	166.39

S. No.	Commodities	Units	Baishak	Jestha	Asar	Shrawan	Bhadra	Asoj	Kartik	Marg	Poush	Magh	Falgun	Chaitra	Average
20	Soyabean oil	Lit	137.37	137.01	137.85	137.87	135.33	136.32	136.29	136.90	136.69	135.65	135.22	135.54	136.50
21	Vegetable Ghee	Kg	1517.65	1817.67	1817.92	1635.16	1426.18	1417.73	1408.33	1531.36	1401.92	1456.65	1474.42	1519.96	1535.41
22	Fresh Fish	Quintal	23543.00	24322.22	23848.15	26273.00	25670.27	26473.00	25851.18	25013.30	24694.82	25891.21	23921.18	23618.48	24926.65
23	Potato Red	Quintal	2120.00	2354.55	2735.15	2613.85	2779.23	2790.00	3243.85	4825.00	2638.46	2424.10	2441.08	2625.64	2799.24
24	Potato white	Quintal	2094.86	2215.91	2481.82	2267.69	2600.00	2679.23	3221.54	2927.08	2351.92	2175.00	2157.69	2376.92	2462.47
25	Tomato Big	Quintal	3139.58	3345.45	4315.45	5352.31	4738.46	5113.85	5562.31	5073.33	3913.08	3071.51	3193.85	3338.46	4179.80
26	Tomato small	Quintal	2191.67	2990.00	4060.00	4968.75	4678.57	4657.14	5378.57	4432.14	3574.38	2876.63	3300.00	3921.43	3919.11
27	Cauliflower	Quintal	3716.90	4060.00	4482.50	6562.50	4080.00	4162.50	5045.00	4537.14	3087.50	2418.75	2556.25	2777.08	3957.18
28	Cauliflower Hills	Quintal	3575.00	3804.00	3958.33	5850.00	5135.00	4545.06	5298.00	4222.50	3436.11	3006.83	3605.56	3020.83	4127.27
29	Green Peas	Quintal	6350.00	4580.00	8816.67	5226.67	6360.00	6670.00	5702.50	5908.33	5458.75	4977.78	4400.00	5003.03	5787.81
30	Mango	Quintal	8538.57	6544.44	8774.44	7338.57	4500.00	4500.00	4500.00	4750.00	4750.00	4500.00	4500.00	7250.00	5866.34
31	Orange	Quintal	8200.00	10833.33	10150.00	12000.00	12000.00	9048.33	7466.25	7584.44	8057.00	8125.00	8288.89	8288.89	9479.44
32	Apple	Quintal	11470.91	12345.00	11845.33	12048.33	11651.67	11887.50	11783.33	12206.36	12551.67	12377.78	12962.50	13190.00	12193.37
33	Banana	Dozen	416.01	343.16	433.95	385.65	331.90	266.89	314.56	330.98	298.73	149.37	217.90	346.20	319.61
34	Fresh Raw Ginger	Quintal	9825.00	8385.00	9036.33	11256.00	10733.64	9566.67	9146.67	9087.27	9672.50	9077.50	8577.50	11505.28	9655.78
35	Dry Ginger	Quintal	19833.33	6000.00	7253.33	16775.00	16550.00	16300.00	13900.00	9625.00	13208.00	17100.00	10500.00	10480.00	13127.06
36	Dry Chilli	Quintal	20108.61	17342.73	18103.03	18915.38	19476.92	19000.00	19946.15	20025.00	20215.38	20015.38	20392.31	20279.49	19485.03
37	Onion	Quintal	3504.44	2570.00	3707.27	5107.69	5946.15	7265.38	6611.54	6300.00	4551.54	3706.41	3628.46	3789.74	4724.05
38	Dry Garlic	Quintal	11007.64	9631.82	10448.18	9971.54	9710.00	9646.15	10153.85	9714.17	8882.31	8866.67	8580.77	8712.82	9610.49

श्रोत: कृषि व्यवसाय प्रबन्धन तथा बजार विकास निदेशनालय

पृ.३ आ.व. २०७०/७१ मा भएका कृषि उपजहरूको आयात निर्यात तथ्यांक

(क) आयात

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
Chapter 03		Fish and crustaceans, molluscs and other aquatic invertebrates			1,081,439,561
40	03011100	Ornamental fish, Freshwater	Kg.	1,885,487	152,298,433
41	03011900	Ornamental fish	Kg.	637,052	60,251,675
42	03019900	Live fish	Kg.	7,091,074	607,298,968
43	03021100	Trout, Salmo trutta, oncorhynchus mykiss, oncorhynchus clarki, oncorhynchus aquabonita, oncorhynchus gilae, Oncorhynchus appache and Oncorhynchus chrysoaster	Kg.	2,361	213,887
44	03021900	Salmonidae, excluding livers and roes	Kg.	96,437	6,779,675
45	03022900	Flat fish	Kg.	39,411	4,348,891
46	03023300	Skipjack or stripe-bellied bonito	Kg.	19,521	1,713,197
47	03025900	Gadidae, Macrouridae, Melanonidae, Merlucciidae, Moridae and Muraenolepididae, excluding livers and roes	Kg.	550,346	75,734,603
48	03026900	Other fish	Kg.	25	5,753
49	03028900	Fish, excluding livers and roes	Kg.	11,060	1,288,763
50	03029000	Livers and roes	Kg.	8	1,000
51	03031100	Sockeye salmon (red salmon) (Oncorhynchus nerka)	Kg.	500	44,843
52	03031900	Salmonidae, excluding livers and roes	Kg.	980	61,531
53	03032900	Frozen fish, salmonidae	Kg.	1,000	761,854
54	03033900	Flat fish (Pleuronectidae, Bothidae, Cynoglossidae, Soleidae, Scophthalmidae and Citharidae), excluding livers and roes	Kg.	262,854	56,102,477
55	03044900	Fresh or chilled fillets of other fish	Kg.	99	73,510
56	03049900	Fish fillets and other fish meat (whether or not minced), fresh, chilled or frozen	Kg.	38	25,745
57	03051000	Flours, meals and pellets of fish, fit for human consumption	Kg.	17,847	2,901,416
58	03053900	Fish fillets, dried, salted or in brine, but not smoked	Kg.	8,008	1,918,283
59	03054100	Pacific salmon, atlantic salmon and danube salmon	Kg.	270	863,918
60	03054900	Smoked fish, including fillets	Kg.	903	2,692,981
61	03055900	Dried fish, not smoked	Kg.	642,429	105,030,621
62	03056900	Fish, salted but not dried or smoked and fish in brine	Kg.	90	66,535
63	03061400	Crabs	Kg.	90	158,324
64	03061700	Shrimps and prawns, frozen	Kg.	35	21,243
65	03062700	Shrimps and prawn, not frozen	Kg.	12	2,379
66	03062900	Crustaceans, whether in shell or not, live, fresh, chilled, frozen, dried, salted or in brine including flours, meals and pellets of crustaceans, fit for human consumption	Kg.	335	242,160
67	03071100	Oysters: Live, fresh or chilled	Kg.	150	50,661
68	03071900	Oysters	Kg.	250	91,215
69	03072900	Scallops, including queen scallops, of the genera pecten Chlamys or Placopecten	Kg.	157	379,178
70	03075900	Octopus	Kg.	5	2,086
71	03079900	Flours, meals and pellets of aquatic invertebrates other than crustaceans, fit for human consumption	Kg.	21	13,756

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
Chapter 06		Live trees and other plants: bulbs, roots and the like: cutflowers and ornamental foliage			82,140,624
105	06011000	Bulbs, tubers, tuberous roots, corms, crowns and rhizomes, dormant	Pcs.	300	2,155
106	06012000	Bulb, tubers, tuberous roots, corms, crowns and rhizomes, in growth or in flower, chicory plants and roots.	Pcs.	13,345	755,613
107	06021000	Unrooted cuttings and slips	Pcs.	73,707	3,109,969
108	06022000	Edible fruits or nuts trees, shrubs and bushes, grafted or not	Pcs.	441,586	8,818,148
109	06024000	Roses, grafted or not	Pcs.	18,851	316,520
110	06029000	Live plants	Pcs.	1,598,397	64,204,191
111	06031100	Roses	Pcs.	6,000	77,452
112	06031200	Carnations	Pcs.	150	1,352
113	06031300	Orchid	Pcs.	25,067	260,869
114	06031400	Chrysanthemums	Pcs.	500	4,504
115	06031500	Lilies (Lilium spp.)	Pcs.	640	11,583
116	06031900	Cut flowers and flower buds of a kind suitable for bouquets or for ornamental purposes	Pcs.	403,481	3,899,229
117	06039000	Cut flowers, dried, dyed, bleached, impregnated	Pcs.	2,204	157,436
118	06042000	Foliage, branches and other parts of plants, without flowers or flower buds, and grasses, mosses and lichens, being goods of a kind suitable for bouquets or ornamental purposes, fresh, dried, dyed, bleached, impregnated or otherwise prepared, fresh	Pcs.	120,075	379,256
119	06049000	Foliage, branches and other parts of plants, without flowers or flower buds, and grasses, mosses and lichens, being goods of a kind suitable for bouquets or ornamental purposes, dried, dyed, bleached, impregnated or otherwise prepared.	Pcs.	4,433	142,347
Chapter 07		Edible vegetables and certain roots and tubers			13,134,677,753
120	07011000	Potatoes seed	Kg.	141,180	2,419,479
121	07019000	Potatoes, fresh or chilled	Kg.	215,034,005	4,140,642,487
122	07020000	Tomatoes, fresh or chilled	Kg.	15,240,594	107,393,234
123	07031000	Onions and shallots	Kg.	82,996,387	2,196,716,337
124	07032000	Garlic	Kg.	7,356,953	396,513,094
125	07039000	Leeks and other alliaceous vegetables	Kg.	34,160	888,835
126	07041000	Cauliflowers and headed broccoli	Kg.	148,172	978,193
127	07042000	Brussels sprouts	Kg.	9,200	99,020
128	07049000	Cabbage, kohlrabi, kale and similar edible brassicas, fresh or chilled	Kg.	1,491,013	27,957,301
129	07051100	Cabbage lettuce (head lettuce)	Kg.	167,638	993,105
130	07051900	Lettuce (Lactucasativa)	Kg.	200,703	2,183,207
131	07052900	Lettuce (Lactuca sativa) and chicory	Kg.	2,360	42,356
132	07061000	Carrots and turnips	Kg.	20,266	351,450
133	07069000	Edible roots	Kg.	600,551	7,201,822
134	07070000	Cucumbers and gherkins, fresh or chilled	Kg.	46,016	2,060,950
135	07081000	Fresh peas	Kg.	1,059,925	11,004,616

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
136	07082000	Beans (Vigna spp., phaseolus spp.)	Kg.	3,635	45,444
137	07089000	Leguminous vegetable, shelled or unshelled	Kg.	9,403,942	68,756,251
138	07092000	Asparagus	Kg.	63,014	691,960
139	07094000	Celery other than celeriac	Kg.	106,190	109,860
140	07095100	Fresh mushrooms	Kg.	14,335	1,287,680
141	07095900	Mushrooms and truffles, fresh or chilled	Kg.	1,704,722	18,208,944
142	07096000	Fruits of genus capsicum or of genus pimenta	Kg.	1,519,548	16,003,826
143	07097000	Spinach, New Zealand spinach and orache spinach	Kg.	230	15,898
144	07099000	Vegetables, fresh or chilled	Kg.	2,112,914	19,159,000
145	07099300	Pumpkins, squash and gourds (Cucurbita spp.)	Kg.	118,746	774,709
146	07099900	Vegetables, fresh or chilled	Kg.	9,466,994	112,039,404
147	07101000	Potatoes	Kg.	3,402,117	74,945,545
148	07102100	Peas (Pisum sativum)	Kg.	21,387	1,539,198
149	07102200	Beans (Vigna spp., phaseolus spp.)	Kg.	398,851	13,420,324
150	07102900	Leguminous vegetables	Kg.	734	79,792
151	07104000	Sweet corn	Kg.	18,793	186,717
152	07108000	Vegetables	Kg.	4,285,362	44,301,118
153	07109000	Fresh green vegetable	Kg.	370,735	3,706,096
154	07114000	Cucumber	Kg.	16,940	179,959
155	07115100	Mushrooms of the genus Agaricus	Kg.	6,089	541,772
156	07115900	Mushrooms and truffles, provisionally preserved	Kg.	1,730	291,341
157	07119000	Vegetables: mixtures of vegetables	Kg.	1,862,571	19,517,112
158	07122000	Onions, dried	Kg.	154,583	11,151,502
159	07123900	Dried truffles	Kg.	30,905	4,206,058
160	07129000	Dried vegetables	Kg.	520	8,320
161	07129011	Dry Garlic, neither crushed nor ground	Kg.	478,691	39,162,653
162	07129012	Dry Garlic, crushed or ground	Kg.	214,452	15,978,342
163	07129090	Dry Garilic	Kg.	46,975	11,715,506
164	07131000	Dried peas	Kg.	7,635,521	1,433,788,748
165	07132000	Chickpeas	Kg.	8,063,631	1,011,795,866
166	07133100	Bean of the species vigna mungo, Hepper or vigna radiata Wilczek	Kg.	,856,911	123,248,007
167	07133200	Small red (Adzuki) beans (phaseolus or Vigna angularis)	Kg.	163,260	11,365,667
168	07133300	Kidney beans, including white pea beans (Phaseolus vulgaris)	Kg.	229,570	12,453,864
169	07133900	Beans (Vigna spp., phaseolus spp.), shelled, whether or not skinned or split	Kg.	3,657,536	183,217,862
170	07134000	Lentils	Kg.	3,894,156	1,380,291,376
171	07135000	Broad beans and horse beans	Kg.	814,185	51,126,532
172	07136000	Pigeon peas (Cajanus cajan)	Kg.	1,190	64,621
173	07139000	Dried leguminous vegetables	Kg.	2,993,085	1,550,494,695
174	07141000	Manioc (Cassava)	Kg.	71	3,822

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
175	07142000	Sweet Potatoes	Kg.	21,490	199,035
176	07149000	Arrowroot, salep, Jerusalem artichokes	Kg.	50,225	1,157,842
Chapter 08		Edible fruits and nuts: peel of citrus fruit or melons			2,180,582,679
177	08011100	Desiccated coconut	Kg.	2,227,392	229,199,624
178	08011200	Coconuts, in the inner shell (endocarp)	Kg.	4,233	153,954
179	08011900	Cocunuts	Kg.	3,889,001	104,855,016
180	08012100	Brazil nuts in shell	Kg.	45	4,980
181	08012200	Shelled brazil nuts	Kg.	5	2,243
182	08013100	Cashew nuts in shell	Kg.	319,256	135,319,099
183	08013200	Cashew nuts shelled	Kg.	252,376	110,808,668
184	08021100	Almonds, in shell	Kg.	27,028	13,135,096
185	08021200	Almonds, shelled	Kg.	252,065	138,300,382
186	08023100	Walnuts in shell	Kg.	151,775	11,776,055
187	08023200	Wallnut, shelled	Kg.	98,967	12,397,324
188	08024100	Chestnuts, in shell	Kg.	350	33,680
189	08024200	Chestnuts, shelled	Kg.	90	9,861
190	08025000	Pistachios	Kg.	14	4,430
191	08025100	Pistachios, in shell	Kg.	12,112	5,947,768
192	08025200	Pistachios, shelled	Kg.	2,401	1,247,980
193	08028000	Areca nuts	Kg.	78,355,142	7,667,162,009
194	08030000	Bananas	Kg.	120,776	12,608,850
195	08039000	Bananas, fresh or dried	Kg.	2,435,330	122,339,282
196	08041000	Dates	Kg.	2,359,659	131,560,875
197	08042000	Figs	Kg.	21,904	3,867,600
198	08043000	Pineapples	Kg.	1,408,149	14,441,315
199	08044000	Avocados	Kg.	952	85,379
200	08045000	Mangoes	Kg.	13,352,609	220,833,188
201	08051000	Oranges	Kg.	1,165,138	237,603,119
202	08052000	Mandarins (including tangerines and satsumas)	Kg.	276	23,405
203	08054000	Grapefruit	Kg.	30,725	1,024,482
204	08055000	Lemons (Citrus limon, citrus limonum) and limes (Citrus aurantifolia, Citrus latifolia)	Kg.	4,317,883	174,839,510
205	08059000	Citrus fruits	Kg.	5,989,464	136,794,672
206	08061000	Fresh Grapes	Kg.	11,762,283	227,249,147
207	08062000	Grapes, dried	Kg.	452,423	53,353,899
208	08071100	Water melons	Kg.	8,220,067	61,146,482
209	08071900	Melons	Kg.	50,119	728,492
210	08072000	Papaws (papayas)	Kg.	3,308,366	25,679,870
211	08081000	Apples, fresh	Kg.	6,447,023	1,923,637,048
212	08083000	Pears	Kg.	341,356	10,082,742
213	08084000	Quinces	Kg.	699	25,184

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
214	08091000	Fresh Apricots	Kg.	56,693	6,513,006
215	08092900	Cherries	Kg.	5,547	301,829
216	08094000	Plums and sloes	Kg.	34,058	1,097,238
217	08101000	Strawberries	Kg.	1,578	142,551
218	08105000	Kiwifruit	Kg.	1,270	58,207
219	08106000	Durians	Kg.	62	8,227
220	08109000	Fresh fruit	Kg.	6,888,389	344,842,945
221	08111000	Strawberries, uncooked or cooked by steaming or boiling in water, frozen, whether or not containing added sugar or other sweetening matter	Kg.	4,907	304,350
222	08112000	Rasberries, blackberries, mulberries, loganberries, black, white or red currants and gooseberries	Kg.	750	67,265
223	08119000	Fruit and nuts, uncooked or cooked by steaming or boiling in water, frozen,	Kg.	223,133	4,131,266
224	08121000	Cherries, provisionally preserved	Kg.	19,116	1,645,318
225	08129000	Fruit and nuts, provisionally preserved but unsuitable in that state for immediate consumption.	Kg.	95,558	3,244,903
226	08131000	Dried Apricots	Kg.	32,934	4,890,172
227	08132000	Prunes	Kg.	274	193,960
228	08133000	Dried apple	Kg.	895	51,639
229	08134000	Dry fruits	Kg.	39,981	2,858,612
230	08135000	Mixtures of nuts or dried fruits	Kg.	128,841	4,553,747
231	08140000	Peels of citrus fruit or melon, fresh, frozen	Kg.	362,155	17,394,735
Chapter 09		Coffee, tea, mate and spices			5,205,752,461
232	09011100	Coffee, neither roasted nor decaffeinated	Kg.	19,861	5,093,552
233	09011200	Coffee, not roasted, decaffeinated	Kg.	16,005	7,740,295
234	09012100	Coffee, roasted, not decaffeinated	Kg.	8,238	9,873,993
235	09012200	Coffee, roasted and decaffeinated	Kg.	2,623	2,363,359
236	09019000	Coffee	Kg.	16,149	9,744,309
237	09021000	Green tea not fermented in immediate packing of a content not exceeding 3kg.	Kg.	640	578,130
238	09022000	Green tea not fermented	Kg.	1,411	1,959,900
239	09023000	Black tea (fermented) and partly fermented tea, in immediate packings of a content not exceeding 3kg.	Kg.	26,327	5,723,983
240	09024000	Black tea fermented	Kg.	270,869	47,568,273
241	09030000	Mate	Kg.	3,949	761,298
242	09041100	Pepper, neither crushed nor ground	Kg.	2,326,918	1,434,270,894
243	09041200	Pepper, crushed or ground	Kg.	101,758	24,751,802
244	09042000	Fruits of the genus capsicum or of the genus pimenta, dried or crushed or ground	Kg.	45,480	5,223,641
245	09042100	Fruits of the genus Capsicum or of the genus Pimenta, Dried, neither crushed or ground	Kg.	5,759,221	640,968,079
246	09042200	Fruits of the genus Capsicum or of the genus Pimenta, Dried, crushed or ground	Kg.	270,776	27,916,783
247	09051000	Vanilla, Neither crushed nor ground	Kg.	1,211	114,134
248	09061100	Cinnamon (Cinnamomum zeylanicum Blume)	Kg.	259,226	32,350,028
249	09061900	Cinnamon	Kg.	209,928	25,618,125

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
250	09062000	Cinnamom, crushed or ground	Kg.	5,006	1,626,076
251	09071000	Cloves, neither crushed nor ground	Kg.	187,262	62,935,034
252	09072000	Cloves, crushed or ground	Kg.	28,572	29,506,954
253	09081100	Nutmeg, neither crushed nor ground	Kg.	26,885	10,140,723
254	09081200	Nutmeg, crushed or ground	Kg.	611	206,044
255	09082000	Mace	Kg.	440	53,130
256	09082100	Fruits of the genus Capsicum or of the genus Pimenta, dried, neither, crushed or ground	Kg.	260	84,835
257	09082200	Fruits of the genus Capsicum or of the genus Pimenta, crushed or ground	Kg.	150	26,907
258	09083110	Big Cardamon (Alaichi), neither crushed nor ground	Kg.	1,414	583,935
259	09083120	Small Cardamon (Sukumel)	Kg.	1,668,216	670,558,115
260	09083220	Small Cardamon (Sukumel)	Kg.	146,306	56,175,309
261	09092000	Seeds of coriander	Kg.	41,461	2,980,656
262	09092100	Seeds of coriander, neither crushed nor ground	Kg.	3,414,682	327,392,724
263	09092200	Seeds of coriander, crushed or ground	Kg.	461,305	53,238,791
264	09093000	Cumin seeds	Kg.	972	154,512
265	09093100	Seeds of cumin, neither crushed nor ground	Kg.	5,097,043	899,435,256
266	09093200	Seeds of cumin, crushed or ground	Kg.	1,399,133	282,995,507
267	09096100	Seeds of anise, badian, caraway or fennel; juniper berries, neither crushed nor ground	Kg.	49,091	5,688,678
268	09096200	Seeds of anise, badian, caraway or fennel; juniper berries, crushed or ground	Kg.	398,508	49,160,034
269	09101110	Ginger, fresh	Kg.	1,884,131	62,297,050
270	09101190	Ginger	Kg.	412,946	125,896,729
271	09101200	Ginger, crushed or ground	Kg.	2,906	667,329
272	09102000	Saffron	Kg.	1,651	6,769,295
273	09103010	Turmeric (curcuma), fresh	Kg.	103,412	11,126,420
274	09103020	Turmeric (curcuma), dust or Powder	Kg.	55,320	8,394,331
275	09103090	Turmeric (curcuma)	Kg.	8,213	685,190
276	09109900	Spices	Kg.	19,625	3,939,240
277	09109910	Fenugreek (Methi)	Kg.	1,531,231	118,089,919
278	09109990	Spices	Kg.	1,055,984	132,323,160
Chapter 10		Cereals			28,615,502,683
279	10011100	Durum wheat, seed	Kg.	8,632,020	217,198,767
280	10011900	Durum wheat	Kg.	2,406,700	1,508,547,448
281	10019100	Wheat and meslin, seed	Kg.	14,459,495	374,447,184
282	10019900	Wheat and meslin	Kg.	56,429,915	1,349,788,447
283	10029000	Rye	Kg.	96,771	2,867,162
284	10039000	Barley	Kg.	87,959	2,814,099
285	10041000	Oats, seed	Kg.	510	16,289
286	10049000	Oats	Kg.	3,707	303,393
287	10051000	Maize seeds	Kg.	1,412,586	211,167,251

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
288	10059000	Maize corn	Kg.	280,411,361	7,278,949,193
289	10061000	Rice in the husk	Kg.	167,100,819	4,499,675,116
290	10062000	Husked (brown) rice	Kg.	930,379	57,958,987
291	10063000	Semi milled or wholly milled rice, whether or not polished or glazed	Kg.	301,847,185	12,054,443,294
292	10064000	Broken rice	Kg.	32,354,920	642,686,510
293	10071000	Grain sorghum, seed	Kg.	2,000	18,985
294	10079000	Grain sorghum	Kg.	183,495	3,349,711
295	10081000	Buckwheat	Kg.	297,240	6,590,352
296	10082100	Millet, seed	Kg.	1,234,260	31,712,025
297	10082900	Millet	Kg.	13,735,943	345,638,178
298	10083000	Canary seed	Kg.	200	14,350
299	10089000	Cereals	Kg.	1,498,610	27,315,943
Chapter 11		Products of milling industry: malt: starches: inulin: wheat gluten			1,364,207,149
300	11010000	Wheat flour	Kg.	17,333,902	574,772,484
301	11022000	Maize corn flour	Kg.	117,080	4,335,656
302	11029000	Cereal Flours	Kg.	1,286,184	43,599,824
303	11031100	Groats and meals of wheat	Kg.	2,750,305	91,283,634
304	11031300	Groats and meals of maize	Kg.	610	41,243
305	11031900	Groats and meal	Kg.	13,232	501,432
306	11032000	Cereal pellets	Kg.	19,630	1,154,246
307	11041200	Rolled or flaked grains of oats	Kg.	18,657	2,110,263
308	11041900	Rolled or flacked cereals	Kg.	1,564	144,933
309	11042200	Worked grains of oats	Kg.	3,606	539,804
310	11042300	Hulled, pearlized, sliced or kibbled of maize corn	Kg.	619,850	22,417,053
311	11042900	Worked grains	Kg.	2,750	184,406
312	11043000	Germ of cereals, whole, rolled, flaked or ground	Kg.	1,412	102,085
313	11051000	Flour, meal and powder of potatoes	Kg.	24,900	1,475,408
314	11052000	Flakes, granules and pellets of potatoes	Kg.	451,079	31,116,829
315	11061000	Flour, meal and powder of dried leguminous vegetables	Kg.	88,693	5,910,556
316	11062000	Flour, meal and powder of the dried leguminous vegetables	Kg.	48,446	1,357,901
317	11063000	Flour, meal and powder of edible fruit and nut	Kg.	406,639	57,646,845
318	11071000	Malt, not roasted	Kg.	5,031,849	220,894,629
319	11072000	Malt, roasted	Kg.	1,565,336	69,007,805
320	11081100	Wheat starch	Kg.	3,260	128,249
321	11081200	Maize corn starch	Kg.	949,790	36,688,082
322	11081300	Potato starch	Kg.	802	42,125
323	11081900	Starch	Kg.	342,013	16,251,190
324	11090000	Wheat gluten	Kg.	1,266,750	182,500,467
Chapter 12		Oil seeds and oleaginous fruits: miscellaneous grains, seeds and fruit: industrial or medicinal plants: straw and fodder			8,867,349,519

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
325	12010000	Soya beans, whether or not broken	Kg.	40	1,473
326	12011000	Soya beans, seed	Kg.	13,596,995	853,269,326
327	12019000	Soya beans, whether or not broken	Kg.	32,378,172	2,104,550,668
328	12021000	Ground-nuts in shell	Kg.	3,370	183,141
329	12022000	Ground-nuts, shelled, whether or not broken	Kg.	4,133	189,754
330	12023000	Ground-nuts, seed	Kg.	187,839	18,610,323
331	12024100	Ground-nuts, in shell	Kg.	2,428,084	133,621,371
332	12024200	Ground-nuts, shelled	Kg.	3,068,084	333,175,472
333	12030000	Copra	Kg.	120	2,961
334	12040000	Linseed, whether or not broken	Kg.	30	1,615
335	12051000	Low erucic acid rape or colza seeds	Kg.	9,801,258	1,735,006,732
336	12059000	Rape or colza seeds, whether or not broken	Kg.	30	2,692
337	12060000	Sunflower seed	Kg.	343,308	17,398,655
338	12071000	Palm nuts and kernels	Kg.	80	8,611
339	12074000	Sesamum seeds	Kg.	797,677	69,906,352
340	12075000	Mustard seeds	Kg.	39,271,844	2,221,611,390
341	12079100	Poppy seed	Kg.	80	21,525
342	12079900	Oil seeds	Kg.	166	14,895
343	12081000	Flours of soya beans	Kg.	3,000	250,747
344	12089000	Flours and meals of oil seeds or oleaginous fruits	Kg.	591	180,915
345	12091000	Sugar beet seed	Kg.	226	35,314
346	12092100	Lucerne seeds	Kg.	500	19,739
347	12092300	Fescue seeds	Kg.	45	3,634
348	12092400	Kentucky blue grass seed	Kg.	365	36,771
349	12092500	Rye grass (Lolium multiflorum Lam., Lolium perenne L.) seed	Kg.	9,665	493,372
350	12092900	Seeds of forage plants	Kg.	83,552	22,680,827
351	12093000	Seeds of herbaceous plants cultivated principally for their flowers	Kg.	36,557	9,149,786
352	12099100	Vegetable seeds	Kg.	232,587	256,692,884
353	12099900	Seeds, fruit, and spores, of a kind used for sowing	Kg.	275,686	41,535,215
354	12101000	Hop cones, neither ground nor powdered nor in the form of pellets	Kg.	7,801	5,518,316
355	12102000	Hop cones, ground or powdered or in the form of pellets	Kg.	10,495	6,692,895
356	12112000	Gineseng roots	Kg.	25,026	17,351,506
357	12119090	Plants and parts of plants (including seeds and fruits) of a kind used primarily in perfumery, in pharmacy or for insecticidal or similar purposes	Kg.	2,014,308	733,802,026
358	12122100	Seaweeds and other algae, fit for human consumption	Kg.	125	134,862
359	12129100	Sugar beet	Kg.	240	24,911
360	12129900	Vegetable products (including unroasted chicory roots of the variety Cichorium intybus sativum) of a kind used primary for human consumption	Kg.	55,291,353	279,040,876
361	12130000	Cereal straw and husks, unprepared, whether or not chopped, ground, pressed or in the form of pellets	Kg.	224,420	4,839,650

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
362	12149000	Radish seeds	Kg.	35,882	1,288,317
Chapter 13		Lac: gums, resins and other vegetable saps and extracts			156,119,343
363	13012000	Gum Arabic	Kg.	105,535	22,440,129
364	13019000	Natural gum, resin	Kg.	330,824	101,868,294
365	13021100	Vegetable saps and extracts of opium	Kg.	76	23,324
366	13021200	Vegetable saps and extracts of liquorice	Kg.	80	60,570
367	13021300	Vegetable saps and extracts of hops	Kg.	7,053	7,310,689
368	13021900	Vegetable saps and extracts	Kg.	18,004	7,922,952
369	13022000	Pectic substance, pectinates, and pectates	Kg.	9,025	10,644,965
370	13023100	Agar-agar	Kg.	261	769,405
371	13023200	Mucilages and thickeners, whether or not modified, derived from locust beans	Kg.	6,375	3,248,828
372	13023900	Mucilages and thickeners whether or not modified, derived from vegetable products	Kg.	3,103	1,830,187
Chapter 14		Vegetable plaiting materials: vegetable products not elsewhere specified or included			277,682,992
373	14011000	Bamboos	Kg.	19,103	557,075
374	14012000	Rattans	Kg.	3,987	107,636
375	14019000	Vegetable materials of a kind used primarily for plaiting (for example rattans, reeds, rushes, osier, affia, cleaned, bleached or dyed cereal straw, and lime bark).	Kg.	689,239	12,557,060
376	14042000	Cotton linters	Kg.	208	22,243
377	14049000	Vegetable Products	Kg.	244,122	12,100,133
378	14049011	Semi-prossed Catechu of acacia (liquid Kattha)	Kg.	825	358,035
379	14049012	Catechu of acacia (Kathas)	Kg.	342,385	191,052,955
380	14049013	Leafs to roll beedies	Kg.	202,265	8,066,300
381	14049014	Betel Leaf	Kg.	200,446	13,471,401
382	14049015	Rudrakshya	Kg.	41,389	16,486,841
383	14049090	Vegetable products	Kg.	1,137,544	22,903,313
Chapter 15		Animal or vegetable fats and oils and their cleavage products: prepared edible fats: animal or vegetable waxes			23,011,125,882
384	15021000	Tallow	Kg.	2,041,597	128,983,758
385	15029000	Fats of bovine animals, sheep or goats	Kg.	827,398	54,815,624
386	15030000	Lard stearin	Kg.	1,840,886	222,678,268
387	15041010	Cod liver oil	Kg.	2,519	158,534
388	15041090	Fish-liver oils and their fractions	Kg.	12	5,484
389	15042000	Fats and oils and their fractions, of fish, other than liver oils	Kg.	1,138	884,287
390	15060000	Animal fats and oils	Kg.	785	152,088
391	15071000	Crude soyabean oil	Kg.	43,974,477	14,820,365,950
392	15079000	Soyabean oil	Kg.	560,889	75,706,802
393	15089000	Groundnut oil	Kg.	34	4,737
394	15091000	Virgin olive oil	Kg.	13,813	6,424,349
395	15099000	Olive oil	Kg.	66,081	31,964,392
396	15100000	Oils and their fraction, obtained solely from olives, whether or refined, but not chemically modified	Kg.	10,891	3,120,936

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
397	15111000	Crude palm oil	Kg.	46,153,242	4,171,246,350
398	15119000	Palm oil	Kg.	4,813,648	456,817,356
399	15121100	Crude sunflower oil	Kg.	20,059,565	1,975,648,791
400	15121900	Sunflower oil	Kg.	1,720,120	274,799,239
401	15131100	Crude coconut oil	Kg.	175,962	10,031,027
402	15131900	Coconut oil	Kg.	280,689	55,290,316
403	15132900	Palm kernel oil	Kg.	1,665	164,258
404	15141100	Rape or colza crude oil	Kg.	3	26,761
405	15141900	Rape, colza or mustard oil (but not crude)	Kg.	93,243	15,146,658
406	15149110	Rapeseed oil	Kg.	62,691	9,167,946
407	15149990	Rape, colza or mustard oil and fractions thereof, whether or not refined, but not chemically modified	Kg.	29,156	3,806,628
408	15151100	Crude linseed oil	Kg.	10	1,884
409	15151900	Linseed oil	Kg.	911	279,642
410	15152900	Maize corn oil	Kg.	31,160	5,887,622
411	15153000	Castor oil and its fractions	Kg.	140,431	20,948,459
412	15155000	Sesame oil and its fractions	Kg.	39,368	7,076,423
413	15159000	Fixed vegetable fats and oil	Kg.	208,444	31,742,717
414	15162000	Vegetable fats and oil, partly or wholly hydrogenated	Kg.	603,775	73,705,817
415	15171000	Margarine	Kg.	420,874	43,843,933
416	15179000	Edible mixtures and preparations of animal or vegetable fats or oil	Kg.	4,660,767	431,230,552
417	15180000	Animal or vegetable fats and oil, boiled, oxidised, dehydrated, sulphurised, blown, polymerised by heat in vacuum or in inert gas or otherwise chemically modified	Kg.	39,480	4,688,289
418	15200000	Glycerol, crude	Kg.	1,009,777	51,992,304
419	15219000	Beeswax, other insect waxes and spermaceti, whether or not refined or coloured.	Kg.	10,274	362,150
420	15220000	Degras: residue resulting from the treatment of fatty substances	Kg.	430,690	21,955,551
Chapter 16		Preparation of meat, of fish or of crustaceans, molluscs or other aquatic invertebrates			83,133,600
421	16010000	Sausages of meat, meat offal or blood	Kg.	4,749	1,966,898
422	16021000	Homogenised preparations	Kg.	89	9,837
423	16022000	Prepared or preserved liver of any animal	Kg.	180	36,990
424	16023900	Prepared or preserved meat, meat offal or blood of poultry	Kg.	5,571	6,516,819
425	16024100	Hams and cuts of swine	Kg.	220	52,165
426	16024200	Shoulders and cuts thereof, of swine	Kg.	163	34,394
427	16024900	Prepared or preserved meat, meat offal or blood of swine including mixture	Kg.	11,911	1,674,783
428	16029000	Prepared or preserved meat, meat offal or blood of swine including preparation of any animal	Kg.	14,738	1,531,104
429	16030000	Extract and juices of meat, fish or crustaceans, molluscs or other aquatic invertebrates	Kg.	2,610	354,239
430	16041100	Salmon	Kg.	75	15,364
431	16041300	Sardines, sardinella and brisling or sprats	Kg.	117,190	27,254,667
432	16041400	Prepared or preserved tunas	Kg.	85,933	21,029,322

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
433	16041500	Mackerel	Kg.	29,971	8,028,615
434	16041600	Anchovies	Kg.	145	337,702
435	16041900	Prepared or preserved fish, whole or in pieces, but not minced	Kg.	13,590	3,149,823
436	16042000	Prepared or preserved fish	Kg.	52,946	9,747,899
437	16052100	Shrimps and prawns, Not in airtight containe	Kg.	10	3,728
438	16052900	Shrimps and prawns	Kg.	396	706,936
439	16055900	Molluscs	Kg.	2,630	682,315
Chapter 17		Sugar and sugar confectionery			3,773,813,055
440	17011100	Sugar, raw not containing added flavouring or colouring matter	Kg.	13,105	710,401
441	17011110	Sugar, raw not containing added flavouring or colouring matter	Kg.	31,763	1,736,462
442	17011190	Sugar	Kg.	2,552	101,546
443	17011200	Chukandar sugar	Kg.	1,706,722	81,996,717
444	17011310	Sakhhar (Gud), cane sugar	Kg.	1,763,058	61,439,648
445	17011320	Khanda sugar, cane sugar	Kg.	1,540	135,076
446	17011390	Cane sugar	Kg.	45,409	2,104,286
447	17011410	Sakhhar (Gud)	Kg.	583,830	19,948,625
448	17011420	Khanda sugar	Kg.	23,270	1,600,823
449	17011490	Cane sugar	Kg.	30,924,937	1,648,517,495
450	17019100	Sugar, raw containing added flavouring or colouring matter	Kg.	55,379	3,656,507
451	17019900	Chemically pure sucrose in solid form	Kg.	1,543,617	96,475,634
452	17021100	Lactose and lactose syrup containing by weight 99% or more lactose expressed as anhydrous lactose	Kg.	124,985	35,589,800
453	17021900	Lactose and lactose syrup	Kg.	225,224	33,710,340
454	17022000	Maple sugar and maple syrup	Kg.	2,097	358,003
455	17023000	Glucose and glucose syrup not containing fructose or containing in dry state less than 20% by weight of fructose	Kg.	3,594,799	210,270,513
456	17024000	Glucose and glucose syrup containing in dry state 20-50% by weight of fructose	Kg.	11,991	1,714,543
457	17026000	Glucose and glucose syrup containing in the dry state more than 50% by weight of fructose	Kg.	2	4,900
458	17029000	Invert sugar	Kg.	472,753	36,790,176
459	17031000	Cane molasses	Kg.	1,180	43,292
460	17039000	Molasses resulting from the extraction or refining of sugar	Kg.	160	13,059
461	17041000	Chewing gum	Kg.	1,413,079	366,620,393
462	17049000	Sugar confectionery not containing cocoa	Kg.	5,876,540	1,170,274,816
Chapter 18		Cocoa and cocoa preparations			1,244,429,019
463	18010000	Cocoa beans, whole or broken, raw or roasted	Kg.	1,162	91,282
464	18020000	Cocoa shells, husks, skins and other cocoa waste	Kg.	2,000	232,372
465	18031000	Cocoa paste not defatted	Kg.	1,000	426,919
466	18032000	Cocoa paste wholly or partly defatted	Kg.	287	74,637
467	18040000	Cocoa butter, fat and oil	Kg.	36	10,484
468	18050000	Cocoa powder not containing added sugar or sweetening matter	Kg.	164,363	39,106,197

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
469	18061000	Cocoa powder containing sugar or other sweetening matter	Kg.	91,671	53,047,185
470	18062000	Chocolate in blocks or bars weighing more than 2 kg	Kg.	309,007	67,120,530
471	18063100	Chocolate, filled in blocks	Kg.	47,157	7,798,386
472	18063200	Blocks, slabs or bars of Chocolate and other food preparations containing cocoa, not filled	Kg.	49,794	7,632,425
473	18069000	Chocolate in blocks, slab or bars	Kg.	2,127,239	1,068,888,602
Chapter 19		Preparation of cereals, flour, starch or milk: pastrycooks' products			4,033,858,807
474	19011000	Preparations for infant use	Kg.	564,314	305,700,676
475	19012000	Mixes and doughs for the preparation of the bakers wares	Kg.	73,919	8,411,341
476	19019000	Malt extracts	Kg.	6,665,908	1,747,218,824
477	19021100	Uncooked pasta, not stuffed containing eggs	Kg.	21,107	2,317,452
478	19021900	Uncooked pasta, not stuffed or otherwise prepared	Kg.	796,569	93,558,051
479	19022000	Stuffed pasta whether or not cooked	Kg.	51,218	4,276,589
480	19023000	Pasta	Kg.	442,757	42,701,959
481	19024000	Couscous	Kg.	288	30,109
482	19030000	Tapioca and substitute	Kg.	504,862	36,690,218
483	19041000	Prepared foods obtained by swelling or roasting of cereal or cereal products	Kg.	648,288	121,709,938
484	19042000	Prepared foods obtained from inroasted cereal flakes	Kg.	246,324	46,980,811
485	19043000	Bulgur wheat	Kg.	75,572	14,317,457
486	19049000	Prepared foods	Kg.	429,978	64,376,609
487	19051000	Crispbread	Kg.	28,707	1,688,612
488	19052000	Gingerbread and the like	Kg.	4,150	1,449,681
489	19053000	Biscuits, waffles and wafers	Kg.	191	20,753
490	19053100	Sweet biscuits	Kg.	8,530,352	1,121,054,319
491	19053200	Waffles and wafers	Kg.	292,733	115,888,152
492	19054000	Rusks, toasted bread and similar toasted products	Kg.	40,230	9,825,289
493	19059000	Bakers wares	Kg.	610	45,285
494	19059010	Pizza	Kg.	501,592	1,128,023
495	19059020	Potatoes chips	Kg.	162,417	88,964,349
496	19059090	Bakers wares	Kg.	797,372	205,504,310
Chapter 20		Preparation of vegetables, fruits, nuts or other parts of plants			1,020,141,397
497	20011000	Cucumber and gherkins	Kg.	2,677	458,299
498	20019000	Vegetables, fruits nuts and edible parts of plants, prepared or preserved by vinegar or acetic acid	Kg.	85,294	6,709,283
499	20021000	Tomatoes, whole or in pieces	Kg.	28,759	3,013,232
500	20029000	Tomatoes prepared or preserved	Kg.	387,562	31,831,888
501	20031000	Mushrooms, prepared or preserved otherwise than by vinegar or acetic acid	Kg.	117,309	13,489,166
502	20039000	Mushroom, prepared or preserved, otherwise than by vinegar or acetic acid	Kg.	49,644	6,094,795
503	20041000	Potatoes, prepared or preserved otherwise than by vinegar or acetic acid,frozen	Kg.	60	20,911

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
504	20049000	Vegetable prepared or preserved otherwise than by vinegar or acetic acid, frozen	Kg.	53,068	8,903,486
505	20051000	Homogenised vegetables prepared or preserved otherwise than by vinegar or acetic acid, not frozen	Kg.	58	35,121
506	20052090	Potatoes, prepared or preserved otherwise than by vinegar or acetic acid, not frozen	Kg.	160,308	17,044,020
507	20054000	Peas, prepared or preserved, otherwise than by vinegar or acetic acid, not frozen	Kg.	8,352	663,849
508	20055100	Beans, shell, prepared or preserved otherwise than by vinegar or acetic acid, not frozen	Kg.	3,968	471,797
509	20055900	Beans, prepared or preserved otherwise than by vinegar or acetic acid, not frozen	Kg.	6,334	589,935
510	20057000	Olives	Kg.	10,539	2,151,362
511	20058000	Sweat corn	Kg.	94,625	7,606,317
512	20059100	Bamboo shoots	Kg.	684	59,076
513	20059900	Vegetables and mixtures of vegetables	Kg.	26,931	2,897,158
514	20060000	Vegetable, fruits, nuts preserved by sugar	Kg.	119,540	4,825,479
515	20071000	Homogenised preparations of jams, fruits jellies (cooked)	Kg.	40,998	4,691,444
516	20079100	Jams, fruit jellies etc of citrus fruit	Kg.	5,349	1,200,315
517	20079900	Jams other than citrus fruits	Kg.	458,234	48,210,159
518	20081100	Ground-nuts	Kg.	39,747	6,200,018
519	20081900	Nuts and seeds, including mixtures, prepared or preserved, whether or not containing added sugar or sweetening matter or spirit	Kg.	176,063	71,034,560
520	20082000	Pineapple, prepared or preserved, whether or not containing added sugar or other sweetening matter or spirit	Kg.	4,370	429,218
521	20083000	Citrus fruits, prepared or preserved, whether or not containing added sugar or other sweetening matter or spirit	Kg.	177,241	19,728,690
522	20085000	Apricots, prepared or preserved, whether or not containing added sugar or other sweetening matter or spirit	Kg.	41	33,172
523	20086000	Cherries, prepared or preserved, whether or not containing added sugar or other sweetening matter or spirit	Kg.	32,166	4,415,135
524	20087000	Peaches, including Nectarines, prepared or preserved, whether or not containing added sugar or other sweetening matter or spirit	Kg.	255	18,141
525	20088000	Strwaberries, prepared or preserved, whether or not containing added sugar or other sweetening matter or spirit	Kg.	2,552	334,497
526	20089100	Palm hearts, prepared or preserved, whether or not containing added sugar or other sweetening matter or spirit	Kg.	1,500	127,868
527	20089700	Mixtures of fruit, nuts and other edible parts of plants, otherwise prepared or preserved	Kg.	96	23,115
528	20089910	Fruit pulp	Kg.	4,711,722	381,894,608
529	20089990	Fruit Mixtures	Kg.	50,799	5,174,929
530	20091100	Frozen orange juice	Ltr	13,131	1,718,264
531	20091200	Orange juice not frozen, of a Brix value not exceeding 20	Ltr	11,808	1,186,294
532	20091900	Orange juice	Ltr	47,575	5,176,374
533	20092900	Grapefruit juice	Ltr	1,294	256,950
534	20093100	Juice of single citrus fruit, of a Brix value not exceeding 20	Ltr	38,262	2,490,397
535	20093900	Juice of any other single citrus fruit	Ltr	143,104	17,119,284
536	20094100	Pineapple juice, of a Brix value not exceeding 20	Ltr	10,145	789,679
537	20094900	Pineapple juice	Ltr	13,628	1,483,537

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
538	20095000	Tomato juice	Ltr	192	12,109
539	20096100	Grape juice (including grape must) of a Brix value not exceeding 30	Ltr	16,214	1,748,889
540	20096900	Grape juice	Ltr	3,085	311,414
541	20097100	Apple juice of a Brix value not exceeding 20	Ltr	13,804	1,342,143
542	20097900	Apple juice	Ltr	29,046	2,913,631
543	20098100	Juice cranberry	Ltr	5,510	975,470
544	20098900	Juice of any other single fruit or vegetable	Ltr	338,803	30,280,494
545	20099000	Mixture of juices	Ltr	5,047,497	301,955,425
Chapter 23		Residues and waste from the food industries: prepared animal fodder			8,421,716,238
593	23011000	Flour, meals and pellets, of meat or meat offal, greaves	Kg.	728,599	33,013,606
594	23012000	Flour, meals and pellets of fish or of crustaceans	Kg.	3,964,677	319,659,698
595	23021000	Bran, sharps and other residues, whether or not in the form of pellets, derived from the sifting, milling of maize	Kg.	386,500	9,353,878
596	23023000	Wheat bran	Kg.	1,052,095	10,146,346
597	23024000	Bran, sharps, and other residues of cereals	Kg.	10,816,414	117,406,448
598	23031000	Residues of starch manufacture and similar sugar manufacture residues	Kg.	500	25,202
599	23040000	Oil cakes	Kg.	79,312,144	5,213,873,436
600	23050000	Oil-cake and other solid residues, whether or not ground or in the form of pellets, resulting from the extraction of ground-nut oil	Kg.	180,080	7,536,818
601	23061000	Oil-cake and other solid residues of cotton seed	Kg.	6,286,040	110,515,100
602	23062000	Oil-cake and other solid residues of linseed	Kg.	65,420	1,327,913
603	23063000	Oil-cake and other solid residues of sunflower seeds	Kg.	1,847,440	63,128,632
604	23064100	Oil-cake and other solid residues of low erucic acid rape or colza seeds	Kg.	921,028	25,306,492
605	23064900	Oil-cake and other solid residues of rape or colza seeds	Kg.	1,225,730	36,521,665
606	23065000	Oil-cake and other solid residues of coconut or copra	Kg.	50	1,795
607	23069000	Oil-cake and other solid residues, whether or not ground or in the form of pellets, resulting from extraction of vegetable fats or oils	Kg.	2,464,980	43,937,366
608	23080000	Vegetable materials and vegetable waste, vegetable residues and by-products, whether or not in the form of pellets, of a kind used in animal feeding, not elsewhere specified or included	Kg.	16	2,381
609	23091000	Dog or cat food	Kg.	158,848	23,750,218
610	23099000	Preparations of a kind used in animal feeding	Kg.	4,703,984	2,406,209,244

श्रोत: व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र

(ख) निर्यात

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
Chapter 03		Fish and crustaceans, molluscs and other aquatic invertebrates			5,304,982
16	03011100	Ornamental fish, Freshwater	Kg.	3,900	525,370
17	03011900	Ornamental fish	Kg.	2,700	111,500
18	03019900	Live fish	Kg.	600	35,800
19	03026900	Other fish	Kg.	200	6,000

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
20	03055900	Dried fish, not smoked	Kg.	350	42,000
21	03076000	Snails, other than sea snails	Kg.	8,425	4,584,312
Chapter 06		Live trees and other plants: bulbs, roots and the like: cutflowers and ornamental foliage			8,453,292
44	06011000	Bulbs, tubers, tuberous roots, corms, crowns and rhizomes, dormant	Pcs.	63,477	6,709,486
45	06012000	Bulb, tubers, tuberous roots, corms, crowns and rhizomes, in growth or in flower, chicory plants and roots.	Pcs.	5,000	261,935
46	06021000	Unrooted cuttings and slips	Pcs.	265	84,000
47	06029000	Live plants	Pcs.	201,250	980,000
48	06031100	Roses	Pcs.	10	192,240
49	06031300	Orchid	Pcs.	400	8,000
50	06031400	Chrysanthemums	Pcs.	5,900	68,750
51	06042000	Foliage, branches and other parts of plants, without flowers or flower buds, and grasses, mosses and lichens, being goods of a kind suitable for bouquets or ornamental purposes, fresh, dried, dyed, bleached, impregnated or otherwise prepared, fresh	Pcs.	2,104	148,881
Chapter 07		Edible vegetables and certain roots and tubers			2,205,176,903
52	07011000	Potatoes seed	Kg.	300	6,000
53	07019000	Potatoes, fresh or chilled	Kg.	1,034,529	9,401,047
54	07020000	Tomatoes, fresh or chilled	Kg.	113,120	1,169,211
55	07031000	Onions and shallots	Kg.	500	10,000
56	07032000	Garlic	Kg.	100	12,492
57	07039000	Leeks and other alliaceous vegetables	Kg.	122,310	700,106
58	07041000	Cauliflowers and headed broccoli	Kg.	2,014,228	23,602,700
59	07042000	Brussels sprouts	Kg.	12,560	86,130
60	07049000	Cabbage, kohlrabi, kale and similar edible brassicas, fresh or chilled	Kg.	3,846,700	36,119,910
61	07051100	Cabbage lettuce (head lettuce)	Kg.	2,869,557	26,013,431
62	07051900	Lettuce (<i>Lactucasativa</i>)	Kg.	6,000	48,000
63	07069000	Edible roots	Kg.	43,320	438,790
64	07081000	Fresh peas	Kg.	50,400	391,852
65	07082000	Beans (<i>Vigna</i> spp., <i>phaseolus</i> spp.)	Kg.	500	6,400
66	07089000	Leguminous vegetable, shelled or unshelled	Kg.	435,980	6,379,797
67	07095100	Fresh mushrooms	Kg.	91	8,880
68	07095900	Mushrooms and truffles, fresh or chilled	Kg.	122,247	1,150,115
69	07096000	Fruits of genus <i>capsicum</i> or of genus <i>pimenta</i>	Kg.	360	13,000
70	07099000	Vegetables, fresh or chilled	Kg.	1,900	21,500
71	07099300	Pumpkins, squash and gourds (<i>Cucurbita</i> spp.)	Kg.	5,680	108,877
72	07099900	Vegetables, fresh or chilled	Kg.	439,303	5,329,404
73	07101000	Potatoes	Kg.	13,300	133,000
74	07102100	Peas (<i>Pisum sativum</i>)	Kg.	560	81,444
75	07102900	Leguminous vegetables	Kg.	135,347	1,593,923

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
76	07108000	Vegetables	Kg.	166,044	1,367,420
77	07109000	Fresh green vegetable	Kg.	45,500	369,000
78	07115900	Mushrooms and truffles, provisionally preserved	Kg.	680	22,595,571
79	07119000	Vegetables: mixtures of vegetables	Kg.	157,860	1,435,540
80	07122000	Onions, dried	Kg.	19,000	11,212,216
81	07123900	Dried truffles	Kg.	60	22,716
82	07129000	Dried vegetables	Kg.	239,999	2,932,000
83	07129011	Dry Garlic, neither crushed nor ground	Kg.	1,000	555,000
84	07129090	Dry Garlic	Kg.	7,017	1,916,701
85	07131000	Dried peas	Kg.	8,887	238,413
86	07132000	Chickpeas	Kg.	4,800	739,527
87	07133100	Bean of the species vigna mungo, Hepper or vigna radiata Wilczek	Kg.	300	14,414
88	07133900	Beans (Vigna spp., phaseolus spp.), shelled, whether or not skinned or split	Kg.	78,411	635,956
89	07134000	Lentils	Kg.	17,341,147	2,047,631,993
90	07139000	Dried leguminous vegetables	Kg.	16,690	684,427
Chapter 08		Edible fruits and nuts: peel of citrus fruit or melons			4,161,032,798
91	08012100	Brazil nuts in shell	Kg.	288,000	1,542,000
92	08021200	Almonds, shelled	Kg.	160	11,600
93	08025000	Pistachios	Kg.	3,992	167,800
94	08025100	Pistachios, in shell	Kg.	180	10,350
95	08028000	Areca nuts	Kg.	23,176,739	4,134,763,382
96	08039000	Bananas, fresh or dried	Kg.	11,600	201,182
97	08044000	Avocados	Kg.	1,270	41,500
98	08045000	Mangoes	Kg.	676,860	9,946,569
99	08051000	Oranges	Kg.	31,915	489,909
100	08055000	Lemons (Citrus limon, citrus limonum) and limes (Citrus aurantifolia, Citrus latifolia)	Kg.	1,247	122,864
101	08059000	Citrus fruits	Kg.	281,015	2,816,750
102	08081000	Apples, fresh	Kg.	22,900	832,266
103	08082000	Pears and quinces	Kg.	52,015	700,000
104	08083000	Pears	Kg.	144,200	1,207,200
105	08091000	Fresh Apricots	Kg.	5,038	528,020
106	08092900	Cherries	Kg.	22,500	2,406,450
107	08101000	Strawberries	Kg.	9,077	820,450
108	08109000	Fresh fruit	Kg.	30,300	620,580
109	08111000	Strawberries, uncooked or cooked by steaming or boiling in water, frozen, whether or not containing added sugar or other sweetening matter	Kg.	700	70,000
110	08119000	Fruit and nuts, uncooked or cooked by steaming or boiling in water, frozen,	Kg.	14,017	599,440
111	08129000	Fruit and nuts, provisionally preserved but unsuitable in that state for immediate consumption.	Kg.	270	8,550
112	08131000	Dried Apricots	Kg.	9,468	1,700,721

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
113	08132000	Prunes	Kg.	900	15,000
114	08133000	Dried apple	Kg.	375	26,550
115	08134000	Dry fruits	Kg.	26,440	1,268,320
116	08135000	Mixtures of nuts or dried fruits	Kg.	840	47,085
117	08140000	Peels of citrus fruit or melon, fresh, frozen	Kg.	556	68,260
Chapter 09		Coffee, tea, mate and spices			6,985,985,053
118	09011100	Coffee, neither roasted nor decaffeinated	Kg.	43,851	31,209,025
119	09011200	Coffee, not roasted, decaffeinated	Kg.	9,000	10,888,915
120	09012100	Coffee, roasted, not decaffeinated	Kg.	5,319	6,295,566
121	09012200	Coffee, roasted and decaffeinated	Kg.	1,854	2,359,007
122	09019000	Coffee	Kg.	6,438	1,643,183
123	09021000	Green tea not fermented in immediate packing of a content not exceeding 3kg.	Kg.	115,873	11,661,691
124	09022000	Green tea not fermented	Kg.	129,648	20,326,182
125	09023000	Black tea (fermented) and partly fermented tea, in immediate packings of a content not exceeding 3kg.	Kg.	69,693	24,148,449
126	09024000	Black tea fermented	Kg.	11,080,531	1,973,302,921
127	09041100	Pepper, neither crushed nor ground	Kg.	1,550	1,406,099
128	09041200	Pepper, crushed or ground	Kg.	11,860	406,237
129	09061100	Cinnamon (Cinnamomum zeylanicum Blume)	Kg.	913,229	66,024,113
130	09061900	Cinnamon	Kg.	666,112	33,848,343
131	09062000	Cinnamom, crushed or ground	Kg.	12,165	1,412,823
132	09071000	Cloves, neither crushed nor ground	Kg.	250	71,750
133	09083110	Big Cardamon (Alaichi), neither crushed nor ground	Kg.	4,913,469	4,267,865,241
134	09083210	Big Cardamon (Alaichi), crushed or ground	Kg.	421	2,506,395
135	09092200	Seeds of coriander, crushed or ground	Kg.	60	1,050
136	09093000	Cumin seeds	Kg.	80	35,532
137	09095000	Seed of fennel, juniper	Kg.	350	8,800
138	09096100	Seeds of anise, badian, caraway or fennel; juniper berries, neither crushed nor ground	Kg.	350	8,800
139	09096200	Seeds of anise, badian, caraway or fennel; juniper berries, crushed or ground	Kg.	35	3,500
140	09101110	Ginger, fresh	Kg.	19,403,892	356,962,995
141	09101190	Ginger	Kg.	945,519	90,124,155
142	09101200	Ginger, crushed or ground	Kg.	66,255	2,814,266
143	09103000	Turmeric	Kg.	7,763	1,743,337
144	09103010	Turmeric (curcuma), fresh	Kg.	8,299	2,180,944
145	09103020	Turmeric (curcuma), dust or Powder	Kg.	3,600	576,543
146	09103090	Turmeric (curcuma)	Kg.	910	116,252
147	09109910	Fenugreek (Methi)	Kg.	7,725	1,580,706
148	09109990	Spices	Kg.	1,206,148	74,452,233
Chapter 10		Cereals			19,555,207
149	10051000	Maize seeds	Kg.	1,280	42,139

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
150	10063000	Semi milled or wholly milled rice, whether or not polished or glazed	Kg.	123,152	8,297,305
151	10081000	Buckwheat	Kg.	334,880	6,959,544
152	10082100	Millet, seed	Kg.	39,808	2,339,507
153	10082900	Millet	Kg.	36,363	1,333,612
154	10086000	Triticale	Pcs.	50	4,900
155	10089000	Cereals	Kg.	23,600	578,200
Chapter 11		Products of milling industry: malt: starches: inulin: wheat gluten			148,663,039
156	11010000	Wheat flour	Kg.	1,725,047	124,614,445
157	11029000	Cereal Flours	Kg.	42,440	3,692,816
158	11031100	Groats and meals of wheat	Kg.	218,190	15,670,258
159	11031900	Groats and meal	Kg.	3,800	179,049
160	11041900	Rolled or flacked cereals	Kg.	16,246	1,125,197
161	11042300	Hulled, pearled, sliced or kibbled of maize corn	Kg.	150	6,065
162	11042900	Worked grains	Pcs.	500	10,000
163	11051000	Flour, meal and powder of potatoes	Kg.	18,730	2,383,363
164	11061000	Flour, meal and powder of dried leguminous vegetables	Kg.	4,520	971,846
165	11063000	Flour, meal and powder of edible fruit and nut	Kg.	25	10,000
Chapter 12		Oil seeds and oleaginous fruits: miscellaneous grains, seeds and fruit: industrial or medicinal plants: straw and fodder			1,624,086,225
166	12011000	Soya beans, seed	Kg.	150	21,636
167	12019000	Soya beans, whether or not broken	Kg.	6,130	529,825
168	12040000	Linseed, whether or not broken	Kg.	274,590	17,476,750
169	12071000	Palm nuts and kernels	Kg.	20	10,058
170	12072100	Cotton seeds	Kg.	97,460	974,600
171	12074000	Sesamum seeds	Kg.	363	173,694
172	12079900	Oil seeds	Kg.	1,520	221,800
173	12081000	Flours of soya beans	Kg.	50	4,633
174	12092500	Rye grass (Lolium multiflorum Lam., Lolium perenne L.) seed	Kg.	85	13,354
175	12092900	Seeds of forage plants	Kg.	40	5,000
176	12093000	Seeds of herbaceous plants cultivated principally for their flowers	Kg.	25	14,579
177	12099100	Vegetable seeds	Kg.	5,050	1,871,380
178	12099900	Seeds, fruit, and spores, of a kind used for sowing	Kg.	4,800	480,000
179	12119010	Yarchagumba	Kg.	2,079	475,812,131
180	12119090	Plants and parts of plants (including seeds and fruits) of a kind used primarily in perfumery, in pharmacy or for insecticidal or similar purposes	Kg.	5,410,206	1,126,377,785
181	12130000	Cereal straw and husks, unprepared, whether or not chopped, ground, pressed or in the form of pellets	Kg.	45,610	99,000
Chapter 13		Lac: gums, resins and other vegetable saps and extracts			5,339,643
182	13019000	Natural gum, resin	Kg.	500	50,000
183	13021900	Vegetable saps and extracts	Kg.	5	5,289,643

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
Chapter 14		Vegetable plaiting materials: vegetable products not elsewhere specified or included			854,356,616
184	14011000	Bamboos	Kg.	16,212	918,300
185	14019000	Vegetable materials of a kind used primarily for plaiting (for example rattans, reeds, rushes, osier, affia, cleaned, bleached or dyed cereal straw, and lime bark).	Kg.	364,899	4,637,454
186	14049010	Vegetable products (unfinished khayar kattha)	Kg.	51,920	4,153,600
187	14049011	Semi-prossed Catechu of acacia (liquid Kattha)	Kg.	432,550	113,291,700
188	14049012	Catechu of acacia (Kathas)	Kg.	825,720	487,463,305
189	14049015	Rudrakshya	Kg.	930,172	57,829,033
190	14049016	Skin of Argel	Kg.	129,352	9,327,289
191	14049017	Soapnut	Kg.	986,302	33,466,059
192	14049018	Amriso	Kg.	15,396,213	133,993,573
193	14049090	Vegetable products	Kg.	12,336	9,276,303
Chapter 15		Animal or vegetable fats and oils and their cleavage products: prepared edible fats: animal or vegetable waxes			243,107,958
194	15030000	Lard stearin	Kg.	45	7,000
195	15071000	Crude soyabean oil	Kg.	143,810	12,223,016
196	15079000	Soyabean oil	Kg.	1,250	152,250
197	15121100	Crude sunflower oil	Kg.	120	10,992
198	15149110	Rapeseed oil	Kg.	406,440	35,166,048
199	15152900	Maize corn oil	Kg.	200	24,000
200	15159000	Fixed vegetable fats and oil	Pcs.	2,901,730	195,474,152
201	15162000	Vegetable fats and oil, partly or wholly hydrogenated	Kg.	95	10,500
202	15171000	Margarine	Kg.	200	40,000
Chapter 16		Preparation of meat, of fish or of crustaceans, molluscs or other aquatic invertebrates			201,200
203	16055800	Snails, other than sea snails	Kg.	1,460	201,200
Chapter 17		Sugar and sugar confectionery			100,580,562
204	17023000	Glucose and glucose syrup not containing fructose or containing in dry state less than 20% by weight of fructose	Kg.	21,780	2,718,144
205	17029000	Invert sugar	Kg.	460	344,326
206	17031000	Cane molasses	Kg.	13,576,821	94,423,557
207	17041000	Chewing gum	Kg.	2,224	1,582,962
208	17049000	Sugar confectionery not containing cocoa	Kg.	12,347	1,511,573
Chapter 18		Cocoa and cocoa preparations			660,216
209	18040000	Cocoa butter, fat and oil	Kg.	5	6,393
210	18061000	Cocoa powder containing sugar or other sweetening matter	Kg.	600	384,270
211	18062000	Chocolate in blocks or bars weighing more than 2 kg	Kg.	3,225	256,611
212	18069000	Chocolate in blocks, slab or bars	Kg.	10	12,942
Chapter 19		Preparation of cereals, flour, starch or milk: pastrycooks' products			892,905,065
213	19012000	Mixes and doughs for the preparation of the bakers wares	Kg.	155	3,000
214	19019000	Malt extracts	Kg.	84,293	12,367,101

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
215	19021100	Uncooked pasta, not stuffed containing eggs	Kg.	72,780	12,493,092
216	19021900	Uncooked pasta, not stuffed or otherwise prepared	Kg.	6,203,379	793,756,952
217	19022000	Stuffed pasta whether or not cooked	Kg.	500	25,000
218	19023000	Pasta	Kg.	97,611	16,218,127
219	19041000	Prepared foods obtained by swelling or roasting of cereal or cereal products	Kg.	154,423	23,725,658
220	19042000	Prepared foods obtained from inroasted cereal flakes	Kg.	7,721	1,061,278
221	19049000	Prepared foods	Kg.	155,724	9,569,825
222	19051000	Crispbread	Kg.	2,030	120,000
223	19053100	Sweet biscuits	Kg.	180,572	22,855,161
224	19053200	Waffles and wafers	Kg.	4,076	621,935
225	19054000	Rusks, toasted bread and similar toasted products	Kg.	3	1,497
226	19059020	Potatoes chips	Kg.	34,255	86,439
Chapter 20		Preparation of vegetables, fruits, nuts or other parts of plants			4,447,054,767
227	20011000	Cucumber and gherkins	Kg.	2,100	185,472
228	20031000	Mushrooms, prepared or preserved otherwise than by vinegar or acetic acid	Kg.	90	6,544
229	20079900	Jams other than citrus fruits	Kg.	5,830	181,870
230	20083000	Citrus fruits, prepared or preserved, whether or not containing added sugar or other sweetening matter or spirit	Kg.	80	4,600
231	20086000	Cherries, prepared or preserved, whether or not containing added sugar or other sweetening matter or spirit	Kg.	200	10,000
232	20087000	Peaches, including Nectarines, prepared or preserved, whether or not containing added sugar or other sweetening matter or spirit	Kg.	1,020	71,629
233	20088000	Strwaberries, prepared or preserved, whether or not containing added sugar or other sweetening matter or spirit	Kg.	880	94,385
234	20089910	Fruit pulp	Kg.	13,985	2,510,396
235	20089990	Fruit Mixtures	Kg.	21,815	1,539,644
236	20091100	Frozen orange juice	Ltr	11,843,089	879,933,396
237	20091200	Orange juice not frozen, of a Brix value not exceeding 20	Ltr	192,474	14,271,171
238	20091900	Orange juice	Ltr	24,827	2,708,096
239	20092100	Grapefruit (including pomelo) juice, of a Brix value not exceeding 20	Ltr	1,765,428	118,505,889
240	20093900	Juice of any other single citrus fruit	Ltr	29,330	4,694,015
241	20094100	Pineapple juice, of a Brix value not exceeding 20	Ltr	5,883,492	347,168,190
242	20095000	Tomato juice	Ltr	790,423	45,206,111
243	20096100	Grape juice (including grape must) of a Brix value not exceeding 30	Ltr	9,132	627,987
244	20097100	Apple juice of a Brix value not exceeding 20	Ltr	9,251,301	526,012,955
245	20098100	Juice cranberry	Ltr	243,528	14,555,877
246	20098900	Juice of any other single fruit or vegetable	Ltr	21,719	1,228,224
247	20099000	Mixture of juices	Ltr	38,988,024	2,487,538,316
Chapter 21		Miscellaneous edible preparations			111,341,719
248	21011100	Extracts, essences and concentrates	Kg.	9,495	598,620

S.N.	HS Code	Description, Commodities/ Countries	Unit	Quantity	Values (Rs.)
249	21011200	Preparation with a basis of extracts, essences and concentrates or with a basis with coffee	Kg.	208	9,652
250	21013000	Roasted chicory and other roasted coffee substitute	Kg.	313	198,827
251	21022000	Inactive yeast	Kg.	1,235	103,520
252	21023000	Prepared baking powders	Kg.	4,167	395,712
253	21032000	Tomato ketchup and sauces	Kg.	20,356	2,319,302
254	21039000	Sauces	Kg.	65,109	16,311,530
255	21042000	Homogenised composite food preparation	Kg.	4,010	260,220
256	21061000	Protein concentrate and textured protein substance	Kg.	43,213	4,666,638
257	21069010	Dalmott, papad, salted bhujia and chameya	Kg.	657,306	68,118,382
258	21069030	Panmasala containing lime, kattha, or tobacco	Kg.	225	28,800
259	21069040	Concentrate of non-alcoholic soft drinks	Kg.	18,550	2,360,369
260	21069050	Pachak, rochak and similar goods	Kg.	1,140	164,919
261	21069060	Kurkure, kurmure, lays & Similar goods	Kg.	14,872	2,857,636
262	21069090	Food preparations	Kg.	60,120	12,947,592
Chapter 23		Residues and waste from the food industries: prepared animal fodder			1,505,037,986
272	23023000	Wheat bran	Kg.	3,622,845	85,595,348
273	23024000	Bran, sharps, and other residues of cereals	Kg.	12,750,138	156,213,081
274	23025000	Bran of leguminous plants	Kg.	1,132,674	20,592,869
275	23031000	Residues of starch manufacture and similar sugar manufacture residues	Kg.	58,000	383,168
276	23032000	Beet-pulp, bagasse and other waste of sugar manufacture	Kg.	1,251,100	875,780
277	23040000	Oil cakes	Kg.	179,825	2,819,480
278	23050000	Oil-cake and other solid residues, whether or not ground or in the form of pellets, resulting from the extraction of ground-nut oil	Kg.	36,000	1,031,849
279	23062000	Oil-cake and other solid residues of linseed	Kg.	1,765,714	31,684,423
280	23064100	Oil-cake and other solid residues of low erucic acid rape or colza seeds	Kg.	28,473,199	669,992,730
281	23091000	Dog or cat food	Kg.	311,602	268,847,958
282	23099000	Preparations of a kind used in animal feeding	Kg.	1,519,550	267,001,300
Chapter 24		Tobacco and manufactured tobacco substitutes			1,957,407,187
283	24039100	Homogenised or reconstituted tobacco	Kg.	25,000	67,625
284	24039910	Jarda, Khaini, Snuff, Ghutka and similar preparations containing chewing tobacco	Kg.	4,437,091	1,955,775,562
285	24039930	Cut tobacco, dust tobacco not for retail sale	Kg.	17,500	1,564,000

श्रोत: व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र

५.५ राष्ट्रिय कृषिगणना २०६८ को संक्षिप्त नतिजा

कृषक परिवारको परिचयः

राष्ट्रिय कृषिगणना २०६८ मा जग्गाको क्षेत्रफल वा पशुपंक्तीको संख्या तल लेखिए बमोजिम भए मात्र कृषि चलन मानिएको छ ।

- (क) हिमाल र पहाडका जिल्लामा कम्तीमा ४ आना (०.०१२७२ हेक्टर) र तराइका जिल्लामा कम्तीमा ८ धुर (०.०१३५५ हेक्टर) क्षेत्रफल वाली लागेको जग्गा भएमा, वा
- (ख) जुनसुकै उमेरका कम्तीमा १ वटा गाई-भैंसी पालेको भएमा, वा
- (ग) कम्तीमा ५ वटा भेडा-बाखा, सुँगर-बड्गरजस्ता चौपाया पालेको भएमा, वा
- (घ) चल्ला र माउ गरी कम्तीमा २० वटासम्म चराचुरुङ्गी (कुखुरा, हाँस) पालेको भएमा ।

विवरण	२०५८	२०६८
कुल कृषक परिवार संख्या (हजारमा)	३३६४	३८३१
खेती गरिएको क्षेत्रफल (हजार हे.)	२३९६	२५२५
चलनको आकार (Size of Holdings)	०.८० हेक्टर	०.८८ हेक्टर
कित्ताको जम्मा जम्मी संख्या (No. of Parcels)	१ करोड १० लाख	१ करोड २० लाख
प्रति परिवार औषत कित्ता संख्या (Average Parcels per household)	३.३	३.२
कित्ताको औषत आकार (Average size of Parcels)	०.२१ हेक्टर	०.२४ हेक्टर
सिंचित क्षेत्रफल हे. (प्रतिशत)	११६८.३ (४४५०)	१३१३.४१ (५३५)

बाली सघनता (Cropping Intensity)

	२०५८	२०६८
हिमाल	१६९	१७४
पहाड	१८६	१८५
तराई	१८३	१८६
नेपाल	१८३	१८५

कृषि गणना २०६८ अनुसार विभिन्न बालीहरुको क्षेत्रफल अवस्था

सि.नं.	बाली	ढाकेको क्षेत्रफल (हेक्टर)	सि.नं.	बाली	ढाकेको क्षेत्रफल (हेक्टर)
१	खाद्यान्न बाली		५	नगदेबाली	
१.१	धान	१४५५९८.७	५.१	उखु	६०५६०.५
१.२	गहुँ	७४९३९५	५.२	जुट	५७३७.१
१.३	मकै	६७३७०४.२	५.३	सुर्ति	९३१.२
१.४	कोदो	२००९४९.७	५.४	अन्य	४२८.८
१.५	जौ/उवा	२५७३२	नगदेबाली जम्मा		६७६५७.६

सि.नं.	बाली	ढाकेको क्षेत्रफल (हेक्टर)	सि.नं.	बाली	ढाकेको क्षेत्रफल (हेक्टर)
१.६	फापर	१२५८०	६	मसलाबाली	
१.७	अन्य	३५९५.६	६.१	खुसार्नी	५९६०.५
खाद्यान्न वाली तर्फको जम्मा		३१२९९३९.२	६.२	प्याज	१०५२९.२
२	तरकारीबाली		६.३	लसुन	८८८३.९
२.१	काउली	१५६०९.५	६.४	अदुवा	१०६८०.९
२.२	बन्दा	६९६०.६	६.५	बेसार / हलेदो	४४९७.८
२.३	गोलभेडा	७५८३.१	६.६	धनियाँ	३३२३
२.४	अन्य	५४२५७.८	६.७	अन्य	४६८.७
	तरकारी बाली जम्मा	८४४९९		मसलाबाली जम्मा	४३५३६
३	दलहन बाली		७	गानो तथा जरे बाली	
३.१	भटमास	१२७९४.७	७.१	आलु	१०५५८२.३
३.२	मास	१८८२९.६	७.२	सखरखण्ड	१०३६.४
३.३	रहर	५२९१.८	७.३	पिडालु	४०८१.७
३.४	खेसरी	१६३६८.९	७.४	अन्य	५६५.४
३.५	मुसुरो	१७६७३३.२		गानो तथा जरे बाली जम्मा	१११२६५.८
३.६	चना	७९२७.४			
३.७	केराउ	१९८०५.५			
३.८	हरियो केराउ	१३२३५.२			
३.९	गहत	७२१५			
३.१०	बोडी	८१४१			
३.११	अन्य	११८९६.६			
दलहन बाली जम्मा		२९८२३८.९			
४	तेलहन	१८६१३८.९			
४.१	तोरी	१४७७९६.६			
४.२	बदाम	२९१८.६			
४.३	आलस	२७७६२.८			
४.४	तिल	३८३६.९			
४.५	झुसेतिल	१२०२			
४.६	अन्य	२७०१.१			
तेलहन बाली जम्मा		१८६१३८			

८. फलफुल

८.१ सुन्तलाजात फलफुल

		वर्गीया		छारिएर रहेका बोट संख्या	
		उत्पादन क्षेत्रफल	उत्पादनमा आई नसकेको क्षेत्रफल	उत्पादन दिई रहेको	उत्पादनमा आई नसकेको
८.१.१	सुन्तला	४५६७.६	१३९३.५	६५९१११	४६९२२६
८.१.२	जुनार	१६२.९	३८.१	६२०६९	३८९८५
८.१.३	कागती	२७३.३	११८.९	३०८५८३	१३१६०६
८.१.४	निवुवा	१७१.७	३३.३	१७५२१२	६५३५४
८.१.५	मौषम	१७.५	१३.८	६२८२६	२९२३७
८.१.६	अन्य	२५९.४	१३८.१	९२९५८८२	९६५८३
सुन्तलाजात फलफुल जम्मा		५५३२.४	१७३५.७	१०५६३६८३	८३०९९१
८.२	आँप	१४२१५.६	३७३१.७	१४४४३९३	८८५५६२
८.३	केरा	३७२४.८	११७६.९	२२७९४२३	२०६३८२७
८.४	अम्बा	३१२.७	८०.१	७२३८९३	२३३९८९
८.५	रुखकटहर	३१४९.२	८३.९	२४६७७०	११७१९८
८.६	भुईकटहर	१९१.१	८७.४		
८.७	लिचि	५८९	७९५.४	१६४८०८	८२१५२
८.८	स्याउ	८००.६	९१०.३	९१०१०	८८८४८
८.९	नास्पाती	२०८	३६.४	१९५५१४	६०१३९
८.१०	आरु	१२९.४	२३.७	३६६४५६	१०९०९९
८.११	मेवा	१५१	३५.१	५४८१३७	१४४७७३
८.१२	अनार	३०.८	१२.५	४४७४८	१९१८७
८.१३	नरिवल	७७.१	७.९	८३४५४	३६२७७
८.१४	ओखर	१२२.५	५७.६	७०४२९	३१८०५
८.१५	सुपारी	१५८३.५	१९७.९	७०१६०९	३८५७४७
८.१६	अन्य फलफुल	४३८.६	२२८.७	३२७१६४	१४६००९
फलफुल जम्मा		२५७२३.९	७४६५.५	७२८७८०८	४४०४६१२
९०	चिया	४५८६.१	६००.५		
९१	कफी	२७७.५	१२९.५	११४७३९	३८३६७
९२	अलैंची	१२९१०	१३६७.६		
९३	माछ्या: पोखरी क्षेत्रफल: २५१९.७ हेक्टर कृषक संख्या: २२७६६				

(श्रोत: केन्द्रिय तथ्यांक विभाग)

कृषि औंजार उपकरणहरु र अन्य सुविधाहरु उपभोग गर्ने कषेक घरपरिवार संख्या

बुजार पहाचको इथी (घर परिवार संख्या)

घर नर्जिक वा आधा धण्टा भन्दा कम	१०-३० मिनेटको दुरी	६०-९२० मिनेटको दुरी	१२०-१५० मिनेटको दुरी	३ घण्टा भन्दा बढी लाग्ने
३४७०८०	८२०६७८	९५२९४४	४२०२९८	५०२०३२

कृष्ण का अवस्था (मानसिक दिन)

महिला	स्थायी कृषि श्रमिक	पौधार्थी कृषि श्रमिक	महिला	महिला / पर्म जरक्ता आलोपालो गर्ने
२०५५४	५७७७०	४०८०६२२४	३०४७५३५	१९५५७६९९
२०५५५	५७७७०	४०८०६२२४	३०४७५३५	१९५५७६९९
२०५५६	५७७७०	४०८०६२२४	३०४७५३५	१९५५७६९९

कक्षिकृष्ण लिने घर परिवार संभ्या

क्र०	श्रोत	सहकारी	कृषि विकास चेक	अन्य कर्मशाला वैक / फाइन्यान्स कम्पनीहरु	कृषक समुदाय	नातागोता	अन्य	जम्मा
१३१०३६			१०५४२८	७२५४१	१८९६२२	२८८९८७	४८३०५	८३५९२१
कृषि क्रूपांको उद्देश्य			२६८५५८	३८८०४	८४६५९	५४७५५	१९००९	१९७९२२
कृषि क्रूपांको उद्देश्य				सिचाई	कृषि औंगारहन खरिद	पशु / पक्षीपालन	अन्य	१५००८६७

आफै उपादनले हहे खाइन उपलब्धताको स्थिती (उपरिवार संख्या)

अन्य	सापर्टी	पेस्मन	रेमिटान्स	जिल्हा भवन्दा वाहिर	आफनो तलब / ज्याला (आफनो तलब / ज्याला खिच)	कृषि व्यवसाय	आफनै गिल्ला खेर	तलब / ज्याला	अधिकृत महिना	५-६ महिना	७-९ महिना	१०-१२ महिना	१०-१२ महिना	४-६ महिना	१-३ महिना	
२३३४८	२३४९२	४०९०४	१२५७६४	१२५७६४	१२५७६४	१२५७६४	१२५७६४	१२५७६४	३४९०८५	१००४५५७५	५३०९९१९	१००४५५७५	३४९०८५	१२५७६४	१२५७६४	१२५७६४

**पु.पु आ.व. २०७९/७२ मा कृषि विभाग मातहतका निकायहरूबाट संचालन हुने आयोजना
तथा कार्यक्रमको विवरण :**

आयोजना / कार्यक्रमको नाम	कार्यक्रम सञ्चालित जिल्लाहरु	बार्षिक बजेट (हजारमा)
साना तथा मझौला कृषक आयस्तर बृद्धि आयोजना	बाँके, बर्दिया, सुखेत, दैलेख, दाङ्ग, बैतडी, डडेल्धुरा, दार्चुला, डोटी, कैलाली	३०९९३४
बागवानी विकास कार्यक्रम	फलफुल विकास निर्देशनालय र मातहतका राष्ट्रिय कार्यक्रम, फार्म केन्द्रहरु गरि जम्मा १५ कार्यालयहरु	२२०५८९
कागती मिशन कार्यक्रम	धनकुटा, तेह्रथुम, भोजपुर, मकवानपुर, नुवाकोट, नवलपरासी, सुखेत, पाल्या, गुल्मी, जाजरकोट	१४२२०
व्यवसायिक किवि प्रवर्द्धन कार्यक्रम	इलाम, लम्जुङ्ग, दोलखा, पर्वत, डडेल्धुरा	७५७५
पुष्प व्यवसाय प्रवर्द्धन कार्यक्रम	काठमाडौं, भक्तपुर, चितवन, कास्की	६११५
सुन्तलाजात बर्गैचा सुद्धिकरण कार्यक्रम	गोरखा, धादिङ, कास्की, लम्जुङ्ग, म्याग्दी, पर्वत, स्याङ्जा, तनहुँ	४०५६०
कफी क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम	सिन्धुपाल्चोक, गुल्मी, पाल्या, काख्मे, पर्वत, बागलुङ्ग, म्याग्दी, सुखेत	६११५
स्याउ आत्मनिर्भर कार्यक्रम, अनार प्रवर्द्धन कार्यक्रम	मुस्ताङ्ग, मनाङ्ग, जुम्ला, हुम्ला, डोल्या, मुगु, कालिकोट नुवाकोट, सिन्धुपाल्चोक, रामेछाप, दोलखा	३०७९२ ६७३३
फलफुल पकेट क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम, आँप, लिचि, लप्सी, केरा	नवलपरासी, रुपन्देही, बाँके, बर्दिया, कैलाली (केरा), सप्तरी, सिराहा, उदयपुर, सर्लाही, धनुषा, महोत्तरी, (आँप), धादिङ, तनहुँ, गोरखा, स्याङ्जा, पाल्या (लिचि), स्याङ्जा, पर्वत (लप्सी)	१५७९२
आलु, तरकारी तथा मसला विकास कार्यक्रम	तरकारी विकास निर्देशनालय र मातहतका रा.का तथा फार्म केन्द्रहरु गरि जम्मा १२ वटा	१६०७९६
युवा लक्षित व्यवसायिक तरकारी उत्पादन कार्यक्रम	दार्चुला, रोल्या, स्याङ्जा, लमजुङ्ग, कास्की, रुकुम, पाल्या, गुल्मी, भक्तपुर, भाषा, मोरङ्ग, सुनसरी, पर्सा, महोत्तरी, नवलपरासी, कपिलवस्तु, रुपन्देही, सिराहा, बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुर, उदयपुर, चितवन, धनुषा	९७९७७
व्यवसायिक बेमौषमी तरकारी उत्पादन पकेट कार्यक्रम	धनकुटा, बैतडी, डडेल्धुरा, सुखेत, दैलेख, सल्यान, लमजुङ्ग, पर्वत, गोरखा, काख्मे, सिन्धुपाल्चोक, संखुवासभा, दोलखा, नुवाकोट, प्युठान, म्याग्दी, ओखलढुङ्गा	२२४६७
प्याज भण्डारको लागि शित भण्डार निर्माण	बारा, रुपन्देही, बाँके	२००००

आयोजना / कार्यक्रमको नाम	कार्यक्रम सञ्चालित जिल्लाहरु	बार्षिक बजेट (हजारमा)
अलैंचीको रोग व्यवस्थापन तथा नर्सरी स्थापना कार्यक्रम	ताप्लेजुङ्ग, पाँचथर, इलाम, धनकुटा, तेहथुम, संखुवासभा, भोजपुर, सोलु, खोटाङ्ग, ओखलढुङ्गा, लमजुङ्ग, गोरखा, रामेछाप, दोलखा	२६०२२
अदुवा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	प्युठान, सल्यान, नवलपरासी, डोटी, कैलाली, तनहुँ दोलखा, डोटी, प्युठान, सुर्खेत, गुल्मी, कास्की, गोरखा, नुवाकोट, रामेछाप, इलाम, ताप्लेजुङ्ग, पाँचथर, कालिकोट, मनाङ, सिन्धुपाल्चोक, सोलु, चितवन, बारा, नवलपरासी, सर्लाही, भापा, बर्दिया, कैलाली, बाँके, मोरङ्ग, कञ्चनपुर, रुपन्देही, काख्रे, मकवानपुर, म्याग्दी, रोल्पा, दार्चुला, डडेल्धुरा	१६२००
वीउ आलु आत्मनिर्भर कार्यक्रम	भोजपुर, मकवानपुर, गुल्मी, प्युठान, बाजुरा इलाम	२९१६४
घरबारी बगैंचा स्थापना कार्यक्रम	भोजपुर, मकवानपुर, गुल्मी, प्युठान, बाजुरा	५६००
जौबारी फार्म संचालन कार्यक्रम	इलाम	७३००
मत्स्य विकास कार्यक्रम	मत्स्य विकास निर्देशनालय र मातहतका का.निहरु तथा फार्म, केन्द्रहरु समेत १३ कार्यालयहरु	२१३७६३
व्यवसायिक कृषि (मत्स्य) उत्पादन कार्यक्रम	भापा, मोरङ्ग, सुनसरी, सप्तरी, सिराहा, धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही, रौतहट, बारा, पर्सा, चितवन, नवलपरासी, रुपन्देही, कपिलवस्तु, दाङ्ग, बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुर, खोटाङ्ग, उदयपुर, धादिङ्ग, काख्रे, सिन्धुपाल्चोक, सिन्धुली, मकवानपुर, नुवाकोट, ललितपुर, तनहुँ, स्याङ्गजा, पर्वत, गोरखा, लम्जुङ्ग, म्याग्दी, कास्की, बागलुङ्ग, गुल्मी, अर्घाखाची, पाल्पा, सल्यान, प्युठान, रुकुम, रोल्पा, सुर्खेत, दैलेख, बाजुरा	७६६४०
बाली संरक्षण कार्यक्रम	बाली संरक्षण निर्देशनालय र मातहतका रा.का, प्रयोगशालाहरु समेत २४ कार्यालयहरु	२७४९६४
बाली विकास कार्यक्रम	बाली विकास निर्देशनालय र मातहतका रा.का, प्रयोगशालाहरु समेत ७ कार्यालयहरु	१२३१९१
अभियानमूखी मकै, भटमास उत्पादन कार्यक्रम	सुनसरी, बारा, रौतहट, सर्लाही, चितवन, काख्रे, नवलपरासी, रुपन्देही, दाङ्ग, भापा, मोरङ्ग, मकवानपुर, तनहुँ, बाँके, बर्दिया, कैलाली	१७१६५

आयोजना/कार्यक्रमको नाम	कार्यक्रम सञ्चालित जिल्लाहरु	वार्षिक बजेट (हजारमा)
मध्य पहाडी बृहत्तर मकै उत्पादन कार्यक्रम	इलाम, पाँचथर, तेह्रथुम, धनकुटा, भोजपुर, खोटाङ्ग, ओखलढुङ्गा, उदयपुर, दोलखा, सिन्धुपाल्चोक, रामेछाप, सिन्धुली, काभ्रे, भक्तपुर, ललितपुर, नुवाकोट, धादिङ, मकवानपुर, गोरखा, लम्जुङ्ग, कास्की, पर्वत, स्याङ्गजा, पाल्पा, म्यागदी, बागलुङ्ग, गुल्मी, अर्घाखाची, रुकुम, रोल्पा, प्युठान, सल्यान, जाजरकोट, दैलेख, सुखेत, दार्चुला, अछाम, डोटी, वैतडी, डडेल्धुरा	३५८४५
अभियानमुखी कोदो उत्पादन आयोजना	भोजपुर, खोटाङ्ग, ओखलढुङ्गा, रामेछाप, दोलखा, काभ्रे, सिन्धुपाल्चोक, धादिङ, पाल्पा, म्यागदी, बागलुङ्ग, गुल्मी, अर्घाखाची, कास्की, पर्वत, स्याङ्गजा, तनहुँ, लम्जुङ्ग, गोरखा, रोल्पा, रुकुम, सुखेत, प्युठान, दैलेख	६४३७
अभियानमुखी मुसुरो उत्पादन प्रवर्द्धन आयोजना	सप्तरी, सिराहा, धनुषा, महोत्तरी, बारा, पर्सा, नवलपरा सी, कपिलवस्तु, रुपन्देही, दाङ, सुखेत, सल्यान, बाँके, बर्दिया, कैलाली, कन्चनपुर	१२३७२
अभियानमुखी तेलहन बाली उत्पादन आयोजना	मोरङ्ग, सलाही, सिन्धुली, मकवानपुर, ललितपुर, चितवन, लम्जुङ्ग, नवलपरासी, गोरखा, पर्वत, कपिलवस्तु, प्युठान, दाङ, बाँके, बर्दिया, सुखेत, डोटी, कन्चनपुर	१७३५
श्रोत वीउ उत्पादन आयोजना	कन्चनपुर	२४९४
जुट वीउ उत्पादन आयोजना	सिराहा	११३
उखु बाली विस्तार तथा प्रवर्द्धन आयोजना	सुनसरी, सलाही, नवलपरासी, कन्चनपुर	१४१२
कृषि प्रसार तथा तालीम कार्यक्रम	कृषि प्रसार निर्देशनालय, कृषि तालिम निर्देशनालय र मातहतका क्षेत्रीय निकायहरु गरि जम्मा ७ कार्यालयहरु	१९४०५४
समुदाय व्यवस्थित सिंचित कृषि क्षेत्र आयोजना कार्यक्रम	कृषि प्रसार निर्देशनालय, क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालय विराटनगर, क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालय हरिहरभवन	४९०८

आयोजना / कार्यक्रमको नाम	कार्यक्रम सञ्चालित जिल्लाहरु	बार्षिक बजेट (हजारमा)
कृषि व्यवसाय प्रबढ्दन तथा बजार विकास कार्यक्रम	इलाम, भापा, धनकुटा, संखुवासभा, मोरङ्ग, सुनसरी, खोटाङ्ग, सप्तरी, सिराहा, धनुषा, दोलखा, रामेछाप, ओखलढुङ्गा, सोलुखुम्बु, सिन्धुली, महोत्तरी, सर्लाही, रौतहट, पर्सा, मकवानपुर, चितवन, भक्तपुर, काभ्रे, सिन्धुपाल्चोक, ललितपुर, नुवाकोट, धादिङ्ग, नवलपरासी, रुपन्देही, कपिलवस्तु, पाल्पा, गोरखा, तनहुँ, लम्जुङ्ग, कास्की, पर्वत, स्याङ्गजा, पाल्पा, म्यागदी, मुस्ताङ्ग, अर्घाखाची, बागलुङ्ग, गुल्मी, रुकुम, रोल्पा, प्यूठान, सल्यान, सुर्खेत, दाङ, बाँके, बर्दिया, जाजरकोट, जुम्ला, कैलाली, डोटी, अछाम, बझाङ्ग, बाजुरा, बैतडी, डडेल्धुरा, कञ्चनपुर	३११८५९
सहकारी खेती, साना सिंचाई तथा मल वीउ ढुवानी कार्यक्रम	७५ जिल्लाहरु	६१४४००
व्यवसायिक कृषि विकास आयोजना		९४१०
एकिकृत जलश्रोत व्यवस्थापन आयोजना, एकिकृत बाली तथा जल व्यवस्थापन कार्यक्रम	भापा, सुनसरी, बारा, पर्सा, लम्जुङ्ग, मनाङ, कास्की, पाल्पा, मुस्ताङ्ग, स्याङ्गजा, बागलुङ्ग, म्यागदी, कपिलवस्तु, रुपन्देही, नवलपरासी, पर्वत, गोरखा, तनहुँ, गुल्मी, अर्घाखाची, दाङ, बाँके, हुम्ला, मुगु, कालिकोट, बर्दिया, सुर्खेत, दैलेख, रुकुम, रोल्पा, प्यूठान, जुम्ला, डोल्पा, जाजरकोट, सल्यान, कैलाली, डोटी, अछाम, बाजुरा, बझाङ्ग, बैतडी, दार्चुला, डडेल्धुरा, कञ्चनपुर	९२०८५
खाद्य संकट सम्बोधन कार्यक्रम		१८०९५
रानी जमरा कुलरीया सिंचाई आयोजना	कैलाली	५५४२५
नेपाल व्यापार एकिकृत रणनिति	ताप्लेजुङ्ग, पाँचथर, तेह्रथुम, इलाम, संखुवासभा, भोजपुर, धनकुटा, महोत्तरी, रौतहट, पर्सा, बारा, मकवानपुर, धादिङ्ग, सिन्धुपाल्चोक, नुवाकोट, ललितपुर, स्याङ्गजा, कास्की, दाङ, बाँके, बर्दिया, कैलाली	४२४९३
राष्ट्रपती चुरे संरक्षण कार्यक्रम	सिरहा, सप्तरी, उदयपुर, सर्लाही, महोत्तरी, धनुषा, सिन्धुली, बारा, रौतहट, मकवानपुर	४८०००
कृषि विकास आयोजना	आयोजना कमाण्ड थेव्रका जिल्लाहरु	१०९२९६
रेशम खेती विकास कार्यक्रम	व्यवसायिक किट विकास निर्देशनालय अन्तर्गतका १० कार्यालयहरु	९३५३३
व्यवसायिक कीट विकास कार्यक्रम	व्यवसायिक किट विकास निर्देशनालय र अन्तर्गतका ३ कार्यालयहरु	६७६४६

आयोजना/कार्यक्रमको नाम	कार्यक्रम सञ्चालित जिल्लाहरु	वार्षिक बजेट (हजारमा)
माटो परिक्षण तथा सेवा सुधार कार्यक्रम	माटो व्यवस्थापन निर्देशनालय र अन्तर्गतका ७ कार्यालयहरु	५५९१४
अभियानमुलक भकारो सुधार कार्यक्रम	बैतडी, डडेल्धुरा, डोटी, अछाम, कालिकोट, प्युठान, सल्यान, रोल्पा, रुकुम, जाजरकोट, दैलेख, सुखेत, गुल्मी, अर्घाखाची, स्याङ्जा, पाल्पा, म्यागदी, गोरखा, लम्जुङ्ग, तनहुँ, कास्की, बागलुङ्ग, पर्वत, उदयपुर, तेह्रथुम, धनकुटा, भोजपुर, खोटाङ्ग, ओखलढुङ्गा, इलाम, पाँचथर, मकवानपुर, धादिङ्ग, सिन्धुली, रामेछाप, ललिपुर, काभ्रे, काठमाडौं, भक्तपुर, नुवाकोट	५३०००
दीगो भू-व्यवस्थापन आयोजना	बैतडी, डडेल्धुरा, डोटी, प्युठान, सल्यान, रोल्पा, रुकुम, सुखेत, गुल्मी, अर्घाखाची, पाल्पा, म्यागदी, गोरखा, लम्जुङ्ग, तनहुँ, कास्की, स्याङ्जा बागलुङ्ग, पर्वत, उदयपुर, तेह्रथुम, धनकुटा, भोजपुर, इलाम, पाँचथर, मकवानपुर, धादिङ्ग, सिन्धुली, ललिपुर, काभ्रे, काठमाडौं, भक्तपुर, नुवाकोट	११०५८३
कर्णाली अञ्चल कृषि विकास आयोजना	डोल्पा, मुगु, हुम्ला, जुम्ला, कालिकोट, मुस्ताङ्ग	२२५००
कृषि प्रसार कार्यक्रम	७५ जिल्लाहरु	१४४६४००

५.५ कृषि विभाग अन्तर्गत दर्ता भएका कृषक समूहहरुको विवरण

कुल कृषक समूह संख्या: २५,२८३

- महिला कृषक समूह: ५५८८
- पुरुष कृषक समूह: २६४५
- मिश्रित कृषक समूह: १७०५०

कुल कृषक सदस्य संख्या: ५२१३४८

- महिला कृषक सदस्य: २७१११६
- पुरुष कृषक सदस्य: २४९२३२

संकलित हितकोष रकम (रु. हजारमा): ६८७७९.४.६३४

- महिला कृषक समूह रकम: १४६६४०.६८
- पुरुष कृषक समूह रकम: ६३८३९.७५७
- मिश्रित कृषक समूह रकम: ४०८१७५.७६७

समूह हितकोष परिचालन (रु. हजारमा): ६२६८४६.३६८

- कृषि क्षेत्रमा: ४०८९०६.०५३
- गैर कृषि क्षेत्रमा: १५६२९०.५०५

श्रोत: कृषक समूह प्रोफाइल २०७०/७१, कृषि प्रसार निर्देशनालय

५.६ कृषि विभाग अन्तर्गतका कृषि सेवा केन्द्रहरूको विवरण

विकास क्षेत्र	कृषि सेवा केन्द्र संख्या	कृषि सेवा अधिकृत	भारित जनशक्ति प्रा.स. ना.प्रा.स.	जम्मा का.स.	सेवा केन्द्रसे सेवा पुऱ्याएको या.वि.स. संख्या	प्रीत कृषि सेवा केन्द्र सेवा पुऱ्याएको गा.वि.स. संख्या	प्रीत कृषि सेवा केन्द्र सेवा पुऱ्याएको जनसंख्या
पर्वान्घचल	८०	३	११४	३८	७३	८९६	९
मध्यमाञ्चल	९४	२२	१४५	३४	१०३	११५६	१२
पश्चिमाञ्चल	८६	१५	१०७	३२	८१	२२९	८८
मध्य पश्चिमाञ्चल	७४	८	७९	४४	८१	२१५	५०९
सुदूर पश्चिमाञ्चल	४४	२	५४	२८	५०	१३४	३४६
कुल जम्मा	३७८	५०	४९९	१७६	३८८	१११९	३३८९

श्रोता: कृषि सेवा केन्द्र, नमूना सेवा केन्द्र तथा पोष्ट हार्मेट सेवा केन्द्रहरूको प्रोफाइल २०७०/७१, कृषि प्रसार निर्देशनालय

५.६ कार्यक्रम निर्देशनालय/ क्षेत्रिय निर्देशनालय/ जिल्ला कृषि विकास कार्यालयहरूको समर्पक विवरण

कार्यक्रमको नाम	आधिकारीक वेभपेज	ईमेल ठेगाना	स्काइप आइडी	फोन नं.	फ्याक्स नं.	टोल फि. नं.	फेसबुक आइडी
निर्देशनालयहरू							
तरकारी विकास	www.vdd.gov.np	vdd.gov.np@gmail.com		01-5523701	01-554093		
निर्देशनालय							
फलफूल विकास	www.fdd.gov.np	fdi.gov@gmail.com		01-4331619	01-433071		
निर्देशनालय							
बाली विकास	www.cddhepal.gov.np	cddnepal2013@gmail.com		01-5528129	01-5010141		
निर्देशनालय							
मत्स्य विकास	www.dofd.gov.np	dofnep@gmail.com		01-4350833	01-4350833	dof	
निर्देशनालय							
कृषि ईञ्जनियरिङ	www.doaengg.gov.np	info@doaengg.gov.np		01-5010088	01-5522082		
निर्देशनालय							

कृषि व्यवसाय प्रबद्धन तथा बजार विकास निदेशनालय	आधिकारिक वेभपेज www.agribiz.gov.np	हमेल ठेगाना abpmdd@vianet.com.np, info@agribiz.gov.np	स्काइप आइडी abpmdd	फोन नं. 01-55224239, 01-5524228	फ्याक्स नं. 01-5524227	टोल फ्रि नं. 01-5524227	फेसबुक आइडी abpmdd
बाली संरक्षण निदेशनालय	www.ppdnepal.gov.np	director@ppdnepal.gov.np		01-5521597, 01-5535844, 01-5535845			
कृषि तालिम निदेशनालय	www.dat.gov.np	catc@wlink.com.np		01-5522032, 01-5522042, 01-5525191	01-5525190	01-5525190	Directorate Agricultural Extension
कृषि प्रसार निदेशनालय	www.agriextension.gov.np	info@agriextension.gov.np	Agriextension	01- 5524914, 01- 5523602	01- 5510027		
व्यवसायीक कीट विकास निदेशनालय		info@doiednepal.gov.np		01-5524225, 01- 5520963	01-1010090, 01-5524226	01-5524226	
पोष्टहार्मेल्ट्यवस्थापन निदेशनालय	www.phmd.gov.np	postharvestnepal@gmail.com			01-5521151	01-5520226	
माटो व्यवस्थापन निदेशनालय	www.dosaoil.gov.np	smdhariharbhawan2013@gmail.com	soil.directorate	01-5520314	01-5553791		
क्षेत्रीय कृषि निदेशनालयहरू							
क्षेत्रीय कृषि निदेशनालय, पूर्वाञ्चल, विराटनगर		radagribhrt@gmail.com		021-470158, 021- 470258	021-470158		

कार्यालयको नाम	आधिकारिक वेबपेज	हमेल ठेगाना	स्काइप आइडी	फोन नं.	फ्याक्स नं.	टोल फ्रि नं.	फैसबुक आइडी
क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालय, मध्यमाञ्चल, हरिहरभवन	www.crad.gov.np	cradnp@gmail.com	rdcentral1	01-5521145 01-5528749			rdcentral
क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालय, पश्चिमाञ्चल, पोखरा	www.raddpokhara.gov.np	radpokhara@yahoo.com		061-520273, 061-540895	061-520263		rad surkhet
क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालय, मध्य- पश्चिमाञ्चल, सुखेत		radsurkhet@gmail.com , rad_sklt@yahoo.com	radsurkhet	083-520082 083-520273			
क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालय, सुदूर- पश्चिमाञ्चल,				094-440187, 094-440010	094-440414 094-440010		
जिल्ला कृषि विकास कार्यालयहरू		radipayal@yahoo.com					
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, ताप्ले झुङ्ग	www.dadotaplejung.gov.np	dadotpj@gmail.com		024-460130, 024460699	024-460699		
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, पाँचथर	www.dadopanchthar.gov.np	dado5thar@gmail.com	dadopanchthar	024-520130, 024-520468	024-520130 16602452000		
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, ईलाम		dadoilam@gmail.com		027-520046, 027-520047	027-520046 16602752000		
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, काल्पा		dadojhapa@hotmail.com		023-455506, 023-455546	023-455546 16602345555		

कार्यालयको नाम	आधिकारिक वेभपेज	इमेल ठेगाना	स्काइप आइडी	फोन नं.	फ्याक्स नं.	टोल फ्रि नं.	फैसल्यक आइडी
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, संखुवासभा	dadod7412@gmail.com		029-560130, 029-560487	029-560487	16602956555		
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, तेहथुम	daddothum@gmail.com		026-460130, 026-460513	026-460130	16602646000		
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, धनकुटा	dado_dhankuta@yahoo.com		026-520478, 026-520226	026-520226			
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सुनसरी	dadosunsari3@gmail.com		025-560124, 025-560106	025-560106	16602556000		
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, मोरङ्ग	dadomorang@yahoo.com		021-526568, 021-521358	021-526568			
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, भोजपुर	dadobhojpur@gmail.com		029-420130, 029-420630	029-420130	16602942111		
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सोलखुम्बु	dadosolu@yahoo.com		038-520130, 038-520015	038-520130	16603852000		
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, ओखलढुङ्गा	dadookhal@yahoo.com		037-520130, 037-520606	037-520606	16603752000		
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, खोटाङ्ग	dadokhotang@gmail.com		036-420130, 036-420629	036-420130	16603642555		
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सिराहा	dadosiraha@yahoo.com		033-520050, 033-520049	033-520049			
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, साचरी	dadosaptari@gmail.com		031-520050	031-520050			
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, उदयपुर	www.dadoudayapur.gov.np	dadoudayapur@gmail.com	035-420130, 035-420263	035-420130, 035-420263			

कार्यालयको नाम	आधिकारीक वेभपेज	इमेल ठेगाना	स्काइप आइडी	फोन नं.	फ्याक्स नं.	टोल फ्रि नं.	फैसलाकृ आइडी
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सलर्ही	www.dadosalrahi.gov.np	dadosalrahi@yahoo.com, dadosalrahi.net@gmail.com	dado.sarlahi	046-520130	046-520030	16604652000	dadosarlahi
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, महोतरी		shankershah@yahoo.com		044-520964	044-520964		
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, धनुषा		dadodhanusha@gmail.com		041-523739	041-522839	16604152222	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, दोलखा	www.dadodolakha.gov.np	krishidolakha@gmail.com		049-421130	049-421130	16604942111	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, रामेछाप		dadoramechhap@gmail.com		048-540063	048-540308	16601052419	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सिन्धुली	www.sindhuli.gov.np	dadosindhuli@yahoo.com		047-520166	047-520166	16604752000	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, बारा		dado.bara@yahoo.com		053-550017	053-551217	16605355000	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, पर्सा		dadoparsa@yahoo.com		051-522304	051-521879	16605152000	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, रौतहट		dadoroutahat@yahoo.com		055-520001	055-520370	16605552111	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, मकवानपुर	www.dadomakwanpur.gov.np	dadomakwanpur@gmail.com		057-520466	057-520466	166005752222	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, चितवन		info@dadochitwan.gov.np		056-520115	056-526226	16605652115	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, रसुवा		dadorasuwa@gmail.com		010-540163	010-540128	16601054000	

कार्यालयको नाम	आधिकारिक वेभपेज	इमेल ठेगाना	स्काइप आइडी	फोन नं.	फ्याक्स नं.	टोल फ्रि नं.	फैसल्यक आइडी
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, धादिङ	dadodhading@gmail.com			010-520128	010-520419	16601052419	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, तुवाकोट	dadonuwakot@gmail.com			010-560128	010-560216	16601056666	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक	dadosindhu@gmail.com			011-620125	011-620347	16601162000	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, काख्पलाञ्चोक	www.dadokavre.gov.np	dadokavre@gmail.com	dadokavre	011-490589	011-490201	16604854333	dadokavre
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, काठमाडौं		agri.kath@gmail.com			01-4823697		16600184381
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, लीलितपुर		dadolalitpur@gmail.com	dadolalitpur	01-5534573	01-5534616	16600134616	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, भक्तपुर	www.dadobhaktapur.gov.np	bkttdado@gmail.com		01-5092054	01-5092217	16600192217	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, कारस्की		dadokaski@yahoo.com		061-461074, 061-461250	061-461074 061-461250	16606152000	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, लमजुङ		dadolanjung@gmail.com		066-520130, 066-520100	066-520315	16606652013	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, मनाङ		dadomanang@yahoo.com			066-440213	1660644111	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, गोरखा		gorkhadado@yahoo.com			064-420113	16606442113	

कार्यालयको नाम	आधिकारिक वेभपेज	इमेल ठेगाना	स्काइप आइडी	फोन नं.	फ्याक्स नं.	टोल फ्रि नं.	फैसलाकृ आइडी
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, तनहुँ		daddotanahun@yahoo.com		065-560130	065-560130	16606560130	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, स्थाइजा		dadosyangja@yahoo.com		063-420130	063-420130	16606342000	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, गुल्मी		dadogulmi@gmail.com		079-520126	079-520433	1660795200	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, रुपन्देही		dadorup@gmail.com		071-520201, 071-520917	071-520917	16607152000	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, नवलपाटी		dadonawalparas@gmail.com		078-520126, 078-520106	078-520106	16607852106	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, पाल्पा		dadopalpa@gmail.com		075-520144	075-520294	1660755200	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, कपिलवस्तु		dadokapilavastu@yahoo.com		076-560023, 076-560063	076-560063	16607656000	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, अर्चाखाँची		dadoarghakhanchi@gmail.com		077-440533	077-420126	16607742000	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, मुस्ताङ		dadomustang@gmail.com		069-440130	069-440130	16606944000	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, स्थान्ती		dadomyagdi@gmail.com		069-520130, 069-520630	069-520630	16606952000	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, पर्वत		dadoparbat@gmail.com		067-420130, 067-420523	067-420523	166067420130	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, बागलुङ		dadobaglung@gmail.com		068-520130, 068-520290	068-520119	16606852000	

कार्यालयको नाम	आधिकारिक वेभपेज	इमेल ठेगाना	स्काइप आइडी	फोन नं.	फ्याक्स नं.	टोल फ्रि नं.	फैसलाकृ आइडी
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, रुक्मि		dadorukum@gmail.com		088-530019	088-530019		dado rukum
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, रोल्पा		dadorolpa@yahoo.com		086-440118	086-440302	16606844444	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, दाङु	www.dadodang.gov.np	dadodang@gmail.com		082-560025	082-560130	16608256333	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सत्यान		dadosalyan@gmail.com , dado_salyan@yahoo.com		088-520205	088-520130	16008852000	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, घ्याठान		dadopyuthan@yahoo.com		086-420052	086-420052	46608642000	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, बाँके		dadobanke@gmail.com		081-520027, 081-520225	081-520045	16608152000	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, बर्दिया	www.dadobardiya.gov.np	dado_bardiya@yahoo.com		084-420107	084-420946	16600844200	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सुर्खेत	www.dadosurkhet.gov.np	dadosurkhett@yahoo.com		083-520289	083-520305	1660835000	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, डैलेख		dado.dailekh@gmail.com		089-420145	089-420186	16600892000	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, जाजरकोट		dadojajarkot121@gmail.com		089-430305	089-430125		
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, कालीकोट		dadolalkot@gmail.com		087-440118	087-440209	160008744444	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, हुम्ला		dadohumla@gmail.com		087-680011	087-680011		

कार्यालयको नाम	आधिकारिक वेभपेज	इमेल ठेगाना	स्काइप आइडी	फोन नं.	फ्याक्स नं.	टोल फ़ि नं.	फैसल्यक आइडी
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, मुगु	infodadomugu@yahoo.com			087-560086	087-560086		
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, डोल्पा	dolpadado@gmail.com			087-550099	087-520027		
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, जुम्ला	dadojumla2013@gmail.com			087-520027	087-520027	16608752000	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, वर्षभाङ्ग				092-421045	092-421045		
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, बाजुरा	dadobajura@gmail.com , dadobajura@yahoo.com			097-541014	097-541014		dadobajura
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, डोटी				094-420126	094-420126		
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, अछाम				097-620141, 097-620187	097-620141, 097-620187		
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, कैलाली	dadokailali@gmail.com			091-521124	091-521124	16609152112	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, दाचुला				093-420447	093-420447	16609342000	
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, चैतडी	dadobaitadi2027@gmail.com			095-520154	095-420054		
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, डडेलधुरा	www.daddadeldhura.gov.np			096-410122, 096-410179	096-410122 096-410179	16609642000	dadadeldhura
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, कञ्चनपुर	www.daddokanchanpur.gov.np			099-522183	099-522183	16609952000	

६.७ कृषि विभागमा शुरु देखि हालसम्म महानिर्देशकहरूको नामावली

सि.नं	नाम थर	देखि	सम्म	कैफियत
१	श्री गंगाराम सिजापाति	२०१०/०४/२९	२०१२/०७/०७	
२	श्री चन्द्रवीर गुरुङ	२०१२/०७/०८	२०१७/११/२१	
३	श्री जानकीप्रसाद प्रधान	२०१७/११/२२	२०२३/०५/०९	
४ क	श्री थीरबहादुर सिंह	२०२३/०५/०८	२०२९/०७/१४	पशु विकास तथा पशुचिकित्सा
४ ख	श्री शम्भुराम सिंह	२०२३/०७/१६	२०२९/०७/२४	फलोद्यान विभाग
४ ग	श्री रोहीतबहादुर थापा	२०२३/०५/०८	२०२९/०७/२४	मत्स्य विभाग
४ घ	श्री वसन्तप्रसाद भट्टराई	२०२३/०५/०८	२०२९/०७/२४	कृषि प्रसार विभाग
४ ङ	श्री नेत्रबहादुर बस्नेत	२०२३/०५/०८	२०२९/०६/२४	कृषि शिक्षा तथा अनुसन्धान विभाग
५	श्री नेत्रबहादुर बस्नेत	२०२९/०६/२५	२०३१/०३/०५	कृषि विभाग
६	श्री बेदबहादुर खड्का	२०३१/०३/१०	२०३४/०७/१०	
७	श्री शिवबहादुर नेपाली	२०३४/०७/११	२०३६/०८/१६	
८	श्री पृथुनरसिंह राणा	२०३६/०८/१७	२०३८/०८/१३	
९	श्री पुरुषोत्तमप्रसाद गोखाली	२०३८/०८/१४	२०४४/१०/२८	
१०	श्री सिद्धिनाथ रेग्मी	२०४४/१०/२९	२०४७/११/०१	
११	श्री रामचन्द्र गुप्ता	२०४७/११/०२	२०४८/०५/१२	
१२	श्री माणिकलाल प्रधान	२०४८/५/१४	२०४९/०४/०३	
१३	डा. श्री उदय सिंह	२०४९/०४/४	२०४९/०७/१७	
१४	श्री जगदिश चन्द्र गौतम	२०४९/७/२४	२०५१/०५/०९	
१५	डा. सुरेन्द्र कुमार श्रेष्ठ	२०५१/०५/१०	२०५२/०३/३२	
१६	श्री रामबदन प्रधान	२०५२/०४/०१	२०५२/१२/२५	
१७	श्री टेकबहादुर श्रेष्ठ	२०५२/१२/२६	२०५५/०२/३१	
१८	श्री रामबदन प्रधान	२०५५/०३/०१	२०५६/०५/२१	
१९	श्री रामलखनप्रसाद धामी	२०५६/०६/०१	२०५६/१०/१६	
२०	श्री आशोश्वर भा	२०५६/१०/१७	२०५८/०५/२४	
२१	श्री भैरवराज कैनी	२०५८/०५/२५	२०५९/१२/०४	
२२	श्री शंकरलाल चौधरी	२०५९/१०/२१	२०६०/०३/३१	
२३	श्री शिवसुन्दर श्रेष्ठ	२०६०/०४/०१	२०६२/१२/०४	
२४	डा. दीपबहादुर स्वार	२०६२/१२/०५	२०६३/०४/११	
२५	श्री शिवसुन्दर श्रेष्ठ	२०६३/०४/११	२०६३/०६/२२	
२६	डा. दीपबहादुर स्वार	२०६३/०६/२३	२०६४/०६/२४	
२७	श्री भरतप्रसाद उपाध्याय	२०६४/०८/२२	२०६५/०८/२०	
२८	श्री फूलोन प्रधान	२०६५/०८/२६	२०६६/०५/११	
२९	श्री विजयकुमार मल्लिक	२०६६/०५/१५	२०६८/०४/२९	

सि.नं	नाम थर	देखि	सम्म	कैफियत
३०	डा. श्यामकिशोर शाह	२०६८/०५/०२	२०६९/०४/०३	
३१	श्री ख्याम शर्मा पौडेल	२०६९/०४/०४	२०७०/०१/१२	
३२	श्री लीलाराम पौडेल	२०७०/०१/१३	२०७०/१०/०६	
३३	डा. युवकध्वज जी.सी.	२०७१/०१/१५	हालसम्म	

४.८ कृषि विभाग मातहतका विभिन्न कार्यक्रम निर्देशनालय, क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालय, राष्ट्रिय कार्यक्रम, तालिम केन्द्र तथा आयोजनाहरुका कार्यालय प्रमुखको नामावली

डा. गजेन्द्र सेन निरौला, कार्यक्रम निर्देशक, फलफूल विकास निर्देशनालय
श्री डीलाराम भण्डारी, कार्यक्रम निर्देशक, बाली विकास निर्देशनालय
श्री रमानन्द मिश्र, कार्यक्रम निर्देशक, मत्स्य विकास निर्देशनालय
डा. हरिबाबु तिवारी, कार्यक्रम निर्देशक, कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन तथा बजार विकास निर्देशनालय
श्री डिल्लीराम शर्मा, कार्यक्रम निर्देशक, बाली संरक्षण निर्देशनालय
श्री बलराम कोइराला, तालिम निर्देशक, कृषि तालिम निर्देशनालय
श्री नीरु दहाल पाण्डे, कार्यक्रम निर्देशक, कृषि प्रसार निर्देशनालय
श्री जगदीशभक्त श्रेष्ठ, कार्यक्रम निर्देशक, व्यवसायीक कीट विकास निर्देशनालय
श्री राजेन्द्र कुमार के.सी., कार्यक्रम निर्देशक, पोष्टहार्भेष्ट व्यवस्थापन निर्देशनालय
श्री दुर्गा प्रसाद दवाडी, कार्यक्रम निर्देशक, माटो व्यवस्थापन निर्देशनालय
श्री मधुसुदन सिंह वस्त्यात, नि. कार्यक्रम निर्देशक, कृषि इञ्जिनियरिङ निर्देशनालय
श्री बासुदेव सुवेदी, नि. कार्यक्रम निर्देशक, तरकारी विकास निर्देशनालय
श्री मदन कुमार श्रेष्ठ, नि. क्षेत्रीय कृषि निर्देशक, क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालय, पूर्वाञ्चल
श्री टेक बहादुर बम, क्षेत्रीय कृषि निर्देशक, क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालय, मध्यमाञ्चल
श्री लेखनाथ आचार्य, क्षेत्रीय कृषि निर्देशक, क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालय, पश्चिमाञ्चल
श्री अच्युत प्रसाद ढकाल, क्षेत्रीय कृषि निर्देशक, क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालय, मध्य-पश्चिमाञ्चल
श्री रमानन्द कुर्मी, क्षेत्रीय कृषि निर्देशक, क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालय, सुदूर-पश्चिमाञ्चल
श्री भरत प्रसाद देवकोटा, नि. कार्यक्रम प्रमुख, राष्ट्रिय औद्योगीक बाली विकास कार्यक्रम
श्री गोवर्धन प्रसाद शर्मा, कार्यक्रम प्रमुख, राष्ट्रिय आलु बाली विकास कार्यक्रम
श्री रेणु अधिकारी, कार्यक्रम प्रमुख, राष्ट्रिय मसलाबाली विकास कार्यक्रम
श्री हिरालाल भुसाल, नि. कार्यक्रम प्रमुख, राष्ट्रिय प्राकृतिक तथा कृतिम जलाशय मत्स्य विकास कार्यक्रम
श्री सुनील नाथ लोहनी, कार्यक्रम प्रमुख, कृषि वस्तु निर्यात प्रवर्द्धन कार्यक्रम
श्री नेत्र भण्डारी, नि. कार्यक्रम प्रमुख, बजार अनुसन्धान तथा तथ्यांक व्यवस्थापन कार्यक्रम
श्री महेश चन्द्र आचार्य, नि. प्रमुख, राष्ट्रिय प्लाण्ट क्वारेण्टिन कार्यक्रम
श्री राजनारायण सिंह, नि. योजना प्रमुख, कृषि विकास योजना, जनकपुर
श्री लक्ष्मण प्रसाद पौडेल, आयोजना संयोजक, सिंचाई तथा जनश्रोत व्यवस्थापन आयोजना
श्री शरद चन्द्र श्रेष्ठ, प्रमुख तालिम अधिकृत, क्षेत्रीय कृषि तालिम केन्द्र, पूर्वाञ्चल
श्री जीतेन्द्र भा, नि. प्रमुख तालिम अधिकृत, क्षेत्रीय कृषि तालिम केन्द्र, मध्यमाञ्चल
श्री मीन प्रसाद बुढाथोकी, प्रमुख तालिम अधिकृत, क्षेत्रीय कृषि तालिम केन्द्र, पश्चिमाञ्चल
श्री देवेश मिश्र, नि. प्रमुख तालिम अधिकृत, क्षेत्रीय कृषि तालिम केन्द्र, मध्य-पश्चिमाञ्चल
श्री राजेन्द्र प्रसाद मिश्र, नि. प्रमुख तालिम अधिकृत, क्षेत्रीय कृषि तालिम केन्द्र, सुदूर-पश्चिमाञ्चल
श्री गोकर्ण अर्याल, आयोजना निर्देशक, साना तथा मझौला कृषक आयस्तर वृद्धि आयोजना

